

ห้องสมุดหนังสืออนุสรณ์งานศพ วัดบวรนิเวศวิหาร ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๑๕

อนุสรณ์

งานฌาปนกิจศพ

คุณไขแสง นวะมะรัตน

ณ เมรุวัดตรีทศเทพ กรุงเทพมหานคร

อาทิตย์ที่ 21 มีนาคม 2525

คุณไขแสง นวะมะรัตน

ชาตะ เสาร์ที่ 15 กันยายน 2466

มรณะ พุธที่ 9 กันยายน 2524

ครอบครัววะมะรัตนและญาติ

ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2483

ถ่ายเมื่อ 22 กรกฎาคม 2504

โอวาทธรรม

พระราชนันทมุนี

(ปัญญา นันทะภิกขุ)

เนื่องในงานฌาปนกิจศพ
คุณไขแสง นวะมะรัตน

ประวัติโดยย่อ
คุณไขแสง นวะมะรัตน

เกิด คุณไขแสงเกิดที่จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันเสาร์ที่ 15 เดือนกันยายน พ.ศ. 2466 เป็นบุตรีหลวงมนูทัศวิมลเหตุ (อุ่น นวะมะรัตน) และคุณแม่พงศ์ สกุลเดิม ทังสุนันท์

การศึกษา ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนมาร์แดร์เดออี จนสำเร็จชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

ทำงาน ครั้งสุดท้ายที่ บริษัท คอมเมอร์เชียลทรัสต์ จำกัด

สมรส เมื่อวันที่ 17 เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2488 กับคุณซองดึม นวะมะรัตน บุตรขุนภาระกิจวิจารณ์ (ติ่ง นวะมะรัตน) และคุณแม่ละม้าย สกุลเดิม ศรีเพ็ญ มีบุตรชายสองคน คนโต นายมาตรา นวะมะรัตน ถึงแก่กรรม คนที่สอง นายณัฐพงศ์ นวะมะรัตน มีหลานย่า เด็กหญิงแสงอุษณีย์ นวะมะรัตน (เชอรี่) เกิดแต่นายมาตราและนางนัยนา นวะมะรัตน

ถึงแก่กรรม คุณไขแสงป่วยด้วยโรคหอบหืดมานานประมาณ 20 ปี แพทย์ได้พยายามดูแลรักษาอย่างเต็มความสามารถ ในระหว่างที่เจ็บป่วย ถ้าหายหอบ ทั้ง ๆ ที่สุขภาพอื่น ๆ ยังไม่ใคร่ดีนัก คุณไขแสงจะไม่ละทิ้งหน้าที่การงาน ทำจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต อดทนและเกรงใจผู้จัดการเป็นอย่างยิ่ง ทั้ง ๆ ที่ผู้จัดการมีความเมตตากรุณาเป็นพิเศษ ทั้งสงสาร ให้ความเห็นอกเห็นใจ อนุญาตให้พักผ่อนด้วยความหวังดีอย่างจริงใจ หากแต่คุณไขแสงเป็นผู้มีนิสัยดังกล่าวมาแล้ว คุณไขแสงทำงานวันสุดท้ายเมื่อวันที่ 8 เดือนกันยายน 2524 หลังจากทานอาหารค่ำเพียงเล็กน้อย คุณไขแสงมีอาการหอบและหายใจไม่ออกอย่างที่เคยเป็นมาแล้ว สามีได้นำส่งโรงพยาบาลศิริราชและได้ถึงแก่กรรมด้วยโรคนี้ในคืนวันนั้นเอง เวลาประมาณ 20 น.เศษ วันที่ 9 เดือนกันยายน 2524 รวมอายุ 57 ปี 11 เดือน 25 วัน

แต่งงานบุตรชายคนโต
มาตรา นวะมะรัตน

แต่งงานบุตรชายคนเล็ก ณัฐพงศ์ นวะมะรัตน

ร่วมงานรื่นเริงของอาคเนย์ฯ

มีความสุขอยู่กับหลานที่หาดหัวหิน

เลี้ยงวันเกิดหลานเชอรี่ ปี 2523

พักผ่อนชายทะเล หน้าบ้านพักอาคเนย์ฯที่หัวหิน

ศพลูกชายคนโต มาตรา นวะมะรัตน ถ่ายหน้าเมรุวัดตรีทศเทพ

ถ่ายเมื่อ 22 กรกฎาคม 2504

โอวาทธรรม

พระราชนันทมุนี

(ปัญญา นันทะภิกขุ)

เนื่องในงานฌาปนกิจศพ

คุณไขแสง นวะมะรัตน

มันเป็นเช่นนั้นเอง

คุณเข็มเพชร ม.ร.ว. ปีเตอร์ เป็นภรรยาคนของผม ม.ร.ว. ปีเตอร์. เกิดโรคแก่ผมเลยเป็นโรคหัวใจหมอ บอกว่าเป็นโรคที่รักษายากเดี๋ยวนี้ ซึ่งเกิดขึ้นแก่ผม เป็นผลมาจากของแม่ยายก็ คุณตุ๊ดา ม.ร.ว. ...ตอบ จะให้ผมเขียนอะไรบางอย่างที่เด็กหนอยเพื่อเป็นคติเตือนใจ ผู้ที่ยังไม่ตาย จักได้นำไปปฏิบัติเป็นคุณค่าต่อ ไปตลอดไป.

1. ร่างกายของคน เกิดจากการผสมระหว่าง พ่อแม่ แต่จิตวิญญาณเป็นสิ่งที่เกิดจากธาตุ สี่ ดิน - น้ำ - ลม - ไฟ. การเรียกเป็นเรียก ว่า ของแข็ง. ของเหลว, ก๊าซ อุณหภูมิ หรือ ความร้อน. ร่างกายอยู่ได้เพราะสิ่ง สี่ ประการนี้. ตาย! สิ้น! ทุกสิ่งก็ต้องแยก ทำลายไปเป็นธาตุ. สิ่งที่มีความเกิดก็มี ความแก่และตายในที่สุด.

2. ระหว่างจุดเกิดกับดับ. เป็นจุดที่ทำให้รู้ว่ามันมีระยะหลายอย่างที่มีศึกษา.

ประการแรกที่ให้เราเห็นว่าระหว่างเกิดกับดับ. มีระยะไม่เท่ากัน. บางคนระยะยาว. บางคนก็สั้น บางคนมีโรคมาก. บางคนมีโรคน้อย ไม่เหมือนกัน แต่ถึงปลายทาง. เหมือนเดียวกัน. ต่างกันแต่เรื่องช้าเร็วเท่านั้น. ความเป็นอยู่ของคนจึงไม่เหมือนกัน

3. ความไม่เหมือนกันของคนนั้นขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของแต่ละคน. ใครทำดีก็เจริญ ใครทำไม่ดีก็เสื่อม ความมีค่าความไร้ค่าของชีวิตขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของตนเองทั้งนั้น

สิ่งควรที่ชาวโลกทั้งหลายพึง
ระลึก พยายามทำของดีๆ หรือผล-งานดีๆ ให้
เป็นแบบในทางดีไว้ ชีวิตจักไม่ตก
หรือตาย ความดีคงปรากฏอยู่ในโลก
ต่อไป

[illegible]

20 ม.ค 25

อาลัยไขแสง

ผมกับไขแสงเป็นญาติกัน เรารักกันตั้งแต่รุ่นหนุ่มสาว จนได้แต่งงานกัน เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2488 อยู่ด้วยกันโดยตลอดเวลา 37 ปี มีบุตรชาย 2 คน โดยอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวด้วยความผาสุก ฉะนั้นการจากไปของไขแสงในวันที่ 9 กันยายน 2524 นั้น ความรู้สึกของผมสะเทือนใจอย่างมาก ในเมื่อบุตรชายคนโตเสียชีวิตด้วยโรคหัวใจวายเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2523 และต้องมาสูญเสียไขแสงอีกในวันที่ 9 กันยายน 2524 ความสะเทือนใจของผมในครั้งนี้ ผมไม่อาจจะบรรยายในลายลักษณ์อักษรได้จริง ๆ แต่เมื่อมีความจำเป็นต้องจัดทำหนังสือเพื่อไว้อาลัยไขแสงแล้ว จึงพยายามหักห้ามใจเขียนตามความจริง ซึ่งเขียนเรื่องตามความจริงนั้นจะเป็นการเขียนได้ง่ายที่สุดที่ผมจะพยายามเขียนได้

ผมได้รับการอบรมจากคุณแม่ว่า "ดิม" คนเรานี้ไม่มีใครดีพร้อมหมดหรอก เอาเพียงแต่เกินครึ่งแล้วก็เรียกว่าพอใช้ได้ ผมอยู่กับไขแสงนานถึง 37 ปี จึงมีความรู้สึกว่าคะแนนของตัวผมเองไม่มีทางเทียบกับไขแสงได้ ฉะนั้นคนอยู่ร่วมของครอบครัวเราจึงอยู่ด้วยความราบรื่นตลอดมา เพราะคนหนึ่งคะแนนสูงมาก (ไขแสง) และอีกคนหนึ่งเพียงเกินครึ่ง (คือตัวผมเอง) ไขแสงรักทุกคนในครอบครัวและญาติพี่น้องมากกว่าตัวเอง จนบางครั้งเมื่อมีอาการของโรคเกิดขึ้น ไม่ยอมพักจิตใจและร่างกาย จึงทำให้สุขภาพไม่ดีเท่าที่ควรจะเป็น ที่สะเทือนใจมากก็คือต้องสูญเสียบุตรชายคนโต ซึ่งมีหลานผู้หญิงแต่เพียงคนเดียว ไขแสงจึงมีความรักและเป็นห่วงหลานสาวมาก ซึ่งปรารภกับผมบ่อยครั้ง ตราบจนไขแสงได้จากหลานไป

การป่วยของไขแสงแต่ละครั้งได้รับความเมตตาจากท่านผู้ใหญ่ ผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน ตลอดจนญาติของไขแสงและผมทุกท่าน เพื่อนของไขแสงและเพื่อนสนิทของผมด้วย สำหรับคุณหมอจำลอง มุ่งการดี นั้น ได้ช่วยเหลือทั้งตัวท่านเองและได้ฝากฝังให้แพทย์ซึ่งเป็นเพื่อนของท่านช่วยดูแลอาการของไขแสงด้วยความเป็นห่วงใยยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณทุกท่านซึ่งเรียนมานี้ด้วยความตื้นตันใจ

หากดวงวิญญาณของไขแสงสถิตอยู่แห่งใด ขอได้รับทราบว่าขณะนี้หลานรักคนเดียวของไขแสงสอบเข้าโรงเรียนซันตาครูสคอนแวนต์ได้แล้ว กำลังจะเริ่มเรียนในเปิดเทอมต้นนี้ ไขแสงไปสู่สุคติแล้ว ผมเองยังต้องต่อสู้กับโรคและโลกอยู่อีก รอก่อนไขแสง หากชาติหน้ามีจริง เราคงได้อยู่ร่วมกันอีก

กรวดน้ำร่วมกันในงานแต่งงานบุตรชายคนโต
"ขออธิษฐานว่าจะร่วมบุญกันอีกในชาติหน้า"

อาลัยคุณแม่

วันที่ 9 กันยายน 2524 เป็นวันที่คุณแม่ได้จากไปอย่างไม่มีวันกลับ เป็นวันที่ลูกเศร้าโศกเสียใจอย่างยิ่ง ซึ่งจากเหตุการณ์การเจ็บป่วยด้วยโรคหอบอย่างรุนแรงจนหมดสติของคุณแม่ที่ผ่านมาทำให้ลูกเตรียมตัวเตรียมใจที่จะรับเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดซ้ำขึ้นอีก แต่แล้วเมื่อถึงวาระนั้น ลูกก็ไม่สามารถกลับมาช่วยชีวิตคุณแม่ไว้ได้ทัน ลูกมาช้าไป ไม่มีโอกาสปฏิบัติช่วยเหลือและได้อยู่เห็นใจคุณแม่เป็นครั้งสุดท้ายได้ คุณแม่ได้สิ้นลมไปเสียแล้วในระหว่างทางฯ คุณแม่ได้พ้นทุกข์จากโรคร้ายที่ทรมานไปแล้ว

การจากไปของคุณแม่ในครั้งนี้ สำหรับลูกแล้วเป็นการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิต เพราะต่อไปนี้จะไม่มีคุณแม่ที่รักลูก จะไม่มีคุณแม่ที่คอยเป็นห่วงเอาใจใส่ดูแล และเมตตาลูกอีกต่อไปแล้ว ลูกจึงขอจดจำพระคุณของคุณแม่ที่มีต่อลูกไว้จนชั่วชีวิต และหากวิญญาณมีจริง ลูกขอให้ดวงวิญญาณของคุณแม่ได้รับรู้ว่า ลูกยังรัก ระลึกถึง และอาลัยคุณแม่ตลอดกาล

ท้ายสุดนี้ ลูกขออธิษฐาน ขอให้เกิดมาเป็นลูกของคุณแม่ตลอดทุกชาติไป

ด้วยความอาลัยจากลูกต้อของคุณแม่
(นายณัฐพงศ์ นวะมะรัตน) และอ้อ

กราบเรียนคุณแม่ด้วยความระลึกถึง

ถึงแม้ว่าเม้าจะเตรียมตัว เตรียมใจรับกับเหตุการณ์ที่เป็นอยู่ขณะนี้ไว้แล้วก็ตาม แต่เม้าก็อดที่จะเสียใจอีกไม่ได้ เพราะมันเกิดขึ้นเร็วมากจนแทบจะตั้งสติไม่อยู่ ก็ได้แต่พยายามปลอบใจตนเองเสมอว่า ถ้าไม่เกิดขึ้นวันนี้ วันหนึ่งข้างหน้าก็ต้องเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เม้าทราบดีว่าคุณแม่ทั้งรักและห่วงเม้าเหมือนลูกแท้ ๆ ของคุณแม่เอง ยิ่งหลานเชอรี่ด้วยแล้ว คุณแม่จะอาทรห่วงใยแทบทุกลมหายใจเข้าออกก็ว่าได้ หลังจากที่พี่กาเสียไปได้ไม่กี่วัน คุณแม่ก็ปรารภกับเม้าว่า เป็นห่วงเชอรี่มาก สงสารที่ต้องกำพร้าตั้งแต่อายุยังน้อย บอกฝากฝังให้รักลูกให้มาก ๆ ส่วนคุณแม่เองจะพยายามให้ความอบอุ่นทดแทนที่เชอรี่ต้องมาสูญเสียพ่อไป แต่คุณแม่ก็บุญน้อยเหลือเกิน ไม่ได้เลี้ยงดูเชอรี่ให้เติบโตได้รับทุกสิ่งทุกอย่างสมกับที่คุณแม่ได้ตั้งใจไว้ ฉะนั้น ถ้ามีสิ่งใดสามารถทำให้คุณแม่ทราบว่า ทุกคนรักและเป็นห่วงเชอรี่ไม่น้อยไปกว่าคุณแม่แล้ว ดวงวิญญาณของคุณแม่ก็คงหมดห่วงไปได้

กุศลทานใดที่เม้าเคยสร้างสมไว้ เม้าขออุทิศให้แก่ดวงวิญญาณของคุณแม่ จงไปสู่สุคติด้วยเทอญ

จากลูกของแม่
เม้า

คำอาลัยจากหลาน

ตั้งแต่จำความได้ โฉม อ้อย ติ๊ด และตั้ง รู้สึกเหมือนว่า เรามี "คุณอา" แท้ ๆ อยู่สองคน ได้แก่ อาติม ซึ่งเป็นน้องชายของคุณพ่อ กับ "อาแสง" ซึ่งเป็นภรรยาของอาติม และเป็นแม่ของพี่กากับต้อ พี่น้องที่เติบโตมาด้วยกัน สนิทสนมคุ้นเคยกันมาราวกับพี่น้องแท้ ๆ

ความรู้สึกของเราที่มีต่ออาแสงนี้ตรงกันทั้งสี่คน ตั้งแต่เราเป็นเด็ก จนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ อาแสงให้ความรัก เอาใจใส่ สนใจ ห่วงใยพวกเราเสมอต้นเสมอปลาย เรายังจำได้เสมอว่า ยามใดที่เรามีความสุขหรือมีโอกาสรื่นเริงสนุกสนาน อาแสงจะเข้าร่วมด้วย แสดงความยินดีด้วยความจริงใจ และเมื่อไรที่เราทุกข์ร้อน อาแสงก็จะคอยไต่ถามอย่างสนใจและเป็นห่วง หากช่วยเหลือได้ก็จะไม่ลังเลเลยและความเมตตาอารีตลอดจนน้ำใจอันกว้างขวางนี้ ได้สะท้อนกลับยังตัวอาแสงเองในที่สุด

ตั้งแต่อาแสงเริ่มเจ็บป่วย เราทั้งสี่ก็รู้สึกทันทีโดยพร้อมเพรียงกันว่า เรามีหน้าที่ ที่จะต้องตอบสนองต่ออาแสงให้มากเท่าที่จะทำได้ เรามีความกังวลห่วงใยในอาการป่วยของอาแสงอย่างยิ่ง ทุกครั้งที่อาแสงต้องการความช่วยเหลือ เราไม่รีรอที่จะก้าวเข้าไป ทำทุกสิ่งที่จะบันดาลให้อาแสงคลายจากความทุกข์ทรมาน เราทำด้วยความเต็มใจ และพอใจที่มีโอกาสตอบแทนความรักความเมตตาที่อาแสงหยิบยื่นให้เรา ครั้งใดที่เรามีส่วนร่วมในการทำให้อาแสงคลายจากอาการป่วย เรารู้สึกยินดีและภูมิใจอย่างที่สุด แม้จะรู้ดีว่าการกระทำของเราเป็นเพียงส่วนเล็กน้อยเมื่อเทียบกับความดีของอาแสงที่มีต่อเรา

ในวาระสุดท้าย เมื่อถึงเวลาที่อาแสงต้องจากไป ดูเหมือนว่า ความตั้งใจ และกำลังใจทั้งหมดของเรา ที่ปรารถนาจะให้อาแสงที่รักของเรารอดพ้นจากความเจ็บป่วยทรมาน ก็ต้องสูญสิ้นไป จึงไม่อาจมีถ้อยคำอันใด จะสามารถแทนความรู้สึกรันทดเสียใจของเราในครั้งนี้ เราทำอะไรให้อาแสงไม่ได้อีกต่อไปแล้ว นอกจากระลึกถึงความดีของอาแสง เป็นความดีที่จะดำรงอยู่ในจิตใจของเราอีกต่อไปนานเท่านาน.

หลาน ๆ อาแสง

จากหลานเชอรี่ถึงคุณย่า

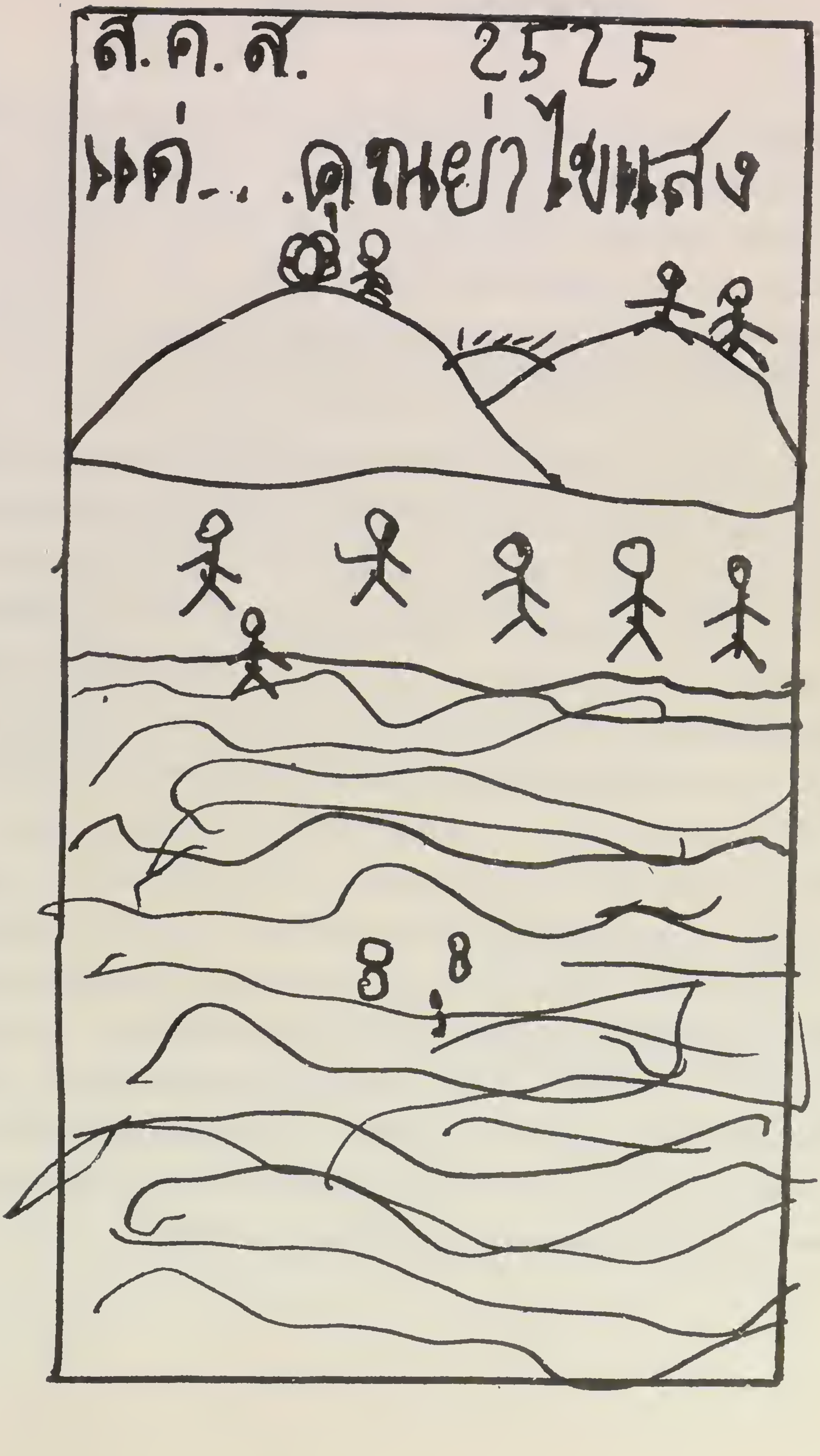
เชอรี่ขออุทิศส่วนกุศลให้ดวงวิญญาณของคุณย่าจงไปสู่สุคติ เหมือนคุณพ่อ คุณย่าไม่ต้องเป็นห่วงหรือกับคุณแม่นะคะ เชอรี่จะเป็นเด็กดีเชื่อฟังคำสั่งสอนของคุณปู่คุณตาคุณยายคุณแม่ คุณอา จะตั้งใจเล่าเรียนให้เก่งๆ

เชอรี่

หลานของคุณย่าไพแสง

หลานเชอรี่กับคุณย่าไขแสงที่บ้านฝั่งธนฯ

ส.ค.ส. 2525
แด่... คุณย่าไขแสง

อาลัยคุณไขแสง นวะมะรัตน์

คุณซองตืม นวะมะรัตน์ กับผมเป็นเพื่อนรักกันมากที่สุด ผมต้องพูดถึงคุณซองตืมก่อน เพราะเขาเป็นสามีคุณไขแสง เขาเป็นผู้ที่ต้องสูญเสียคุณไขแสง ภรรยาที่เขารักมากที่สุด เป็นคู่ที่รักกันมาตั้งแต่ พ.ศ. 2488 รวม 37 ปีที่ได้อยู่ร่วมกันมา ผมคงจะเขียนคำไว้อาลัยนี้ได้อย่างไม่ปะติดปะต่อกันดี เพราะผมมีความเศร้าสะเทือนใจในหลาย ๆ อย่าง แน่นอน...ประการแรก คือ มรณะกรรมของคุณไขแสง ประการที่สอง ผมสงสารซองตืมเพื่อนรักอย่างที่สุด ประการสุดท้าย ผมสงสารหลานต้อ (ณัฐพงศ์) ซึ่งยังเหลือเป็นทายาทอยู่เพียงคนเดียว

ผมยังจำวันที่ผมไปเผาศพหลานมาตราได้ดี ผมเห็นคุณไขแสงและซองตืมเพื่อนรักผมต้องทุกข์โศกหม่นหมองเป็นอย่างยิ่ง ผมสงสารเขาเป็นที่สุด ผมเคยลองนึกดูเหมือนกันถึงสภาพจิตใจของพ่อแม่ที่ต้องเผาศพลูก ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะเกิดขึ้น ลูกควรจะทำศพพ่อแม่จึงจะถูก เขามีลูกชายอยู่ 2 คน คือ มาตรา และณัฐพงศ์ เมื่อต้องมาสูญเสียลูกชายคนหัวปีไปในวัยที่ยังเยาว์อยู่เช่นนี้ ทำให้ต้องสะเทือนใจเป็นอย่างมาก คุณไขแสงในระยะนั้นก็ไม่ค่อยจะแข็งแรงอยู่แล้ว เนื่องจากเป็นโรคหอบหืดอยู่ประจำตัว ยิ่งมากระทบกับความสูญเสียลูกชาย ก็ยิ่งทำให้อ่อนแอยิ่งขึ้น คุณไขแสงต้องทนทรมานกับโรคนี้มาเป็นเวลาเกือบ 20 ปี และก็ได้รักษาตัวมาตลอด โดยเป็นคนไข้ประจำของโรงพยาบาลศิริราช เมื่อผมได้ย้ายหน้าที่การงานมาอยู่ในกรุงเทพฯ ก็ได้พบปะและทราบอาการป่วยของคุณไขแสงตลอดมา ซึ่งมีอาการโรคกำเริบเป็นครั้งคราว ต้องเข้าโรงพยาบาลหลายครั้ง ในระยะหลัง ๆ นี้ ผมได้ไปฝากฝังไว้กับศาสตราจารย์นายแพทย์บัญญัติ ปริชญานนท์ ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมชั้นกันมาให้ช่วยดูแล และได้รับความช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากคุณหมอบัญญัติ ซึ่งคุณไขแสงพูดถึงอยู่เสมอ ปรกติคุณไขแสงเป็นคนพูดน้อย อารมณ์จิตใจมั่นคงไม่เป็นคนหวั่นไหว เป็นคนสมถะ รักบ้าน รักครอบครัวเป็นชีวิตจิตใจ ไม่ชอบงานสังคมใด ๆ ระหว่างที่ต้องเข้าโรงพยาบาลอยู่บ่อย ๆ ในระยะหลังนี้ ก็ได้บ่นเป็นห่วงการงานที่ทำประจำอยู่ที่บริษัทคอมเมอร์เชียลทรัสต์ ซึ่งทราบว่าท่าน พ.ต.อ.พันธ์ศักดิ์ วิเศษภักดี ได้ให้ความเมตตากรุณาอยู่ตลอดมา ซองตืมเพื่อนรักผมต้องดูแลอย่างใกล้ชิดอยู่เสมอมิได้ห่าง

จนกระทั่งมาถึงวันที่ 10 กันยายน 2524 ผมได้รับแจ้งจากซองดีมเพื่อนรักว่า คุณไขแสงได้ถึงแก่กรรมแล้วเมื่อคืนวันที่ 9 กันยายน 2524 ซองดีมได้โทรศัพท์มาบอกข่าวให้ผมทราบในดอนเช้าวันที่ 10 ผมเข้าใจว่าเพื่อนผมคงทำอะไรไม่ถูกในคืนที่คุณไขแสงต้องจากไป โรคหืดได้กำเริบขึ้นในดอนหัวค่ำและก็น่ากลัวเช่นเคย เพื่อนผมไม่รอช้า ได้ขับรถนำคุณไขแสงส่งโรงพยาบาลศิริราชทันที แด่แพทย์ไม่อาจช่วยเหลือได้ทันการ คุณไขแสงได้สิ้นชีวิตลงก่อนที่จะถึงโรงพยาบาล เพื่อนผมต้องช้ำเศร้าเป็นทวีคูณ ผมพบกับเขาในดอนเย็นวันรดน้ำศพคุณไขแสง ก็พบแต่ความร่ำไห้อาลัยอาวรณ์เป็นอย่างยิ่ง

ผมขอให้ดวงวิญญาณคุณไขแสงจงสถิตย์สู่สถานทิพย์วิมาน สงบสุขในสัมปรายภพ และขอให้เพื่อนรักผมและลูกหลานจงดำรงชีวิตอยู่ด้วยความสุขสบายดามอัดภาพ

(นายแพทย์จำลอง มุ่งการดี) พบ.

ปาฐกถาธรรม

โดย

พระราชนันทมุนี

ณ วัดชลประทานรังสฤษฎ์ ปากเกร็ด นนทบุรี

เรื่อง หลักใจ

วันอาทิตย์ที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2517 เวลา 9.30 - 10.30 น.

ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย

ณ บัดนี้ถึงเวลาของการฟังปาฐกถาธรรมะ อันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ขอให้ทุกท่านอยู่ในอาการสงบ ตั้งอกตั้งใจฟังด้วยดี เพื่อให้ได้ประโยชน์อันเกิดจากการฟัง ตามสมควรแก่เวลา

การศึกษาธรรมะเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตของคนทั่ว ๆ ไป ยิ่งโลกเราในสมัยนี้ด้วยแล้ว ยิ่งมีความจำเป็นมากขึ้นเพราะว่า **โลกขาดธรรมะจึงได้เกิดความวุ่นวายเดือดร้อนกัน** ด้วยประการต่าง ๆ ถ้าได้แจกธรรมะกันให้ทั่วถึง โลกเราก็จะสงบมากขึ้นกว่านี้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดให้มีการเผยแผ่ธรรมะ ให้คนทั้งหลายได้ยินได้ฟังกันบ่อย ๆ อันจะเป็นเครื่องช่วยให้มีแสงสว่างในทางวิญญาณมากขึ้น **แสงสว่างทางวิญญาณมีความจำเป็นกว่าแสงสว่างทางตาเนื้อ** เพราะแสงสว่างทางตาเนื้อนั้น มันเป็นประโยชน์แก่เนื้อเท่านั้นเอง ส่วนแสงสว่างทางวิญญาณ เป็นประโยชน์แก่จิตใจของคนทั่ว ๆ ไปก็ใจคนเรานี้จะมืดบอดก็ด้วยอำนาจกิเลสประเภทต่าง ๆ ที่เกิดรัดรึงตรึงใจ เช่นเกิดความโลภก็บอดด้วยความโลภ เกิดความโกรธก็บอดด้วยอำนาจความโกรธ เกิดความหลงก็มืดบอดด้วยอำนาจของความหลง เกิดความริษยาก็มืดบอดด้วยอำนาจของความริษยา เกิดด้วยเหตุใดก็มืดบอดด้วยเหตุอันนั้น ความมืดบอดเกิดขึ้นแก่บุคคลใด ก็ทำให้ใจบุคคลนั้นไม่รู้สภาพตามที่เป็นจริง เมื่อไม่รู้จักสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง ก็เกิดอยู่ในความทุกข์ยากลำบากเดือดร้อนอันเป็นความเสื่อมของชีวิตด้วยประการทั้งปวง เราทั้งหลายไม่ต้องการความทุกข์ความเดือดร้อน ก็ควรหาแสงสว่างส่องใจไว้ เพื่อจะได้มองเห็นอะไรชัดเจนแจ่มแจ้งตามสภาพที่เป็นจริงตลอดไป

อันแสงสว่างทางชีวิตที่เราควรแสวงนั้น ก็คือธรรมะอันเป็นคำสอนในทางพระศาสนา เราจึงได้ยินคำกล่าวว่า "**ธมฺโม ปทีโป วิย ตสฺส สตฺถุโน**" แปลว่า "ธรรมของพระศาสดาสว่างรุ่งเรืองเปรียบดวงประ

ทีป" ดวงประทีปให้แสงสว่างทางตาฉันใด ธรรมะของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ให้ความว่างทางใจฉันนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้นเราจึงควรได้หาแสงสว่างอย่างนี้ไว้ แล้วก็ช่วยให้คนอื่นเกิดความสว่างขึ้นด้วย เรามีเพื่อนฝูงมิตรสหาย จงชวนกันให้เขามารับแสงสว่างทางใจ อย่าปล่อยให้เขามืดบอดอยู่ตามลำพัง โอกาสใดเวลาใดที่เราจะนำเขาเข้าหาแสงสว่างทางใจได้ เราก็ควรจะได้ชักจูงเขามาเพื่อจะได้พบแสงสว่างทางจิดใจ เพื่อให้คนนั้นได้เกิดความสำนึก รู้สึกผิดชอบชั่วดีขึ้นในชีวิตให้มากเท่าที่จะกระทำได้ **การชักชวนคนอื่นให้เกิดความสว่างทางจิตใจนั่นแหละเป็นกุศล** เป็นกิจที่เราควรจะได้กระทำบ่อย ๆ เพื่อเป็นการสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์ทางด้านจิตใจ การช่วยเหลือกันและกันในด้านอื่นเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่การช่วยเหลือกันในด้านจิตใจนั้นเป็นเรื่องสำคัญมากยิ่งขึ้นทุกวันเวลา เพราะเวลานี้มนุษย์เรามีศัตรูอยู่รอบข้าง ศัตรูนั้นไม่ได้มาจากภายนอกแต่ว่ามาจากภายในของแต่ละคน ถึงแม้ว่าคนนั้นจะเป็นศัตรูก็รู้ว่าภายในของเขาเป็นศัตรูแก่ตัวเขาก่อน คนเราถ้ามีศัตรูภายในแล้ว ก็จะกลายเป็นศัตรูของคนอื่นไปทันที เพราะ**จิตใจของคนที่ตั้งไว้ผิดนั่นแหละเป็นศัตรูของบุคคลนั้น ๆ** ถ้าใจของเราตั้งใจไว้ผิดก็เป็นศัตรูแก่ตัวเอง ถ้าใจเราดำรงอยู่ในทางถูกเราก็เป็นมิตรแก่ตัวเองในเรื่องนี้พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ว่า "**โจรต่อโจร คนมีเวรต่อคนมีเวร มาพบกัน จะทำร้ายกันสักเท่าใด ๆ ก็ไม่ร้ายเท่ากับใจที่ตั้งไว้ผิด ทำร้ายตัวบุคคลนั้น**" เพราะว่าคนเรา ถ้าตั้งใจไว้ผิดแล้วก็ย่อมจะทำร้ายตนเองได้มากขึ้น ยิ่งกว่าโจรทำร้ายต่อเราเสียอีก เพราะโจรเขาทำร้ายแต่เพียงทางร่างกาย เราตายแต่เพียงทางร่างกายแต่ว่าความเห็นผิดมันทำร้ายจิตใจ ทำให้เราถึงแก่ความตายทางใจ ความตายทางกาย ไม่ใช่เรื่องสำคัญ แต่ว่า**ความตายทางใจเป็นเรื่องสำคัญ** คนที่มีความตายทางกายมันก็จบฉากกันไปตอนหนึ่งแล้วก็เอาไปเผากันที่ป่าช้า ส่วนคนที่ตายทางจิตนั้น มันไม่อย่างนั้น แต่ยังมีชีวิตอยู่เดินได้พูดได้ ยังก่อกรรมทำเข็ญให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนแก่บุคคลได้อยู่ เพราะฉะนั้นคนที่ตายทางจิต จึงเป็นภัยอย่างใหญ่หลวงแก่มนุษย์ทั่ว ๆ ไปเราจึงควรกลัวสิ่งที่เรียกว่าทำให้เราตายในทางจิตใจ ไม่ต้องกลัวสิ่งที่ทำให้เราตายในทางร่างกาย ความกลัวในสิ่งที่ทำให้เราตายทางจิตใจนั้น ก็ไม่ใช่กลัวอะไรอื่นไกล แต่กลัวความคิดชั่วที่มันเกิดขึ้นในใจของเราเองมันทำลายตัวเรา ล้างผลาญตัวเรา มันส่งเราไปสู่ที่ทุกข์ที่ยาก ทำให้เกิดปัญหาแก่ชีวิตด้วยประการต่าง ๆ จึงควรจะสนใจในการที่จะไม่ให้จิตใจของตนตายไปจากคุณงามความดี แต่ควรจะได้ส่งเสริมสนับสนุนให้จิตใจของตนมีคุณธรรมประจำจิตใจอยู่ตลอดเวลา

อันคนเราที่จะมีหลักธรรมประจำจิตใจอยู่เสมอนั้นก็ต้องมีความภักดีต่อสิ่งที่เป็นหลักทางใจ **ความภักดีต่อสิ่งที่เป็นหลักทางใจนั้น เป็นเรื่องสำคัญมาก** เพราะว่าความจงรักภักดี ไม่ว่ามีอยู่ในสิ่งใด เราก็อยู่ใกล้กับสิ่งนั้น แต่ถ้าเกิดความเกลียดชังในสิ่งใด เราก็อยู่ห่างไกลออกไปจากสิ่งนั้นทันที ความจงรักภักดีต่อ

สิ่งที่เป็นหลักทางใจ จึงเป็นหัวใจสำคัญในการปฏิบัติธรรมะในทางพระศาสนา ก็พุทธบริษัทเรานี้ควรจะจงรักภักดีในสิ่งใดเล่า? เราก็ควรจะมีความจงรักภักดีในสิ่ง 3 ประการ อันเป็นหลักทางใจของเราทั้งหลาย สิ่ง 3 ประการอันเป็นหลักทางใจนั้นก็คือ **พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นหลักใจ** เป็นที่อุ่นอกอุ่นใจ เป็นที่พึ่งในทางใจเราจึงได้กล่าววาจาว่า "ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอย่างประเสริฐของข้าพเจ้า ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระธรรมเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระสงฆ์เป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า ด้วยการกล่าวสัจจะวาจานี้ ขอความสุขความเจริญจงบังเกิดมีขึ้นแก่ข้าพเจ้า" อันนี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าที่พึ่งอย่างอื่นของเรานั้นหามีไม่ แต่เราควรจะพึ่งพระรัตนตรัยคือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ดึงเอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์มาเป็นหลักใจไว้ มาเป็นที่พึ่งในทางใจไว้อย่าให้ใจเราห่างออกไปจากพระ อย่าให้ใจเราอยู่กับสิ่งที่ไม่ใช่เป็นพระในทางพระศาสนา เราก็พอจะพ้นไปจากความวุ่นวายทางด้านจิตใจพ้นไปจากความทุกข์ความเดือดร้อนได้สมความปรารถนา อันนี้เป็นเรื่องที่ควรจะได้สนใจประการหนึ่ง คือให้ **จงรักภักดีต่อพระรัตนตรัยไว้** เอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งในทางจิตใจไว้ตลอดเวลา เราจะอยู่ด้วยความสุขสงบได้สมความปรารถนา

อันการพึ่งพระรัตนตรัย หรือการถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง หรือมีความจงรักภักดีนั้น ก็พูดย่อ ๆ สั้นๆ ว่า จงรักภักดีต่อธรรมะนั่นเอง เพราะ**ธรรมะนี้เป็นตัวแก่นแท้ของพระรัตนตรัย** เป็นสิ่งสำคัญที่เราควรจะเข้าถึง ในเรื่องนี้ถ้าเราดูพระพุทธดำรัส ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในที่ต่าง ๆ เราก็จะเห็นได้ว่า พระองค์บูชาธรรมเชิดชูธรรม ถือธรรมเป็นหลักในการปฏิบัติกิจในชีวิตประจำวันของพระองค์ตลอดเวลา เช่นภายหลังที่พระองค์ได้ตรัสรู้พระธรรมแล้ว พระองค์ก็คิดว่า "คนเราควรจะอยู่ด้วยการมีอะไรเป็นหลักเคารพ เพราะเราเป็นพุทธะผู้รู้แจ้งเห็นจริงในธรรมะ จะไปเคารพบุคคลใดบุคคลหนึ่งก็ไม่ได้ เพราะคนเหล่านั้นไม่อยู่ในฐานะสูงพอที่เราจะเคารพได้ ควรจะเคารพอะไร" พระองค์ก็ได้คิดว่า "พระพุทธเจ้าในอดีต ในอนาคต ในปัจจุบัน ก็ควรจะเคารพธรรมเชิดชูธรรม บูชาธรรม" อันนี้ก็เป็นเครื่องแสดงอยู่ในตัวแล้วว่า **ธรรมะนั่นแหละเป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเชิดชูบูชา** พูดกันง่าย ๆ ว่า คนเราควรจะถือระเบียบแบบแผนในการดำรงชีวิต การถือระเบียบแบบแผนก็เรียกว่า เราถือธรรมะ เราปฏิบัติธรรมะ เราจะทำอะไรจะพูดอะไร จะคิดอะไร ก็ต้องนึกถึงธรรมะไว้เสมอ พระผู้มีพระภาคเองพระองค์ก็นึกถึงธรรมะอยู่ตลอดเวลาใช้ธรรมะเป็นหลักในการปฏิบัติชีวิตของพระองค์ และสอนสาวกให้กระทำเช่นนั้น อันนี้ก็เป็นเครื่องแสดงว่า ธรรมะเป็นแก่นของพระรัตนตรัย เป็นสิ่งที่เราควรจะเข้าถึง เมื่อเราเข้าถึงธรรมะเราก็มีพุทธะ เราก็มีสังฆะอยู่ในตัวเราด้วย เรียกว่ามีพร้อมทั้ง 3 ประการ แต่ถ้าเราไม่ประพฤติธรรม เราไม่มีธรรมะเป็นหลัก

ประจำใจ สิ่ง 3 ประการนั้นมันก็หายไปจากจิตใจของเรา เราไม่มีสิ่งที่เป็นคุณค่าในชีวิตของเราอีกต่อไป หลักการมันเป็นอย่างนี้ นี้ประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่งในสมัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะเสด็จปรินิพพาน พระอานนท์ได้เข้าไปทูลถามพระองค์ว่า "เมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ พวกอุบาสก อุบาสิกา ภิกษุ ภิกษุณี ได้เข้าเฝ้าพระองค์ ได้ฟังคำสอน ได้ถือเอาพระองค์เป็นครู เป็นอาจารย์ เป็นที่พึ่งทางใจ ครั้นเมื่อพระองค์ดับขันธปรินิพพานไปแล้ว พวกข้าพระองค์ทั้งหลายจะถือเอาสิ่งใดบุคคลใดเป็นครูเป็นอาจารย์แทนพระองค์ต่อไปเล่า?" พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบแก่พระอานนท์ว่า **"ดูกร อานนท์ ธรรมวินัย อันใด ที่เราได้สอนแล้วบอกแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมวินัยอันนั้นแหละจะเป็นครูเป็นอาจารย์ของเธอทั้งหลายต่อไป"** อันนี้ก็เป็นพระดำรัสที่น่าฟัง คือตรัสให้ทราบว่า ธรรมวินัยอันใดที่พระองค์ได้ตรัสแล้ว บอกแล้ว นั่นแหละเป็นครูเป็นอาจารย์แทนพระองค์ต่อไป ก็เท่ากับว่าเราทั้งหลายมีธรรมะเป็นครูมีธรรมะเป็นอาจารย์ แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ว่าในพระดำรัสนี้พระองค์ตรัสไว้ 2 ประการ ว่า **ธรรมะ** กับ **วินัย** เพราะว่าในคำสอนของพระองค์นั้น มีธรรมะกับวินัย วินัยก็คือ ธรรม ธรรมก็คือวินัย เรื่องความจริงมันก็เป็นเนื้อเดียวกันแต่ว่าตรัสไว้ในรูปอย่างนั้น เพื่อให้เห็นว่าแบ่งออกเป็น 2 ประการ ธรรมะหมายถึงคำสอน เป็นข้อปฏิบัติสำหรับบุคคลทั่วไป วินัยหมายถึงคำสอน เป็นข้อปฏิบัติสำหรับคณะสงฆ์โดยเฉพาะเพราะว่าพระสงฆ์เรานี้อยู่กันเป็นหมู่เป็นคณะ การอยู่กันเป็นหมู่เป็นคณะ ก็ต้องมีระเบียบมีวินัย ถ้าไม่มีระเบียบวินัยการเป็นอยู่ก็จะไม่เรียบร้อย การปฏิบัติจึงต้องปฏิบัติทั้ง 2 อย่างคือปฏิบัติธรรมด้วย ปฏิบัติวินัยด้วย การปฏิบัติพระวินัยก็เหมือนกับเป็นการถือศีล คือมีระเบียบบังคับตนเองไว้ตลอดเวลา ไม่ละเลยเพิกเฉยต่อการปฏิบัติตามระเบียบนั้น ๆ การถือธรรมะก็เหมือนกับว่าถือธรรม คือการปฏิบัติเพื่อสร้างเสริมเพิ่มเติมตัวเราให้ดีขึ้น ถ้าจะเปรียบเหมือนกับชาวนาชาวสวนการถือวินัยก็เหมือนการถางต้นไม้ต้นหญ้าที่เกิดขึ้นในนาให้หมดไป การถือธรรมะก็เหมือนการปลูกต้นข้าวลงไปในนาเพื่อให้งอกงามผลิตดอกออกผลต่อไป ฉันใดก็ฉันนั้น เพราะฉะนั้น เราจึงถือธรรมวินัย ว่าเป็นครูเป็นอาจารย์ของเราเป็นสิ่งที่เราควรจะเข้าถึง ควรจะมีไว้ในจิตใจของเราตลอดไปผู้ใดปฏิบัติตามธรรมวินัย ผู้นั้นปฏิบัติต่อองค์พระพุทธเจ้าผู้ใดศึกษาธรรมวินัย ก็เท่ากับศึกษาเรื่องของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ใดมีธรรมวินัยอยู่ในใจ ผู้นั้นก็ชื่อว่ามีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อยู่ในจิตใจ ผู้นั้นเป็นคนไม่อยู่เปล่า ไม่เกิดเปล่า ไม่ตายเปล่า แต่เป็นผู้อยู่ด้วยธรรมะด้วยวินัย เป็นผู้อยู่ด้วยความงามความดี เอาพระมาเป็นที่พึ่ง ไม่เอาผีร้ายมาเป็นที่พึ่งในทางจิตใจ การอยู่กันในรูปอย่างนั้นนั่นแหละ เป็นเหตุให้เกิดความสุขความเจริญในชีวิตประจำวันได้สมความปรารถนา อันนี้เป็นเครื่องแสดงว่า ให้ถือธรรมะเป็นหลักนี้

ประการหนึ่ง

อีกบทหนึ่งที่พระองค์ตรัสกับพระวักกลิ คือเรื่องมันมีว่า พระวักกลิเป็นคนหนุ่ม ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็พอใจ ไม่ใช่พอใจในหลักคำสอน แต่ว่าพอใจว่าพระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระรูปโฉมงดงาม น่าดูแท้ ๆ ก็เลยเข้ามาขอบวชในสำนักพระผู้มีพระภาค ไม่ใช่บวชเพื่อปฏิบัติธรรม แต่บวชเพื่อจะอยู่ใกล้พระองค์ แล้วจะได้ดูด้วยตาให้อิ่มใจในรูปร่างของพระองค์ คนเราบางทีก็เป็นอย่างนั้น อยากจะดูตัวดูหน้าดูตา ได้ยินแต่เสียงไม่พอ อยากจะดูตัวด้วย สมมติว่าคนฟังเทศน์ทางวิทยุ ได้ยินเสียงของอาตมา เมื่อได้ยินเสียงก็อยากจะดูตัวด้วยว่ารูปร่างหน้าตาท่านเป็นอย่างไร มีโอกาสใดที่จะได้ดูตัวก็ต้องดู ครั้นมาดูเข้าจริง ๆ ก็อ้วนจ้ำม่ำม่อต้อไม่เข้าท่า **ร่างกายของคนเรามันเป็นแต่เปลือกคน ไม่ใช่เนื้อแท้** เราจะไปดูเอาเรื่องอะไร ฟังธรรมก็เรียกว่าใช้ได้แล้วแต่ว่าอย่างนั้นแหละคนเรามันยังติดอยู่ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในสัมผัส พูดย่อ ๆ ว่าติดวัตถุ เมื่อยังมีความติดอยู่ในวัตถุก็อยากจะดูวัตถุนั้นด้วย มันเป็นเรื่องธรรมดา วักกลิหนุ่มน้อยก็เป็นเช่นนั้นแหละ อยากจะดูพระรูปพระโฉมของพระผู้มีพระภาคเจ้า เลยเข้าไปบวชในพระพุทธศาสนา บวชแล้วไม่ศึกษาไม่ปฏิบัติธรรมะ ไปนั่งดูพระผู้มีพระภาคอยู่บ่อย ๆ เวลาไหนมีโอกาสพอจะดูได้ก็ไปนั่งดูพระผู้มีพระภาค พระองค์เห็นว่ามันจะไม่ได้เรื่องเสียแล้วในการที่ประพฤติตนเช่นนั้น จึงได้บอกให้ออกไปเสียจากสำนัก ไม่ให้อยู่ในที่นั้นต่อไป เพราะการกระทำเช่นนั้นเป็นการไร้สาระ ไม่มีความหมายในทางจิตทางวิญญาณแม้แต่น้อย วักกลิได้ฟังคำสั่งให้ออกไปอย่างนั้นก็เสียใจ ไม่สมหวัง คนเราถ้าไม่สมหวังเสียอกเสียใจอะไรก็เกิดจะลาโลกขึ้นมาทีเดียว ไม่อยากจะอยู่ในโลกนี้ต่อไป เขาเรียกว่าเป็นคนใจน้อยสร้อยสั้น มีความระทมตรมใจนิดหน่อยอยากจะไปกระโดดสะพานพระรามหกให้มันตกน้ำตาย อันนี้มันเป็นความคิดเขลา ๆ โง่ ๆ ไม่ได้เรื่องอะไร วักกลิคนนั้นแกก็คิดจะโง่อยู่เหมือนกัน พอเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ให้ดูพระรูปพระโฉมขึ้นมาตอนนั้น ก็นึกในใจว่า จะอยู่ไปทำไมชีวิตไม่มีความหมาย ไม่ได้ดูพระรูปพระพุทธเจ้าไปตายเสียดีกว่า คิดไปในรูปอย่างนั้น แกก็ไปที่หน้าผา ทำท่าจะกระโดดลงไปให้มันตายเสียเลยอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นอย่างนั้นก็เลยส่องแสงสว่างไปให้เห็นด้วยตา เมื่อเห็นแสงสว่างก็เกิดการตื่นตกใจขึ้นว่าแสงอะไร เหลียวไปก็พบพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นพบพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ก็ตรัสว่า **"โย โข วกฺกลิ ธมฺมํ ปสฺสติ โส มํ ปสฺสติ "** ว่า "ดูกรวักกลิ ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นชื่อว่าเห็นตัวเรา" พระองค์ตรัสกับพระวักกลิในรูปอย่างนี้เมื่อตรัสออกไปในรูปเช่นนั้น พระวักลลิได้ฟังแล้วก็เข้าใจความหมาย ว่า**ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นพระตถาคต** องค์พระตถาคตที่แท้จริงก็คือธรรมะ ไม่ใช่รูปร่างที่ประกอบขึ้นด้วยธาตุทั้งสี่ มีดิน น้ำ ไฟ ลมเป็นต้น นั้นเป็นเปลือก ไม่ใช่เนื้อแท้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า **เนื้อแท้ของพระผู้ที่พระ**

ภาคเจ้าก็คือองค์ธรรมทั้งหลาย นั่นเอง เมื่อรู้เช่นนั้น เข้าใจเช่นนั้น ก็เลยพ้นไปจากความทุกข์ จิตใจสงบพ้นไปจากความทุกข์ไปได้สมความตั้งใจ

เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าสอนให้เราทั้งหลายเข้าถึง ธรรมะ ไม่ใช่เข้าถึงรูปร่างของพระองค์ ไม่ใช่เข้าถึงสิ่งที่เป็นวัตถุอันเป็นเครื่องหมายแทนพระองค์ แต่ให้เข้าถึงตัวธรรมะ ตัวธรรมะนั่นแหละเป็นสิ่งที่ เราควรเข้าถึง ควรจะให้มีอยู่ในใจของเรา **ผู้ใดเข้าถึงธรรมะ ผู้นั้นชื่อว่าเข้าถึงพระพุทธเจ้า เห็นองค์แท้องค์จริงของพระพุทธเจ้า**

ในเรื่องนี้ขอทำความเข้าใจสักหน่อย คือว่าพระพุทธรูปร่างหน้าตาก็เหมือนกับคนธรรมดา แต่ว่าจิตใจนั้นไม่เหมือนคนธรรมดา จิตใจของพระองค์แตกต่างจากคนธรรมดาตรงที่ *หมดกิเลส* ไม่มีเครื่องเศร้าหมองใจ เราจึงเรียกพระองค์ว่า *"อรหํ"* คำว่า อรหํ แปลว่าผู้ไกลจากกิเลส ดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ได้สิ้นเชิงแล้ว ส่วนเราคนธรรมดานั้นยังอยู่ในกองกิเลส ดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ยังไม่ได้ เพลิงกิเลสยังเผาไหม้จิตใจอยู่ เพลิงทุกข์ก็ยังเผาไหม้จิตใจอยู่ตลอดเวลาแต่ว่าพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นหมดกองเพลิงแล้ว ไม่มีเชื้อเพลิง ไม่มีผู้จุดเพลิง ไม่มีอะไรจะสร้างภพใหม่ชาติใหม่ให้แก่พระองค์อีก ชาตินั้นเป็นชาติสุดท้ายของพระองค์ คือเกิดมาเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ แล้วก็ตรัสรู้เป็นพุทธะ แล้วก็ปรินิพพานหมดกันเพียงเท่านั้น ไม่มีอะไรสืบต่อกันต่อไป แต่ว่าพวกเราทั้งหลายนั้นยังอยู่ในวงจรของกิเลส ยังไม่หมดกิเลสอันเป็นเหตุสืบต่อแห่งชาติ ชรา พยาธิ มรณะ ยังสร้างภพสร้างชาติ กันต่อไป เราจึงตกอยู่ในวงจรแห่งสังสารวัฏฏ์ ยังมีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารไม่รู้จบไม่รู้สิ้น เรื่องอย่างนี้ปรากฏอยู่ เพราะฉะนั้น เมื่อพระองค์หมดกิเลสก็เรียกว่า เป็นพระอรหันตบุคคล เป็นผู้บริสุทธิ์ด้วยประการทั้งปวง ความบริสุทธิ์เกิดขึ้นเพราะอะไร? เกิดเพราะพระองค์ได้เห็นธรรมเข้าใจธรรม, เห็นธรรมะในรูปใด? คือเห็นความทุกข์ เห็นเหตุให้เกิดทุกข์ เห็นการดับทุกข์ได้ และเห็นทางให้ถึงความดับทุกข์อย่างเด็ดขาด ชัดเจนแจ่มแจ้ง เห็นว่า **ความทุกข์** เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ พระองค์ก็ได้รู้ไว้แล้ว เห็นว่า **สมุทัย**อันเป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์ นั่นเป็นสิ่งควรละ พระองค์ก็ได้ละสิ่งนั้นไปแล้ว เห็นตัว**นิโรธ** ว่าเป็นตัวสิ่งควรจะทำให้แจ้ง ก็ได้ทำให้แจ้งแล้ว เห็นว่า **มรรค** ควรจะทำให้เกิดขึ้นในน้ำพระทัยก็ได้กระทำให้เกิดขึ้นแล้ว อย่างนี้เรียกว่าเห็นแจ้งในข้อธรรมะคืออริยสัจ 4 นั่นเอง เมื่อเห็นแจ้งในอริยสัจทั้ง 4 ประการก็รู้จักสภาพทั้งหลายตามสภาพที่เป็นจริง ถ้าพูดให้ฟังง่าย ๆ ก็ว่า **รู้จักตัวเอง** รู้จักสิ่งที่เกิดขึ้นชัดเจน รู้จักเหตุของมันแล้วก็รู้ว่าจะแก้ไขสิ่งนั้นได้ด้วยวิธีใด พระองค์เข้าใจชัดเจนแจ่มแจ้งในเรื่องอย่างนี้ เพราะฉะนั้นน้ำพระทัยจึงบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีความเศร้าหมองเกิดขึ้นต่อไป

คนเราตามปกตินั้นยังมีความเศร้าหมองเกิดขึ้นในใจความเศร้าหมองที่เกิดขึ้นในใจนั้น ก็เพราะเหตุว่าเรายังไม่รู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งดังกล่าว ยังมืดมัวอยู่ คล้าย ๆ กับตอนใกล้รุ่งมันยังไม่สว่าง มองอะไรก็ไม่เห็นชัด แต่ว่าพอดวงอาทิตย์อุทัยไขแสงขึ้นมา ความมืดหายไป ความสว่างก็เกิดขึ้นมาแทนที่ ก็ได้เกิดความรู้ความเข้าใจว่าอะไรเป็นอะไรถูกต้อง พระผู้มีพระภาคได้รับแสงสว่างทางใจถูกต้องชัดเจนขึ้นมา ก็ได้รู้ว่าอะไรเป็นอะไรชัดเจนแจ่มแจ้ง จึงพ้นจากความหลงความยึดถือในสิ่งนั้น ๆ เรียกว่าธรรมะทำให้พระองค์เปลี่ยนสภาพทางจิตทางวิญญาณ เปลี่ยนจากเจ้าชายสิทธัตถะเป็นพุทธะขึ้นมา เป็นพุทธะนี้เป็นชื่อพิเศษ เคยมีคนไปถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระองค์เป็นมนุษย์หรือ? พระองค์ตอบว่า ไม่ใช่ เป็นเทวดาหรือ? ไม่ใช่ เป็นคนธรรพ์หรือ? ไม่ใช่ พระองค์เป็นนั่นเป็นนี่หรือ? ไม่ใช่ทั้งนั้น แล้วก็ถามว่า พระองค์เป็นอะไร? พระองค์ก็ตอบว่าเราเป็น**พุทธะ** ที่ได้ตอบว่าเป็นพุทธะนั้นก็เพราะว่า กิเลสอันเป็นเหตุให้เป็นมนุษย์เป็นเทวดาเป็นพรหมเป็นยักษ์หรือเป็นคนธรรพ์ อะไรก็ตามทีเถอะมันไม่มีแล้ว เมื่อไม่มีแล้วก็เรียกว่าเป็นพุทธะ **พุทธะนั้นเป็นตำแหน่งพิเศษ** ที่ได้เกิดขึ้นในน้ำพระทัยของพระองค์พระองค์เป็นในตำแหน่งนั้น จึงเรียกว่าเป็นพุทธะ ไม่เหมือนกับอะไร ๆ อีกต่อไปแล้ว พุทธะก็แปลว่าผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน รู้ธรรมะแล้วก็ตื่นจากความหลับคือกิเลส เบิกบานเหมือนกับดอกบัวในยามเช้า ที่บานเพราะรับแสงอาทิตย์ น้ำพระทัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็เบิกบานด้วยธรรม **แสงธรรมส่องใจ ใจก็เบิกบานรับแสงธรรมตลอดไป** ไม่มีการหุบอีกแล้ว ไม่เหมือนดอกบัวบานตอนเช้า ตอนเย็นก็หุบต่อไป รุ่งขึ้นก็บานใหม่จนกว่าจะเหี่ยวแห้งร่วงโรยไป แต่น้ำพระทัยของพระผู้มีพระภาคเบิกบานอยู่ตลอดเวลา เราจึงเรียกพระองค์ว่า พุทโธ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน อันนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญประการหนึ่งที่ถือว่าธรรมะนั่นแหละเป็นตัวแท้ตัวจริงของพระองค์ เป็นสิ่งที่เราควรจะเข้าถึง เข้าถึงให้ได้ ถ้า**เราเข้าถึงธรรมะเราก็สบายใจ เราไม่มีความวุ่นวายเดือดร้อนเกิดขึ้น** เวลานี้องค์พระพุทธเจ้าที่เนื้อหนังไม่มีแล้ว แต่องค์พุทธะที่เป็นตัวธรรมะนั้น ยังมีอยู่ตลอดเวลา มีอยู่ทุกหนทุกแห่ง มีให้เราได้กราบไหว้บูชาสักการะตลอดไป เราจึงควรจะได้จงรักภักดีต่อธรรมะ ถือธรรมะเป็นสรณะ ถือธรรมะเป็นแนวทางถือธรรมะเป็นอาหารถือธรรมะเป็นอากาศหายใจ ถือให้เหมือนกับลมหายใจ เราหายใจเข้าหายใจออกตลอดเวลา หยุดบ่ได้ยั้งบ่ได้ ฉันใด เราก็ต้องถึงธรรมะไว้ตลอดเวลา หายใจเข้าก็ให้เป็นธรรม หายใจออกก็ให้เป็นธรรม จะยืนจะเดินจะนั่งจะนอน ก็ให้เป็นธรรมไว้ อย่าได้ทิ้งธรรมะไปเสียเป็นอันขาด ก็จะได้ชื่อว่าเราถึงธรรมะ ธรรมะถึงเรา คนเราถ้าจิตถึงธรรมะ ธรรมะก็ถึงจิต เมื่อจิตถึงธรรม ธรรมะถึงจิต เราก็เปลี่ยนชีวิตเปลี่ยนจิตเปลี่ยนใจ เข้าไปสู่สภาพความสงบสุข ไม่มีความทุกข์ความเดือดร้อน แม้ว่าเราจะอยู่ในโลกก็อยู่ภายใต้ร่มธรรมมีธรรมเป็นกำแพง มีธรรมเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกัน ความยุ่งยากในชีวิตจะเกิดขึ้นไม่ได้ เราจะอยู่เย็นเป็นสุขตลอดไปนี่แหละเป็นเรื่องสำคัญที่เราทั้งหลายจะได้ศึกษาสนใจจำไว้

เป็นหลักดำเนินชีวิตต่อไปตามสมควรแก่ฐานะ ธรรมะเป็นดวงประทีปส่องใจอย่างนี้ เราจึงควรจะได้เข้าถึง

ปัญหามีต่อไปว่า ในการเข้าถึงธรรมะนั้น เราจะเข้าถึงกันอย่างไร? ในการเข้าถึงธรรมะนั้นมี 2 วิธี คือ**เข้าถึงอย่างช้า ๆ** แล้วก็**เข้าถึงอย่างลัด ๆ** ก็มีเหมือนกัน การเข้าถึงธรรมะอย่างช้า ๆ ก็หมายความว่า ก้าวเดินไปตามเส้นทางที่เขาวางไว้ให้เราเดิน เดินตามรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า รอยพระบาทที่พระองค์เหยียบไว้ให้เราเดิน ชี้ไว้ให้เราเดินนั้น,มันมีอะไรบ้าง? คือว่า**มีเส้นทางที่ให้เดินอยู่ 3 ทาง** เรียกว่า **ศีล สมาธิ ปัญญา** ศีล สมาธิ ปัญญานี่เป็นทางเดิน เป็นมรรคที่พระผู้มีพระภาคเจ้าชี้ไว้ให้เราเดิน เราก็เดินไปตามทาง 3 ประการนี้ โดยลำดับขึ้นไป คือเริ่มต้นก็เดินในขั้นศีลเสียก่อน เรียกว่าปฏิบัติในส่วนศีล แต่ว่า**การปฏิบัติในส่วนศีลนั้นต้องมีปัญญาเป็นพื้นฐาน** ถ้าไม่มีปัญญาเป็นพื้นฐานศีลก็จะง่อนแง่คลอนแคลนไป ปัญญาที่ใช้เป็นพื้นฐานในการปฏิบัตินั้นเรียกว่า **ปัญญาตัวเหตุ** ครั้นถึงที่สุดก็เกิด**ปัญญาตัวผล** ซึ่งเราเรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ปัญญาตัวหลังนั้นเป็นปัญญาตัวผล เกิดขึ้นจากปัญญาตัวเหตุก่อน ปัญญาตัวเหตุนั้นก็คือปัญญาตัวที่ใช้ในการพิจารณาศีล ให้รู้ว่าศีลคืออะไรเราจะปฏิบัติอย่างไร ปฏิบัติแล้วจะเกิดอะไรขึ้นในชีวิตจิตใจของเรา การใช้ปัญญาอย่างนี้เป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องกระทำก่อน ถ้าไม่กระทำอย่างนี้ก็เป็นคนงมงาย ถือศีลไม่รู้จักศีลถือศีลก็ไม่รู้ประโยชน์ของศีล ถือศีลโดยไม่รู้ว่าถือกันไปทำไมก็ถือกันไปตามเรื่อง เวลารับศีลก็รับกันไป เวลารับแล้วไม่รู้จะเอาไปวางไว้ตรงไหน ไม่รู้จะรักษามันอย่างไร แล้วศีลมันจะอยู่กับเราได้อย่างไร ผลที่สุดศีลก็หนีเราไปหาพระผู้ให้เสียเราก็อยู่อย่างคนไม่มีศีลต่อไป ก็มีอยู่ถมไปพอรับศีลเสร็จหยก ๆ แล้วก็ไปนั่งก๊งอยู่ใต้ถุนบ้าน เวลามีงานมีการที่บ้านเขาก็อย่างนั้นแหละ แล้วก็คนไทยเราในบางกอกรับศีลเอาเปรียบพระว่าดัง ๆ แต่ผู้รับศีลนั้นว่ามุบมิบ ๆ ว่าอยู่ในคอ ทำไมไม่ว่าออกไปให้มันดังหน่อยชัดถ้อยชัดคำ จะได้เลี่ยงง่ายหน่อย สมมติว่าพอรับศีลแล้วก็ไปนั่งก๊งเหล้าอยู่ ถ้าเพื่อนต่อว่า ว่าลื้อเป็นอย่างไรรับศีลอยู่เมื่อตะกี้นี้มาดื่มเหล้าอยู่แล้ว ก็คงจะเลี่ยงไปว่าอั๊วรับเมื่อไหร่ ฟังศีลต่างหาก หรือไม่รู้ก็พูดว่าอั๊วรับเพียง 4 ข้อเท่านั้นแหละ ข้อที่ 5 ไม่ได้รับดอก เพราะเห็นขวดมันตั้งอยู่หลายขวดชักจะน้ำลายไหล เลยรับเพียง 4 ข้อ แบบนี้แล้วรับกันจนตายก็ไม่ก้าวหน้า ไม่เจริญงอกงามในส่วนศีลเลยแม้แต่น้อย เพราะไม่รู้ว่ารับไปทำไม

การรับศีลนั้นก็คือ การรับเอาข้อปฏิบัติไปจากพระการรับศีลก็คือการกล่าวสัญญากับพระผู้ให้ศีลว่าเราจะเป็นผู้ถือศีล อย่างนี้จึงจะชื่อว่าเป็นการรับ รับแล้วก็ต้องถือไว้เหมือนกับเราไปรับสิ่งของจากใครเขาให้เราก็รับ รับแล้วเราไม่ถือของก็ตกแตกไปเท่านั้นเอง เราจึงต้องถือไว้ การถือศีลนั้นถือไว้ที่ไหน? ก็

ถือไว้ที่ใจของเรานั่นเอง **ศีลมันอยู่ที่ใจ**, ใจอย่างใดเป็นตัวศีล? **ใจที่มีความตั้งใจว่าจะงดเว้นนั่นแหละเป็นตัวศีล** เขาเรียกว่า**เจตนา** พระผู้มีพระภาคตรัสว่า **"เจตนาหํ ภิกฺขเว สีลํ วทามิ"** แปลว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าเจตนานั่นแหละเป็นตัวศีล" เจตนาก็คือการตั้งใจที่จะงดเว้นการงดเว้นก็เรียกว่า วิรัติเจตนา วิรัติเจตนาก็คือ ความตั้งใจที่จะงดเว้น งดเว้นจากอะไร? เช่นเรารับศีล 5 ข้อ เราก็มีความตั้งใจที่จะงดเว้นไม่ฆ่าไม่เบียดเบียนใคร ตั้งใจงดเว้นไม่ถือเอาสิ่งของของใคร ๆ ตั้งใจงดเว้นไม่ประพฤติล่วงเกินของรักของชอบใจของใคร ๆ ตั้งใจงดเว้นว่าจะไม่พูดคำโกหกกับใคร ๆ ตั้งใจงดเว้นว่าจะไม่ดื่มกินของมึนเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ไม่ว่าในรูปใด ๆ จะเป็นการกินการดื่ม การเสพการสูบงดเว้นทั้งนั้น เพราะสิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งเสพติดให้โทษ ไม่ได้ประโยชน์แก่ชีวิตจิตใจ ดื่มกินเข้าไปแล้วก็มีแต่ความวุ่นวาย สร้างความทุกข์ความเดือดร้อนให้แก่ตนด้วยประการต่าง ๆ ก็ตั้งใจงดเว้น **การตั้งใจงดนั่นแหละเรียกว่าเป็นตัวศีล** ตัวศีลมันก็อยู่ในใจของเรา งดไว้ที่ใจเว้นไว้ที่ใจ ใจก็เป็นศีล ศีลก็เป็นใจเรา ใจเราถึงศีลศีลถึงใจ มันต่างฝ่ายต่างถึงกันเข้ามาหากันแล้วก็อยู่ด้วยกัน ตราบใดที่เรายังมีความตั้งใจงดเว้น เราก็ยังมีศีลอยู่ ยังชื่อว่ารักษาศีลอยู่ แต่เมื่อใดเราเลิกความตั้งใจ อย่างนี้ก็เรียกว่าไม่มีศีลในใจของบุคคลนั้นจิตใจของบุคคลนั้นขาดศีลไปเสียแล้ว เขาจะอยู่ด้วยความสุขได้อย่างไร ทำไมเราจึงได้ถือศีลฯ ก็เพื่อจะได้ทำใจของเราให้ดีขึ้น ให้งดงามขึ้น ให้ประณีตขึ้น จิตใจคนที่ไม่มีศีลมันหยาบกระด้าง มีแต่ความเหี้ยมโหดดุร้าย ถึงบทจะฆ่าก็ฆ่า ถึงบทจะลักก็ลัก ถึงบทจะล่วงเกินอะไรก็ล่วงเกิน ถึงบทจะพูดคำหยาบคำโกหกก็พูดออกไป ไม่มีอะไรเป็นหลักเกณฑ์ ถึงบทจะดื่มกินของมึนเมาก็ดื่มเข้าไป อย่างนี้แหละเรียกว่าเป็นผู้ไม่มีหลักมีเกณฑ์ ทำอะไรก็ทำไปตามความอยากความปรารถนาไม่มีความสำนึกว่า การกระทำนั้น จะเป็นการเสียหายแก่ตนแก่ท่าน น้ำใจเหี้ยมโหดดุร้าย ไม่มีธรรมะประจำจิตใจเป็นพื้นฐานชั้นต้น เรียกว่าเป็นคนไม่มีศีล คนไม่มีศีลก็อยู่ด้วยความทุกข์ความเดือดร้อน แต่ถ้าว่าเราเป็นคนมีศีลเราก็อยู่สบาย เพราะฉะนั้นเวลาพระท่านให้ศีลแล้ว ท่านจึงกล่าวตบท้ายไปว่า **"สีเลน สุคตึ ยนฺติ - จะได้ความสุขก็เพราะศีลสีเลน โภคสมฺปทา - จะได้โภคสมบัติก็เพราะศีล สีเลน นิพฺพตึ ยนฺติ - จะบรรลุพระนิพพานก็เพราะศีล ตสฺมา สีลํ วิโสธเย - เพราะฉะนั้นจงรักษาศีลให้บริสุทธิ์ไว้เถิด"** อันนี้แหละเป็นหลักในทางที่เราจะปฏิบัติ เบื้องต้นเราก็ต้องมีศีล โลกนี้อยู่ได้ด้วยศีล ศีลให้ความสุขแก่เราตราบเท่าชรา ศีลทำให้เกิดยศ ชื่อเสียงขึ้นในชีวิตในสังคม มนุษย์เราที่อยู่กันด้วยความสงบก็เพราะมีศีลแท้ ๆ แต่ถ้าหากว่าทิ้งศีลเมื่อใดความวุ่นวายก็จะเกิดขึ้นในสังคมเมื่อนั้น อันนี้เป็นหลักสำคัญที่เราควรจะได้จดจำสำนึกไว้ในใจตลอดไป อย่าอยู่โดยปราศจากศีล **อยู่โดยมีศีลเป็นหลักไว้เถิด ท่านจะเกิดความสุขได้สมความปรารถนา**

ก็เวลานี้โลกวุ่นวายก็เพราะไม่มีศีล ประชาชนไม่ถือศีล ผู้ปกครองรัฐบางทีก็ไม่มีศีล ยกกองทัพไปฆ่ากันบั่นทอนกัน ทำลายชีวิตเบียดเบียนกันด้วยประการต่าง ๆ นั่นก็เพราะว่าไม่มีศีลประจำใจนั่นเอง จึงได้เกิดความวุ่นวาย เมื่อเราเรียกตัวเองว่าพุทธบริษัท อย่างน้อยก็ต้องมีศีลห้าประจำใจไว้เมื่อถือศีลห้าก็เรียกว่าเป็นการเดินทางชั้นพื้นฐาน เหยียบรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าในขั้นศีลแล้วเป็นเบื้องต้นเป็นนิจศีลเขาเรียกว่า นิจศีล เป็นศีลที่จะต้องถือเป็นนิจ ต้องถือตลอดไปเลิกละไม่ได้เป็นอันขาด นี้ประการหนึ่ง

เมื่อมีศีลเราก็ต้องมีธรรมะคู่กันกับศีลด้วย เพื่อจะได้อยู่ร่วมกัน ศีลกับธรรมนั้นไม่เหมือนกัน ศีลเป็นเรื่องละธรรมะเป็นเรื่องเจริญ การปฏิบัติในพระศาสนานั้นเขาเรียกว่า **"ปหานกิจ ภาวนากิจ"** มี 2 ประการ **ปหานกิจ** คือ **กิจการละ** ละเรื่องชั่วเรื่องร้าย **ภาวนา** หมายถึง **การทำความดีให้เจริญขึ้น** เราละความชั่วแล้ว ถ้าไม่ทำความดีก็ยังไม่ก้าวหน้า เพราะว่าศีลกับธรรมนั้นความจริงก็ไม่เหมือนกัน แตกต่างกัน ศีลเป็นเรื่องละ ธรรมะเป็นเรื่องเจริญ เมื่อละแล้วก็ต้องเจริญ เหมือนเราขุดดินแล้วต้องปลูกพืชปลูกผักลงไปถ้าขุดดินแล้วไม่ปลูกพืชปลูกผักมันก็ไม่ได้เรื่องอะไร เราต้องปลูกพืชปลูกผักลงไปในดินที่เราแปลงไว้ดีแล้วนั้น จะได้เกิดประโยชน์เกิดความสุขแก่เราต่อไป ผู้มีศีลแล้วก็ต้องมีธรรมคู่กัน เช่นถือ **ศีลข้อหนึ่ง** งดเว้นจากการฆ่า ก็ต้องมี **เมตตาธรรม** ประจำใจ ปรารถนาความสุขความเจริญแก่เพื่อนทั้งหลาย รวมทั้งสัตว์เดรัจฉานด้วย **งดเว้นจากการถือเอาของผู้อื่น**แล้ว เราก็ต้องเป็นผู้มี **สัมมาชีพ** คือมีอาชีพชอบธรรม ทำมาหากิน ไม่ใช่อยู่เฉย ๆ ถือศีลไม่ลักของใครแต่ว่าไม่ทำอะไร แล้วจะมีอะไรกินมีอะไรใช้ มันก็ลำบาก เราจึงต้องทำมาหากิน ตามสมควรแก่ฐานะ อย่าอยู่นิ่งอยู่เฉย ต้องทำมาหากินกันไปตามเรื่องอาชีพที่ต้องทำนั้นก็ต้องเป็นอาชีพที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรม ไม่ทำใครให้เดือดร้อน จึงจะชื่อว่าเป็นอาชีพที่ชอบที่ควร อันนี้ก็เป็นเรื่องคู่กัน **ถือศีลข้อ 3** ก็งดเว้นจากการประพฤติล่วงเกินของรักดังดวงใจของเขาแล้ว ก็ต้อง **พอใจในคู่ครองของตน** เราได้คู่ครองอย่างไรก็ต้องพอใจ คนที่ไม่พอใจในคู่ครองของตน วุ่นทุกราย เป็นคนหาเรื่อง ทำเรื่องยุ่งขึ้นในสังคมในครอบครัว เป็นเหตุให้ครอบครัววุ่นวายแตกสลายไปด้วยประการต่าง ๆ สร้างความทุกข์ความเดือดร้อนแก่ชีวิตมากมาย จึงเป็นเรื่องที่เรียกว่าไม่เหมาะไม่ควรด้วยประการทั้งปวงนี้ประการหนึ่ง เมื่อ **งดเว้นจากการพูดโกหกแล้ว** เราก็ต้อง **พูดคำจริง** พูดคำอ่อนหวาน พูดคำสมานสามัคคีพูดคำที่ดีมีประโยชน์เสียบ้าง ไม่ใช่ว่าจะพูดคำโกหกกันเรื่อยไปอย่างนั้นหามิได้ **งดเว้นจากการดื่มกินของมึนเมาแล้ว** ให้เรารู้ว่าของมึนเมามันทำลายสติปัญญาให้หมดไป เมื่อเรางดเว้นจากการดื่มกินของมึนเมา ก็**หัดทำตนให้เป็นคนมีสติสมบูรณ์มีปัญญาสมบูรณ์** อย่าทำอะไรด้วยความเผลอ อย่าทำอะไรด้วยความเขลาทำจิตใจให้มีสติปัญญาสมบูรณ์ไว้ เราก็จะเอาตัวรอดปลอดจากภัยอันตรายด้วยประการทั้งปวง เพราะการ

คิดนึกในทางที่ถูกที่ชอบในรูปอย่างนี้ นี่ก็เรียกว่าเป็นคนมีศีลธรรมประจำจิตใจ เมื่อมีศีลธรรมประจำจิตใจแล้วก็เรียกว่ายืนอยู่บนฐานอันมั่นคง บนบันไดขั้นแรก อย่าหยุดเพียงเท่านั้นต้องก้าวหน้าต่อไป ก้าวหน้าต่อไปสู่รากฐานที่ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น

รากฐานที่เราจะก้าวหน้าต่อไปนั้นอยู่ที่อะไร เราก็ต้องก้าวหน้าต่อไปถึงการรักษา**อุโบสถศีล** อีกหน่อย เพราะศีลนี้มันเป็นศีลชาวบ้าน เป็นศีลตามปกติ เราก็ควรก้าวทางศีลอีกหน่อยคือรักษาศีลอุโบสถ การรักษาอุโบสถเรียกว่าการประพฤติพรหมจรรย์ พรหมจรรย์นั่นแหละเป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาคสอนให้พระไปประกาศ เวลาส่งพระออกไปสอนธรรมะแก่ประชาชน พระองค์ตรัสสั่งว่า "**พฺรหฺมจริยํ ปกาเสถ - เธอทั้งหลาย จงเที่ยวไปเพื่อประกาศพรหมจรรย์ อันไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลางที่สุด แก่เขา**" การประกาศพรหมจรรย์นั้นก็คือการประกาศการครองชีวิตอันประเสริฐ ให้คนทั้งหลายเห็น คือต้องไปพูดให้เขาฟัง แล้วก็ไปทำให้เขาดูเป็นตัวอย่างพระเราเป็นการสาธิตของการดำเนินชีวิตชอบของญาติโยม ถ้าหากว่าสาธิตดีแล้วก็โยมเลื่อมใส ถ้าสาธิตไม่เข้าท่าโยมก็หมั่นไส้เอาเหมือนกัน เพราะฉะนั้นพระเราต้องสาธิตแบบดีให้ญาติโยมเห็น สำรวมระวัง จะยืนจะเดินจะนั่งจะทำอะไรก็ต้องระวัง ๆ อันใดไม่สมควรแก่กิจของสมณะอย่าไป เขามีไฮปาร์คกันที่สนามหลวงอย่าไปยืนฟัง ไม่ใช่เรื่องของเราเรื่องการบ้านการเมือง หรือว่าเขามีอภิปรายเรื่องอะไร จะไปฟังทำไม เราเป็นผู้ประเสริฐเลิศกว่าชาวบ้าน จะไปนั่งฟังเรื่องเหลวไหลไม่ได้สาระ **ฟังเดรัจฉานกถามันน่าขายหน้า** เราจึงไม่ควรไปลดตัวเองในสภาพเช่นนั้น เราควรจะฟังพระพุทธเจ้าพูดให้เราฟังดีกว่า **พระพุทธเจ้าพูดอยู่ตลอดเวลาไม่ยักฟัง** ไปฟังนายอะไรมันด่ากันไม่รู้ อย่างนี้ไม่เข้าท่าเป็นพระนอกรีตนอกรอย จะได้สาระอะไรแก่ชีวิตก็หาไม่ เราจึงไม่ควรจะไปสนใจในเรื่องอย่างนั้น เราสนใจในเรื่องภายในดีกว่า ฟังเรื่องของเราดีกว่า จึงจะก้าวหน้า นี่แหละเรียกว่าประพฤติพรหมจรรย์ คือการดำรงชีวิตชอบ ดำรงชีวิตไว้ในทางที่เหมาะที่ควร เหมาะควรตามแบบตามวินัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้แสดงไว้นั่นเอง ไม่เดินออกนอกแบบ เรียกว่าประพฤติพรหมจรรย์ ชาวบ้านก็ควรประพฤติพรหมจรรย์ได้

การเป็นอยู่ของพรหมจรรย์นั้นคือ ประพฤติแบบพรหม พรหมะในที่นี้หมายถึงความบริสุทธิ์ ไม่ใช่หมายถึงพรหมสร้างโลก หรือว่าพระพรหมหน้าโรงแรมเอราวัณที่คนไปไหว้หามิได้ แต่หมายถึงความบริสุทธิ์ พรหมะคือความบริสุทธิ์ **การรักษาพรหมจรรย์ ก็คือรักษาใจให้บริสุทธิ์** การรักษาใจให้บริสุทธิ์ ต้องมีเครื่องประกอบ เรียกว่าศีลอุโบสถนั่นเอง เรารักษาศีลอุโบสถเรียกว่ารักษาพรหมจรรย์ ทำให้ชีวิตของเราประเสริฐไม่เสียหาย บริสุทธิ์อยู่ ก็การรักษาพรหมจรรย์นั้นก็เพิ่มขึ้นจากศีลห้า แต่ว่าในศีลนั้นต้องเปลี่ยนข้อ 3 ศีลห้า ข้อ 3 เรารับว่ากาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิยามิ ถ้าเรารับศีลอุโบสถเราก็ว่า "**อพ**

รหฺมจริยา เวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิยามิ - ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือการงดเว้นจากการประพฤติผิดกิจพรหมจรรย์" นี้เรียกว่าถือศีลพรหมจรรย์ข้อที่ 3 แล้วก็มีข้อหก-เจ็ด-แปด เป็นเครื่องประกอบ **ข้อ 6 นั้นไม่กินอาหารหลังเที่ยง** คือไม่ต้องการให้กินมาก จุดหมายมันอยู่ตรงนั้น แม้กินแต่เช้าถึงเที่ยงถ้ากินมากก็ผิดศีลพรหมจรรย์ไป ไม่กินด้วยความตะกละกินมากไปไม่กินด้วยการติดรสอาหาร แต่เรากินด้วยปัญญา คือกินพอเพียงอยู่ได้ ให้ร่างกายนี้มีเรี่ยวแรงพอสมควร แล้วก็จะได้ประพฤติพรหมจรรย์กันต่อไป ไม่ใช่กินกันจนอ้วนเป็นหมูตอนอย่างนั้นหามิได้ อันนี้เรียกว่ากินตามแบบรักษาพรหมจรรย์กินน้อย ๆ นอนน้อย ๆ แต่หมั่นเจริญภาวนา ก็เรียกว่าเป็นผู้อยู่อย่างแบบพรหม ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยการรับประทานอาหารน้อย ๆ ดีเหมือนกันญาติโยมอดเสียมั่ง อาหารมันแพงเวลานี้ เราอดเสียบ้างบางมื้อบางคราว คนไม่เคยอดคงว่าไม่ไหวอดอาหาร มันไม่ลำบากดอก อดได้ ก็พระเราอดกันมานาน ๆ อาตมาก็อดมาตั้ง 44 ปีแล้ว ก็อ้วนท้วนแข็งแรงดีไม่เห็นมีอะไร ญาติโยมลองอดบ้างก็ได้ในวันสำคัญของชีวิตเช่นวันเกิด การปฏิบัติอย่างนี้เรียกว่าบำเพ็ญตบะ **สร้างกำลัง ภายในให้เกิดความเข้มแข็งในจิตใจ** จิตใจที่เข้มแข็งก็จะได้มีกำลังต่อต้านกับสิ่งชั่วสิ่งร้ายได้ เรื่องนี้ก็ดีถ้าเราทำได้ ลองหัดทำดูบ้างก็จะเป็นไรไป ไม่ยากเย็นเข็ญใจอะไร ต่อไปก็**ห้ามการฟ้อนรำขับร้องประโคมดนตรีดีดสีตีเป่า** รวมทั้ง**การประดับประดาตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอมเครื่องทาเครื่องย้อมมีประการต่าง ๆ** เพราะว่าการฟ้อนรำก็ยั่วราคะเพลงก็เป็นบทยั่วราคะ การทาแป้งแต่งตัวก็ยั่วทั้งนั้น ทำให้เกิดอารมณ์แก่ผู้ได้ประสบพบเห็น เราเองก็ไม่เป็นเครื่องยั่วคนอื่น แล้วก็ไม่หลงใหลในคนอื่นยั่วด้วย ก็เรียกว่าเป็นการถือศีลพรหมจรรย์

การรักษาศีลพรหมจรรย์ก็ดี ช่วยให้เราก้าวหน้าไปอีกขั้นหนึ่ง เพื่อจะเข้าไปถึงธรรมะที่สูงขึ้น ความจริงก็ถึงธรรมะแล้ว แต่ว่าถึงเพียงขั้นศีล ไม่พอ เราจะต้องก้าวหน้าต่อไป แต่ว่าในตอนนี้เอาเพียงขั้นนี้ไว้ก่อน ถึงเพียงขั้นศีลไว้ก่อน **คนเราถ้ามีศีลแล้วก็เป็นสุข มีศีลแล้วเจริญด้วยทรัพย์เจริญด้วยการดับทุกข์ดับร้อนได้** ตามที่พระท่านว่าไว้แล้วคนรักษาศีลอุโบสถ ก็เพื่อประโยชน์แก่ความสุขความสบายทางจิตใจ จึงควรจะได้มีการปฏิบัติในส่วนนี้เท่าที่เราสามารถจะกระทำได้ ตามสมควรแก่ฐานะ นี้ประการหนึ่ง เรียกว่าถึงธรรมะด้วยขั้นศีล

และเราก็ต้องก้าวหน้าต่อไปให้ถึงธรรมะในขั้นธรรมต่อไปอีก **ให้ถึงธรรมะต่อไปด้วยการฝึกจิตให้เป็นสมาธิ** แล้วเมื่อเจริญสมาธิแล้วก็ต้อง**ใช้กำลังสมาธินั้น เพื่อคิดค้นให้เกิดปัญญาต่อไป** ทำไปตามลำดับขั้นไม่หยุดไม่ยั้ง เราก็จะถึงจุดหมายปลายทางได้สมความตั้งใจ แต่ว่าสำหรับในวันนี้ชวนท่านเดินมาเพียง

ขั้นศีลก่อน เพราะเวลามันจะไม่พอถ้าจะเดิน**ต่อ**ไปถึงขั้นสมาธิปัญญา เรื่องมันใหญ่เอาไว้พูดกันในโอกาส**อื่นต่อ**ไป วันนี้เอาแต่เพียงขั้นนี้

เมื่อเราได้ปฏิบัติถึงขั้นนี้ เราก็ได้ถึงธรรมะขั้นนี้แล้ว **จิตใจของผู้ถือธรรมะแม้เพียงนิดหน่อย ก็จะรู้สึกว่าสบายใจขึ้น สงบใจขึ้น** มีการงาน**ดีขึ้น มีอะไรประเสริฐขึ้นทั้งนั้น** เราจึงควรจะไม่ละเลยเพิกเฉยต่อการประพฤติธรรม อย่าอยู่โดยไม่มีธรรมะเป็นหลักครองใจ เพราะการอยู่โดยไม่มีธรรมะมันเป็นทุกข์ พูดอย่างง่าย ๆ ว่า **อยู่อย่างไม่มีพระก็วุ่นวาย**ถ้าอยู่อย่างมีพระประจำใจก็ไม่วุ่นวาย ไม่มีความทุกข์ความเดือดร้อนเกิดขึ้นในชีวิตของเรามากเกินไป โลกนี้วุ่นวายเพราะคนไม่เข้าถึงพระไม่เข้าถึงธรรมะ เมื่อเราเห็นว่าวุ่นวายเพราะคนไม่เข้าถึงธรรมะกัน เราก็เข้าถึงธรรมะเสียเถิด ชวนลูกชวนหลานเข้าหาธรรมะ ชวนมิตรสหายเข้าหาธรรมะ ให้มีธรรมะประจำจิตประจำใจกันให้มาก ๆ เราก็จะอยู่กันด้วยความสุขความสงบไม่มีเรื่องความเดือดร้อนวุ่นวายขึ้นในชีวิตประจำวัน

ดังที่ได้กล่าวมา เพื่อเป็นเครื่องจูงจิตสะกิดใจญาติโยมทั้งหลายให้เข้าถึงธรรมะของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็เห็นว่าพอสมควรแก่กาลแก่เวลา ขอยุติไว้แต่เพียงนี้

ปาฐกถาธรรม

โดย

พระราชนันทมุนี

เรื่อง ที่พึ่งทางใจ

ณ โรงเรียนพุทธธรรม วัดชลประทานรังสฤษฏ์ ปากเกร็ด นนทบุรี

วันอาทิตย์ที่ 25 มีนาคม พ.ศ.2522

ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย

ณ บัดนี้ถึงเวลาของการฟังปาฐกถาธรรมะ อันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ขอให้ทุกท่านอยู่ในอาการสงบ ตั้งอกตั้งใจฟังด้วยดี เพื่อให้ได้ประโยชน์อันเกิดขึ้นจากการฟัง ดามสมควรแก่เวลา

ชีวิตของคนเราทั่ว ๆ ไป รวมถึงสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งเรียกว่าเป็นสิ่งมีชีวิต ย่อมมีความคิดอยู่ในใจประการหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นสากลเหมือนกัน คิดอย่างไรที่เรียกว่าเหมือนกันคือคิดแสวงหาที่พึ่ง การคิดแสวงหาที่พึ่งเป็นเรื่องของสัตว์ทั้งหลายทั่ว ๆ ไป ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ เป็นสัตว์เดรัจฉานย่อมแสวงหาที่พึ่งด้วยกันทั้งนั้น เราจะเห็นได้ว่าสุนัขที่เราเลี้ยงไว้ในบ้าน มันมาอาศัยเรา มันจงรักภักดี เข้าใกล้ เวลาใดที่มันรู้สึกว้าเหว่ทางจิดใจ มันพูดภาษาอะไรไม่ได้ แต่มันก็เข้ามาใกล้เคล้าแข้งเคล้าขา บางทีก็ทำอาการอย่างนั้นอย่างนี้มันรู้สึกว่ามันอบอุ่นทางด้านจิดใจ นั่นก็แสดงว่ามันหาที่พึ่งที่อาศัย สัตว์ป่ามันก็อยู่กันเป็นฝูง แล้วก็เข้าไปอยู่ในสุมทุมพุ่มไม้อยู่ในถ้ำหรือในโพรง การที่เข้าไปอยู่ในที่เช่นนั้น มันก็หาที่พึ่งนั่นเอง เพราะว่าสัตว์ที่อยู่ในป่านั้นย่อมเบียดเบียนกันเองสัตว์เล็กถูกสัตว์ใหญ่กิน สัตว์ใหญ่ก็รังแกสัตว์เล็กเพื่อเอามาเป็นอาหาร มันก็มีความหวาดกลัวตกใจเป็นธรรมดา

เมื่อมีความหวาดกลัวขึ้นมา ก็นึกว่าอะไรจะเป็นที่พึ่งของมันได้ มันก็ต้องแสวงหาสิ่งนั้น การที่สัตว์มันขุดโพรงอยู่ในดินก็ดี ในต้นไม้ก็ดี หรือเข้าไปอยู่ในถ้ำหรือดำลงไปอยู่ในน้ำอะไรอย่างนี้ แสดงว่ามันหาหลักประกัน สำหรับชีวิตของมัน มันต้องการอยู่ให้ปลอดภัย จะได้นอนสบาย นั่งสบายออกลูก โดยเฉพาะเวลาออกลูกมันต้องหาที่พิเศษ ที่ปลอดภัยจริง ๆ จึงจะไปเตรียมตัวเพื่อจะออกลูกของมัน เพราะว่าถ้าไปออกไว้ตามที่ที่เปิดเผย สัตว์อื่นเห็นง่ายมันก็เอาไปกินเป็นอาหารหมด เราจะเห็นว่า พวกนก สัตว์ป่าสี่เท้า

สองเท้าอะไรเหล่านี้ มันจะต้องหาที่พึ่งของมันอย่างดี สัตว์บางอย่างมันต้องอาศัยสัตว์อื่นเป็นที่พึ่งด้วยเหมือนกัน มีข้อที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งคือ นกกระจาบกับตัวต่อมักจะอยู่ด้วยกัน ทำรังอยู่ใกล้กัน ถ้าเห็นรังนกกระจาบอยู่ที่ไหน มักจะมีรังต่อใหญ่ ๆ อยู่ที่นั่นด้วย ใครเป็นผู้ไปอาศัยใคร นกกระจาบนั่นแหละมันคิดไปอาศัยตัวต่อ เพราะว่าตัวต่อมันมีพิษ มันต่อยใครแล้วก็หน้าบวมไปตาม ๆ กัน คนไม่กล้าไปรังแก จะปีนขึ้นไปต่อเล่นงานเลยรังนกกระจาบซึ่งถอนง่ายเอาง่าย มันจึงเลยอยู่อย่างปลอดภัยในสมัยเด็ก ๆ ก็เคยเห็นตามต้นไทรต้นตาล ถ้ามีนกกระจาบก็ต้องมีตัวต่ออยู่ด้วย เห็นเวลานั้นก็ไม่คิดอะไร แต่มาคิดได้ในตอนหลังว่าสัตว์ทั้งหลายมันคิดอาศัยกัน พึ่งพากันในบางเรื่องบางประการ เช่น สัตว์ตัวเล็กก็เข้าไปพึ่งสัตว์ตัวใหญ่ สัตว์ที่มีพิษน้อยก็พึ่งสัตว์ที่มีเขี้ยวมีงา พอจะอาศัยช่วยเหลือกันได้ตามประสา แม้จะไม่ช่วยมันก็มีความอุ่นอกอุ่นใจ สัตว์ที่ทำรังตามยอดไม้มันจะขึ้นไปทำรังสูง ๆ ที่ปลายกิ่ง กิ่งไม้เล็ก ๆ มารวมกันแล้วมันมาทำรังที่นั่น มันก็หาที่พึ่งของมันเหมือนกัน คือว่าทำรังที่กิ่งเล็กใครจะปีนขึ้นไปก็ไม่ได้ เพราะกิ่งมันเล็กทานกำลังไม่ได้ มันก็ปลอดภัย นี่คือการหาที่พึ่งของสัตว์ที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ

มนุษย์เราเป็นสัตว์ประเสริฐมีร่างกายพิเศษ เนื้อหนังดีกว่าสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย มีสมองซึ่งธรรมชาติสร้างสรรมาให้มีความคิดนึกตรึกตรองในเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ ได้ มนุษย์ก็มีความกลัวอย่างสัตว์เดรัจฉานเหมือนกัน กลัวถูกทำร้ายถูกเบียดเบียนด้วยประการต่าง ๆ เพราะฉะนั้นจึงคิดแสวงหาที่พึ่งพำนักอาศัย ที่พึ่งอย่างหยาบ ๆ ก็คือ ที่พึ่งทางร่างกาย เช่นสมัยก่อนนี้คนยังไม่เจริญ ไม่มีบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัย คนก็ไปอยู่ตามในถ้ำในภูเขาเพราะว่าในถ้ำนั้นมันมีทางเข้าทางเดียวเข้าไปอยู่ในนั้นสู่ศัตรูได้ง่าย ไปรวมกันอยู่ในถ้ำ หรือว่าอยู่ในซอกภูเขาหรือว่าอยู่ในป่า ถ้ามีโพรงไม้คนก็เข้าไปอยู่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นในเรื่องการอยู่จำพรรษาของพระ ในโพรงไม้ก็จำพรรษาได้ คือกันแดดกันฝนได้ แต่ว่าพระไม่ค่อยเข้าไปอยู่ ถ้าจำเป็นก็เข้าไปอยู่ในโพรงไม้เพื่ออยู่จำพรรษา คนสมัยก่อนนั้นเขาอยู่อย่างนั้น แสวงหาที่พึ่งทางกาย ไม่ให้สัตว์ร้ายมาเบียดเบียนขบกัด ก็ปลอดภัยในรูปอย่างนั้น เราจะเห็นว่าเป็นอย่างนี้หรือบางทีคนป่ายังขุดหลุมอยู่เหมือนกัน ลงไปอยู่ในหลุมแล้วก็ปิดปากหลุมไว้ เมื่อมีอะไรผ่านมาก็ไม่เห็น เขาก็อยู่กันได้อย่างปลอดภัย หรือว่าอย่างที่คนเรามาอยู่รวมกัน เป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นหมู่เป็นคณะ ก็ไม่ใช่เรื่องอะไร เรื่องต้องการความปลอดภัยนั่นเอง เราจึงได้มารวมกันอยู่อย่างนั้น ถ้าอยู่โดดเดี่ยวมันก็ไปไม่รอด สัตว์ป่ามันเอาไปกินเสียเท่านั้นเอง แต่ถ้าอยู่หลายคนสัตว์ร้ายมาก็เพียงแต่ร้องตะเพิด เสียงมันดัง ๆ สัตว์ร้ายก็จะหนีไป ไม่มีอะไรที่จะน่ากลัว

พระท่านไปเที่ยวป่า ไปธุดงค์ ท่านมีกลดไว้ กลดมันน่ากลัวเหมือนกัน กลัวตรงไหน ตรงที่จุดเทียน

ขึ้นในกลดเช่นสัตว์ป่ามาท่านจุดเทียนขึ้นมันสว่างเหลือเกิน เสือมันมองเห็นว่าใหญ่กว่ากูเป็นไหน ๆ มันก็วิ่งไปเท่านั้นเอง ช้างก็เหมือนกัน ถ้าเห็นเทียนในกลดมันวิ่งหนีเลย เพราะมันใหญ่เหลือเกิน มันขาวมีแสงน่ากลัว อยู่ในกลดแล้วมันปลอดภัย ที่ปลอดภัยไม่ใช่เพราะความขลังหรือเพราะความศักดิ์สิทธิ์อะไรหามิได้ แต่ว่าดูมันน่ากลัว แสงมันใหญ่น่ากลัว สัตว์มันเห็นแล้วมันไม่เข้าใกล้ มันวิ่งเตลิดเปิดเปิงไปเท่านั้นเอง อยู่ในกลดปลอดภัยพระธุดงค์ที่เดินในป่า มีกลดนั่นแหละเป็นหลักเป็นที่อาศัยป้องกันทางร่างกาย นี่เป็นเรื่องแสวงหาที่พึ่งทั้งนั้น ทีนี้ที่พึ่งทางกายมันก็หยาบตามวัตถุ ประณีตบ้างหยาบบ้าง ละเอียดบ้าง ตามเรื่องตามราวที่จะหาได้ ตามประสาของคนที่มีความคิดความอ่านขนาดไหน ถ้าเป็นคนป่ายังไม่เจริญ ก็หาที่พึ่งขั้นหยาบ ๆ ในทางร่างกายไปก่อน แต่ว่าเพียงเท่านั้นก็ยังไม่พอมันยังมีความหวาดเสียวในจิตใจ มีความสะดุ้งกลัวยังฝันร้ายคนเราถ้ากลัวอะไรมากมักจะฝันไปในเรื่องนั้น ฝันว่าสัตว์มากัดบ้าง มาเหยียบบ้าง งูมารัดบ้างอะไรต่าง ๆ นานา คนทำนายฝันก็มักทำนายให้สบายใจ เช่นว่าฝันว่างูรัด เขาบอกว่าไม่เป็นไรหรอก จะได้คู่ว่าอย่างนั้น บางคนบอกว่ามันไม่ใช่ตัวเดียว รัดตั้งสองตัว บอกว่ามันจะได้คู่หลายคน มันก็ดีอกดีใจ

เจ๊คนหนึ่งไปหาหมอแล้วบอกว่า อั๊วฝันเห็นนกมันมาเกาะบนหลังคา บอกว่าลื้อจะได้ลาภจะร่ำรวย มันเลยบอกว่าเกาะสองตัว ก็ยิ่งรวยใหญ่ มันบอกว่าสามตัว พอบอกว่าสามตัวลื้อจะตาย มันเลยบอกว่าตัวเดียว ๆ ว่าอย่างนั้น พอเขาบอกว่าจะตาย บอกว่าไม่ใช่ ตัวเดียว ๆ อย่างนี้เขาเรียกว่าเป็นคำปลอบใจนั่นเอง ไม่ใช่เรื่องอะไร ปลอบให้สบายใจให้นึกไปในทางแง่ดีแง่งาม ไม่เกิดอะไรขึ้นมา ความจริงเรื่องฝันไม่ใช่เรื่องอะไรหรอก จิตใจฟุ้งซ่านนอนไม่หลับ คนเวลาฝันไม่หลับสนิท ถ้าหลับสนิทก็ไม่ฝัน ตื่นก็ไม่ฝันเหมือนกันคนเราที่ฝันนั้นในระยะครึ่งหลับครึ่งตื่น จิตไม่ได้มีการควบคุมอะไร มันก็คิดไปตามเรื่อง คนเรานึกเรื่องอะไรมากก็คิดเรื่องนั้น เช่นคนเล่นหวยเล่นเบอร์ ก็คิดแต่เรื่องหวยเรื่องเบอร์ได้ทุกวัน แทงล็อตเตอรี่ก็ฝันแต่เรื่องล็อตเตอรี่ หรือว่าคนคิดจะทำอะไรก็มักจะฝันแต่เรื่องนั้น อย่าเอามาเป็นจริงจังให้ยุ่งเปล่า ๆ เลย ให้นึกแต่เพียงว่า จิตมันทำงานในเวลานั้นโดยไม่มีการควบคุม ฟุ้งซ่านไปตามเรื่องตามราว แต่ถ้าคนนอนหลับเป็นปกติ จิตใจสงบไม่มีฝันอะไร ปีหนึ่งอาจจะไม่ฝันเลยสักครั้งเดียวก็ได้ เพราะไม่ฟุ้งซ่าน จิตใจไม่ยุ่งมันก็เลยไม่ฝันแต่ถ้ายุ่งแล้วมันก็ฝันไป อันนี้เป็นเรื่องทางใจ จิตใจของคนเรานั้น ยังมีความสะดุ้งหวาดเสียวอยู่ในเรื่องนั้นเรื่องนี้ กลัวไปด้วยประการต่าง ๆ แล้วสิ่งที่เราได้ประสบพบเห็นในชีวิตประจำวันนั้น บางอย่างเราก็ไม่รู้ว่ามาอย่างไรเป็นอย่างไร เกิดขึ้นโดยไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เช่นฟ้าแลบเปรี้ยงคนก็ตกใจร้องออกมาตามประสาคนที่ตกใจ ถ้านับถือพุทธศาสนาก็เปล่งวาจาว่า พุทโธ พุทโธ ฝรั่งเขานับถือพระผู้เป็นเจ้า ก็พูดถึงพระผู้เป็นเจ้า พวกอิสลามก็ร้องอะหล่า อะหล่า ไปตามเรื่องความกลัวเกิดขึ้นในใจ เพราะไม่รู้ว่าอะไร

เป็นอะไร ธรรมชาติมันมีอะไรแปลก ๆ เช่นฟ้าร้องฟ้าผ่า เปรี้ยงลงมาไฟลุกเป็นเปลว คนก็ไม่รู้ คิดว่ามันฤทธิ์แรง สายฟ้าฟาดอะไรออกมาทีหลังเขาแต่งเป็นนิยาย ว่ารามสูรถือขวาน นางเมขลาถือแก้ว นางเมขลากับรามสูร เรียกว่าเอาแก้วไปล่อกันบ่อย ๆ พอนางเมขลาล่อแก้ว รามสูรก็ขว้างขวานเปรี้ยงเข้าให้ เกิดเสียงเปรี้ยงปร้างกระทบกระเทือนกันเป็นการใหญ่ เขาแต่งเป็นนิยายไป ให้คนฟังแล้วสนุกไปตามเรื่อง คนไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร

หรือว่าเกิดแผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด เกิดน้ำท่วมใหญ่ เกิดมีพายุรุนแรง เหมือนพายุแหลมตะลุมพุกอะไรอย่างนั้น ทำให้คนเสียหายก็ไม่รู้ว่าอะไรมาจากอะไร ก็กลัวกันไปอย่างนั้น หรือว่าไปเห็นอะไรแปลก ๆ ก็กลัว เช่นภูเขาใหญ่ ๆ ก้อนหินดำทะมึนสูงเสียบฟ้า เราเห็นแล้วคิดว่า แหมน่ากลัวหรือไปเห็นแม่น้ำใหญ่ก็น่ากลัว มันน่ากลัวทั้งนั้น เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นว่า คนเข้าไปไหว้ต้นไม้ไหว้ภูเขา ไหว้จอมปลวกไหว้แม่น้ำ หรือไหว้อะไร ๆ ที่มันแปลก ๆ โดยไม่รู้ว่าคืออะไรทำไมจึงได้เข้าไปไหว้ แสวงหาที่พึ่ง ให้ตนได้อุ่นอกอุ่นใจไปไหว้ไว้ เมื่อตกอกตกใจก็เอ่ยถึง พ่อนั่นทวดนี่ สิ่งนั้นสิ่งนี้ตามที่คนเขานิยมกราบไหว้กันคนบางคนตกใจมาก เช่นสมัยเครื่องบินมาทิ้งระเบิด เมื่อสงครามญี่ปุ่น บางคนก็ตกใจมากแล้วก็เที่ยวพูดไว้ให้ปลอดภัย แล้วก็ปลอดภัยมา ไม่ตาย พอเสร็จสงครามก็เที่ยวแก้บนกันไม่รู้กี่หนกี่แห่ง ถามว่าทำไมเที่ยวแก้มากมาย บอกว่าบนไว้ทุกแห่ง ทวดที่นั่น ต้นไม้ที่นี่ เจ้าพ่อที่โน่น เลยแก้บน เสียเงินไปตั้งเยอะแยะ เที่ยววิ่งแก้ไปที่นั่นที่นี่ นี่ก็เรื่องอาศัย ว่าความกลัวเกิดขึ้นในใจ ก็เลยไม่รู้จะทำอย่างไร คิดแสวงหาที่พึ่งไปตามเรื่องตามฐานะ เราจะเห็นเด็กน้อย ๆ ถ้าตกใจจะวิ่งโผเข้าหาอกแม่ ให้แม่ได้อุ้มได้กอดมันก็สบายใจ

ลูกไก่พอแม่ร้องบอกว่า เหยี่ยวมา คือมันมีสัญญาณภัยของมัน พอร้องมันก็วิ่งเป็นแถวเลย เข้าไปในอุ้งปีกของแม่แม่ก็ปกปีกป้องไว้ เหยียวไม่สามารถจะเฉี่ยวไปได้ ลูกสัตว์ไม่ว่าสัตว์อะไร พอตกใจก็วิ่งเข้ามาหาแม่ทั้งนั้น ก็เอาแม่เป็นที่พึ่ง สัตว์พ่อมันไม่มี มันมีแต่มันหายหน้าไปเสียนานแล้วเลยเอาแม่เป็นที่พึ่ง **คนเราก็อาศัยพ่อแม่ อาศัยสิ่งนั้นสิ่งนี้ ที่พึ่งของคนมันค่อยกว้างออกไป ตามสังคมและสิ่งแวดล้อมเราจึงเห็นว่าคนคนหนึ่งพึ่งอะไรหลายอย่างพึ่งเสาหลักเมืองก็มี พึ่งเจ้าพ่อเขาตกก็มี เจ้าแม่นั่นแม่นี่มากมายก่ายกอง พึ่งพระพรหมพึ่งพระอินทร์ พึ่งสิ่งต่าง ๆ ที่เขานิยมกันมาตั้งแต่สมัยโบรมโบราณ แล้วเราก็ไปเกาะจับเอา สิ่งนั้นเป็นที่พึ่ง** ถ้าดูที่พึ่งทางใจของคนแล้ว บางทีมันมากเหลือเกิน จนกระทั่งพล่าไปหมด ไม่มีกำลังอะไรพอจะให้อุ่นอกอุ่นใจได้อย่างแท้จริงเลยวิ่งไปตรงนั้นวิ่งไปตรงนี้มากมายก่ายกอง อันนี้มันยุ่งเพราะอะไร เพราะไม่รู้ไม่เข้าใจ ว่าอะไรเป็นอะไร ถูกต้องตามสภาพที่เป็นจริง จึงได้เกิดปัญหา พระพุทธเจ้าของชาวเราทั้ง

หลาย ท่านออกบวชได้ตรัสรู้ธรรมะ เข้าใจสิ่งทั้งหลายถูกต้องตามความเป็นจริง พระองค์จึงได้กล่าวว่า **"คนเป็นอันมาก เมื่อถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมถือเอาวัตถุต่าง ๆ เป็นที่พึ่งเช่น ต้นไม้ ภูเขา ก้อนหิน ดิน จอมปลวก หรือว่าอะไรต่าง ๆ เทพเจ้าในสวรรค์ชั้นฟ้า เป็นที่พึ่งที่อาศัย นั่นไม่ใช่เป็นที่พึ่งอันเกษม นั่นไม่ใช่เป็นที่พึ่งอันสูงสุดของจิตใจ ผู้ที่เข้าไปพึ่งสิ่งเหล่านั้น ไม่สามารถจะช่วยตนให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนได้ ไม่ช่วยตนให้พ้นทุกข์ได้"** อันนี้เป็นเรื่องสำคัญ

เราลองมาคิดสักเล็กน้อยว่า ทำไมพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ไม่ช่วยตนให้พ้นจากความทุกข์ได้ มันช่วยได้เพียงชั่วขณะจิตหนึ่ง หรือชั่วครั้งชั่วคราว แต่ไม่ได้ช่วยอย่างแบบถอนรากถอนโคน เอาสิ่งที่เรากลัวนั้นให้หมดไป เพราะว่ามันเกิดขึ้นก็ร้องพึ่งกันไปทีหนึ่ง บนบานศาลกล่าวกันไปทีหนึ่งเสร็จแล้วก็เบาใจไป โปร่งใจไปหน่อยหนึ่ง แต่มันก็ไม่หมดวันหลังมันกลัวอีก กลัวเรื่องนั้นเรื่องนี้ เรื่องโน้น ที่เกิดขึ้นในใจมากมายหลายเรื่องหลายประการ จึงกล่าวว่า **ไม่ใช่เป็นเรื่องแก้ทุกข์อย่างแท้จริง เขาเรียกว่าเป็นเรื่องกลบทุกข์ชั่วครั้งชั่วคราว ไม่ได้แก้แต่ว่ากลบไว้ กลบเกลื่อนไว้ หรือว่าเปลี่ยนอารมณ์ไปชั่วครั้งชั่วคราว** คล้าย ๆ กับคนกลัวผี ทีนี้เขาให้ท่องคาถาอันใดอันหนึ่ง สมมติว่าให้ท่องว่า อรหัง พุทโธ เหล่านี้เวลาเดินไปก็ท่องเรื่อยไป พอเข้าเขตป่าช้าก็ยิ่งท่องใหญ่เลยบางทีท่องดัง ๆ เสียด้วย กลัวผีมันจะมารังแก พอผ่านพ้นนั้นแล้วก็ไม่ท่องต่อไป เพราะพ้นระยะอันตรายแล้ว แต่ว่าวันหลังพอเดินผ่านตรงนั้นมันก็กลัวอีก ต้องท่องอย่างนั้นเรื่อยไป ไม่รู้จักจบไม่รู้จักสิ้น เพราะว่าฐานมันไม่ได้ถูกรื้อถอน เป็นแต่เพียงกลบเกลื่อนไว้ เอาอารมณ์เปลี่ยนอารมณ์ไปได้ชั่วขณะเช่นเรากลัวผี ทีนี้เราไปท่องคาถา ใจไม่ได้นึกถึงผี เราไปนึกถึงพระบ้าง นึกถึงอะไรบ้าง หรือว่าเอาวัตถุที่เราห้อยคอไว้เช่นมีพระเครื่องห้องคอ เราก็ปลอบใจตัวเองว่า นี่หลวงพ่อดีอยู่นี่แล้วจะไปกลัวอะไรแล้วเอามือคลำหลวงพ่อไว้ เอาเป็นที่พึ่งทางใจ ความกลัวมันไม่เกิดในขณะนั้น มันพักไปชั่วครู่หนึ่งชั่วขณะหนึ่ง แล้วเราเดินไปที่อื่น วันหลังเดินผ่านตรงนั้นมันก็กลัวอีก พบอะไรมันก็กลัวอีก ยังสะดุ้งหวาดเสียวอยู่ตลอดเวลา พระพุทธเจ้าท่านจึงบอกว่า **"ปุถุชนที่ยังไม่ถอนรากเง่าของอวิชชาออกจากจิตใจนั้น ย่อมมีอาการขนพองสยองเกล้าอยู่ตลอดเวลา อยู่ในป่าก็กลัว อยู่ในทุ่งก็กลัว อยู่ในบ้านก็กลัว ไปที่ไหน ๆ ก็มีความกลัวติดตัวไปอยู่เสมอ"** ความกลัวมันคล้ายกับเปลือกหอย เราเหมือนกับตัวหอยว่าอย่างนั้นเถอะ ตัวหอยไปไหนมันก็เอาเปลือกไปด้วย ถ้าไม่เอาเปลือกไปมันก็ไปไม่ได้เพราะฉะนั้นมันจึงต้องแบกเปลือกคือเรือนของมันไปทุกที

คนเราในใจที่มีความกลัวก็อย่างนั้น แบกความกลัวไปด้วย เดินไปที่ไหนพอรู้ว่ามีอะไรก็กลัว เช่นคนกลัวผี นี่เห็นอะไรกลัวหมดทุกอย่าง กลัวผี เห็นโลงผีก็กลัวแล้ว โลงเขาไม่ได้ใส่ศพก็กลัว เห็นกระดาษที่เขา

ปิดข้างโลงก็กลัว เห็นเครื่องอะไรที่เขาตกแต่งในงานศพก็กลัว ใจมันนึกไป นึกไปแล้วก็กลัว เพราะฉะนั้น คนบางคนกลัวมาก ร้านขายหีบศพไม่เข้าใกล้ ไม่กล้าเดินเข้าไป ถือว่าที่นั่นเรื่องมันเกี่ยวกับศพก็ไม่อยาก เข้าใกล้ แต่คนขายหีบเขาไม่กลัว เขานอนอยู่ข้างหีบนั่นแหละ เดี๋ยวใครตายก็มาซื้ออีก เขาไม่กลัว เพราะเขา ได้สตางค์ บางทีเขาจุดธูปเทียนบูชาด้วยซ้ำไป บอกให้คนตายมาก ๆ จะได้ขายคล่อง ๆ หน่อย เขาบูชาไปใน รูปอย่างนั้นบูชาพระยม พระยมคือเทพเจ้าแห่งความตาย จุดธูปเทียนบูชายมทูตบอกว่าช่วยหน่อยเถอะ หมู่ นี้ขายไม่ค่อยได้แล้ว ถ้าขายได้แล้วจะเอานั่นเอานี่บูชา ว่ากันไปตามเรื่อง นี่คือฐานมันก็มาจากความกลัวทั้ง นั้น ไม่ใช่เรื่องอะไร ความกลัวของมนุษย์ที่ยังโง่ก็พึ่งสิ่งโง่ ๆ แก้ไขไปตามแบบโง่ ๆ ไปตามเรื่องตามราว แต่ถ้าหากว่าความกลัวนั้น มันลึกซึ้งลงไปกว่านั้น กลัวของที่มันลึกซึ้ง พระพุทธเจ้าของเรา ก่อนเป็นพระ พุทธเจ้า ท่านก็กลัวเหมือนกัน แต่ไม่ได้กลัวแบบคนเขลาทั้งหลาย ท่านกลัวสิ่งที่ลึกซึ้งกว่านั้น สิ่งนั้นที่ท่าน กลัวคืออะไร ท่านกลัวความเกิด กลัวความแก่ ความเจ็บ ความตาย หรือพูดสั้น ๆ ว่าท่านกลัวความทุกข์ กลัวแล้วก็ไม่ใช่ว่านอนเอามือปิดหูปิดตาคลุมโปงไม่ใช่อย่างนั้น อย่างนั้นมันไม่ได้อะไร ท่านกลัวแล้วท่านค้น หาสาเหตุ ว่าความกลัวนี่มันเกิดจากอะไร เรากลัวอะไร อะไรเป็นเหตุให้เกิดความกลัว ความกลัวนี่แก้ได้ หรือไม่ พระองค์ก็คิดค้น ว่าต้องเป็นเรื่องแก้ได้ เมื่อแก้ได้เราจะแก้อย่างไรเรื่องนี้มันลึกซึ้ง จะต้องศึกษา กันอีกนาน พระองค์ก็ศึกษา นั่งคิดนั่งค้นอยู่ในวังไม่สะดวก เพราะว่ามีเรื่องรบกวน คนนั้นมาคนนี้มา งาน เยอะ ดูก็เหมือนในหลวงของเรา ท่านก็ไม่ได้พักได้ผ่อน เขาเชิญไปยกช่อฟ้าบ้าง ไปตัดลูกนิมิตรบ้าง ไป เจิมเทียนบ้าง ไปทำอะไรต่ออะไร ไม่ค่อยได้พักผ่อน ในหลวงต้องเสด็จไปเรื่อยไป เดี๋ยวนี้ก็ได้เจ้าฟ้าชาย บ้าง เจ้าฟ้าหญิงบ้าง พอได้ผ่อนแรงลงบ้าง พระองค์ได้พัก เอ้าเจ้าฟ้าชายไป วันนี้ก็ให้สมเด็จพระเทพฯ ไป ได้เปลี่ยวกันไป ไม่อย่างนั้นก็ถูกเชิญเสียเรื่อยให้ไปที่นั่นที่นี่

สมภารเจ้าวัดก็เหมือนกัน ถ้าว่ามีชื่อมีเสียงขึ้นสักหน่อยขนาดท่านปัญญานันทะก็แย่แล้ว ไม่ได้หยุด ได้หย่อน คือว่าไม่ค่อยได้พักผ่อนจริง ๆ ที่จะได้พักมันน้อย เพราะว่าเดี๋ยวคนนั้นมา คนนี้มา บางทีนั่งคุย กับคนนี้เสร็จขึ้นห้อง พอจะเอนหลังหน่อยมาอีกแล้ว ก็ต้องทำหน้าเจี๋ยวเจี๋ยมมาคุยกันต่อไป คุยกันไปตาม เรื่อง มาถึงจะบอกว่า แหมฉันละเบื่อหน้าโยมเต็มทีแล้ว พูดได้เมื่อไหร่อย่างนั้น ทำไม่ได้ พูดก็ไม่ได้ แสดง กิริยาอาการก็ไม่ได้ ต้องลงไปคุยกันตามเรื่อง พูดจาปราศรัยกันไปถามเรื่องถามราวกันไปตามเรื่องโยมบาง คนอาจจะนึกว่าอาตมาพูดจาห้วน ๆ สักหน่อย ไม่ค่อยอ่อนหวานเท่าใด คืออ่อนหวานอยู่ไม่ได้ งานมันมาก ใครมาก็ต้องว่า เอ้าธุระอะไรโยมว่าไป ธุระก็ว่ากันแต่ธุระ ได้ไม่ได้ก็ว่ากันไปตามเรื่อง พอเสร็จแล้วก็หมด เรื่อง โยมก็ดีเหมือนกัน มาถึงพอธุระเสร็จท่านก็ไป ไปนั่งคุยเซ้าซี้ ไปนั่งคุยอย่างนั้นอย่างนี้ เพราะว่าที่วัด

ไม่ได้เลี้ยงน้ำชา โยมมาไม่เลี้ยงน้ำชา ขืนเลี้ยงน้ำโยมก็คุยใหญ่พอคอชุ่มแล้วก็คุยใหญ่ พระก็ไม่ได้พักได้ผ่อน เลยว่าไม่ต้องเลี้ยงน้ำร้อนน้ำชา เลี้ยงอย่างอื่นกันดีกว่า เลี้ยงธรรมะกัน โยมก็ไป ไม่เท่าใด ยิ่งในบางวัด แขกมาท่านเอาน้ำชามาเลี้ยง มานั่งคุยกัน ไม่ได้ลุกขึ้นเลย ท้องผูก เป็นโรคอะไรกันไปเยอะแยะ เป็นอะไร ๆ ไปตาม ๆ กัน ถ่ายไม่ออก นั่งนาน ๆ แล้วกินแต่น้ำชาท้องผูก บอกว่าอย่างนี้มันก็แย่ บอกว่าให้แขกกลับไปไว ๆ เสียบ้าง บอกว่า ไม่ได้เกรงใจเขา

พระพุทธเจ้าท่านว่าไว้ดี ท่านบอกว่า *"พูดด้วยวาจาที่ส่งเขากลับไป"* **ท่านให้พูดด้วยวาจาที่ส่งเขากลับไป คือแขกมาหาพระท่านบอกว่า** *"ให้พูดด้วยวาตาส่งเขากลับไป"* **วาจาที่ส่งเขากลับไปนั้น คืออะไร พูดแต่น้อย ๆ เอาแต่เรื่องจำเป็นพอหมด**เรื่องจำเป็นแล้วโยมแกก็จะนั่งอยู่ทำไม หมดธุระแกก็ไปเท่านั้นเองแล้วเราอย่าไปต่อ พอโยมยกมือไหว้แล้ว เอ๊าเรื่องนั้นเป็นอย่างไร บางทีโยมยืนแล้ว เรื่องนั้นเป็นอย่างไร โยมไม่ได้ไปต้องมานั่งต่อกันอีก อย่างนี้ก็แย่ ไม่ไหว อย่างนั้นเรียกว่าพูดไม่ให้เขาไป พูดให้เขานั่งต่อ เรื่องมันก็ยาว เพราะฉะนั้นก็ต้องต้อนรับไปตามเรื่อง ไม่ได้พักถ้าทำอย่างนั้น เพราะฉะนั้นต้องพักบ้างตามสมควร คือว่ามีงานอื่นที่จะต้องทำก็ต้องทำงานอื่นบ้าง เป็นเรื่องธรรมดา ผู้หลักผู้ใหญ่ที่มีงานมากก็ทำอย่างนั้น สมมติว่าเราจะไปพบนายกรัฐมนตรี คุยนานได้เมื่อไหร่งานท่านเยอะ งานทั้งประเทศ ไปคุยกับอธิบดีงานท่านก็มากเพราะฉะนั้นเอาแต่เรื่องที่เป็นสาระ ตกลงกันมีอะไรก็ไว ๆ แต่ผู้หลักผู้ใหญ่เขาเก่ง เขามักจะรับไว้ไม่เป็นไรเรื่องนี้จะจัดการให้พอเราไปแล้วบางทีไม่ได้จัดนั่นเขาเรียกว่าเป็นศิลปะอันหนึ่ง ศิลปะผู้ที่จะให้เราออกไปจากห้องทำงานไว ๆ เลยบอกว่าไม่เป็นไรเรื่องนี้จะจัดการให้เรียบร้อย แล้วเราไปนั่งคอย คอยไปเถอะเรียบร้อย อย่าไปโทษท่าน บอกว่ารับแล้วว่าจะทำไม่เห็นทำ มันเป็นศิลปะเท่านั้นเอง เขาเรียกว่าศิลปะของการไล่แขกออกจากบ้านเท่านั้น เราอย่าไปเอาจริงเอาจัง ที่เขาบอกว่าเรื่องนี้จะจัดให้ไว ๆ คือหมายความว่า จะไม่จัดให้ก็ได้ หรืออาจจะจัดให้ก็ได้ เป็นอุบายอันหนึ่งที่จะให้แขกออกไป แล้วจะได้ทำงานอื่นต่อไป ใคร ๆ มาก็อย่างนั้น โอไม่เป็นไร นี่เป็นตัวอย่าง อย่างนี้เขาเรียกว่าวิธีการ

ทีนี้พระพุทธเจ้าของเรา เมื่อเป็นเจ้าชาย ท่านอยู่ในวัง จะไปคิดปัญหาว่าความทุกข์คืออะไร มันมาอย่างไรมันไปอย่างไรจะแก้ไขอย่างไร มันไม่ได้ ไม่สงบ เขาเรียกว่าไม่มีกายสงบ วาจาไม่สงบ ใจก็ไม่สงบ คนที่จะทำอะไรใหญ่โตสำคัญนั้น หนึ่ง ต้องได้กายวิเวก คือความสงบทางกาย ได้จิตวิเวก คือสงบในทางจิต ได้อุปธิวิเวก คือไม่มีสิ่งรบกวนภายใน กิเลสไม่รบกวนใจ จึงต้องคิดว่าอยู่ที่ไหนจึงจะได้กายวิเวก กายวิเวกต้องไปอยู่ที่สงบ ไม่มีใครรบกวน ไม่มีเสียง ไม่มีรูป ไม่มีกลิ่น ไม่มีอะไรที่จะมารบกวนทางกายให้วุ่นวายจิตก็จะไม่วุ่นวาย เรียกว่ากายวิเวก แล้วเมื่อไปได้กายวิเวกจิตก็สงบเอง เพราะไม่มีอะไรเช่นเราไป

อยู่ในป่า มีแต่ต้นไม้มีสัตว์ มีนก ญาติโยมลองสังเกตดูจิตมันเป็นอย่างไร มันสงบกว่าอยู่ที่บ้าน โยมมาวัดชลประทาน สมมติว่าไปนั่งอยู่ตามใต้ต้นไม้ร่มรื่นแล้วเราจะรู้สึกว่าจิตมันเปลี่ยนไป ไม่เหมือนกับนั่งอยู่ที่บ้าน นั่นคือจิตมันสงบ ไม่มีอารมณ์ยั่ว จิตมันจึงสงบ ถ้ามีอารมณ์มายั่ว มันก็ไม่สงบ มันเพลินไปกับรูปที่ผ่านตา เพลินกับเสียงที่ผ่านหู เพลินไปกับกลิ่นที่เข้ามาทางจมูก เพลินไปกับรสที่มาทางลิ้นแล้วก็สัมผัสถูกต้องทางกาย มันยั่วให้เกิดอะไร ๆ ฟุ้งซ่าน มีความอยากได้อยากมีอันโน้นอันนี้ตลอดเวลา จิตไม่สงบ แต่ถ้าเราไปอยู่ในที่เงียบ อยู่ตามถ้ำตามภูเขา จิตมันสงบดี

เคยไปที่ถ้ำโพธิสัตว์ ที่ร้องกวาง ที่นั่นเขามีถ้ำโพธิสัตว์ ต้องเดินขึ้นสูง คนแก่ ๆ ขึ้นไม่ไหว อาตมาไปขึ้นทีไรปวดเข่าปวดแข้ง แต่ว่าพอเข้าไปถึงในถ้ำแล้ว มันเงียบหูเย็นจริง ๆ ในถ้ำนั้นไม่มีเสียงอะไร แล้วมันมืด เราถือเทียนไป ดับเทียนแล้วก็ลองยืนในที่มืด รู้สึกว่าโลกนี้มีแต่เราคนเดียว หัวใจเต้นก็ได้ยิน มันเงียบสงบ สมมติว่าเราไปนั่งอยู่ในที่สงบอย่างนั้นสักวันหนึ่ง คงจะมีอะไรเกิดขึ้นในใจ ใจมันสงบ มันจะมีความสุขเกิดขึ้น นี่เรียกว่าความสงบใจอาศัยสถานที่เป็นเครื่องช่วย และเมื่อใจสงบกิเลสมันไม่เกิด โลภไม่เกิด โกรธไม่เกิด หลงไม่เกิด ริษยา พยาบาท อาฆาตจองเวรมันทิ้งไว้ที่เชิงเขาแล้ว เอาขึ้นไปไม่ไหวทิ้งไว้ที่นั่น แล้วไปแต่ตัวอยู่สบาย มีความสุข อยู่อย่างนั้นมีความสุข คนที่เขาทำงานมาก ๆ จึงต้องไปหาความสงบเป็นครั้งคราว เขาเล่าว่า บัณฑิตเนรูแห่งประเทศอินเดีย ถ้าว่าท่านทำงานมากแล้ว บินไปโน่น มิสซูรี่ หรือว่าไปดาชิลิ่ง หรือไปที่เมืองตากอากาศ ไปอยู่คนเดียว ไม่ให้ใครยุ่ง ทหารอะไรก็เฝ้าอยู่ข้างนอก ในบ้านนั้นท่านไปนั่งคนเดียว ไปนั่งเข้าฌาน ว่าอย่างนั้น แบบอินเดียโบราณ นั่งสงบจิตสงบใจ คิดอะไร วางแผนที่จะสร้างบ้านสร้างเมืองต่อไป ถ้าลงมาจากภูเขาแล้วเรียกว่าสดใสขึ้นมาหน่อยจิตใจสงบสดใส มีงานการดีขึ้น นี่เขาต้องการความเงียบฮิตเล่อร์ก็เหมือนกัน สมัยมีชีวิตอยู่ ถ้าว่ามีเรื่องมากแล้วขึ้นไปอยู่บนบ้านบนภูเขา ไปนั่งคนเดียวเงียบ ๆ แต่ว่าถ้าลงมาจากภูเขาแล้วบุกทุกที พอลงมาถึงบุกโปแลนด์เข้าไปให้ บุกประเทศนั้นประเทศนี้ แล้วไปนั่งวางแผนเพื่อจะรุกราน เพื่อจะสร้างปัญหาให้โลกวุ่นวายสับสน นั่นไม่ได้สงบ คือไม่มีอุปธิสงบ อุปธิก็คือกิเลสที่มาเกาะจับจิตใจ มันไม่สงบ แต่ไปสร้างกิเลส

ในที่สงบอย่างนั้นถ้าเกิดกิเลสแล้วมันแรง มันรุนแรงเพราะฉะนั้นเขาจึงเตือนว่า *"อยู่กับคนระวังวาจา อยู่คนเดียวระวังใจ"* อยู่คนเดียวระวังใจเรา ข้าศึกข้างในมันมี ถ้าอยู่กับคนระวังคนนั้นคนนี้แต่ถ้าอยู่คนเดียวระวังจิตมันจะทำให้เรายุ่ง เกิดฟุ้งซ่านกระโดดออกจากถ้ำไม่รู้ตัวเหมือนกัน อย่างนี้มันก็มีอยู่ เพราะว่ามันฟุ้งไปเลยไม่รู้ตัว จึงต้องพยายามที่จะให้เกิดความสงบอย่างนั้น พระพุทธเจ้าท่านจึงหนีออกไป เวลาออกไปทำไมจึงไม่บอกให้ใครรู้ บอกมันก็ยุ่งละซี สมมติว่าบอกนางพิมพาว่าพรุ่งนี้ฉันจะไปป่า นางพิมพาก็ไม่

ได้หลับได้นอน แกก็ต้องกอดแข้งกอดขาไว้ ไม่ให้ไป บอกพระเจ้าสุทโธทนะท่านก็ปิดประตูไม่ให้ไป เอาทหารล้อมวังไว้ เลยก็ไปไม่ได้ จึงจำเป็นจะต้องหนีในเวลากลางคืน รู้แต่นายฉันนะคนเดียว เพราะนายฉันนะเป็นควานม้า เป็นผู้เลี้ยงม้า ดูแลม้ากัณฑกะซึ่งเป็นม้าตัวเก่ง พระองค์ก็ขึ้นหลังม้า ไปกันเลยหนีไป หนีไปเพื่อหาความสงบ ไปอยู่ในป่าเพื่อไปคิดค้นปัญหาแก้ทุกข์ ก็เรียกว่าไปหาที่พึ่งนั่นเอง ที่พึ่งทางใจ อันเป็นที่พึ่งที่ประเสริฐ ทรงค้นหาไปด้วยพระองค์เองก่อน ค้นไปศึกษาไปในสำนักครูบาอาจารย์ต่าง ๆ จนได้ความรู้พอสมควร แต่ก็ยังแก้ไขอะไรไม่ได้ ยังช่วยตนให้พ้นจากทุกข์ไม่ได้ ความรู้ที่ไปเรียนในสำนักใหญ่เช่นสำนักอาฬารดาบส อุททกดาบส เป็นความรู้เพียงขั้นฌาน แล้วนั่งจิตสงบได้เหมือนกัน ถึงกระนั้นมันก็ชั่วคราวคล้ายกับเอาหินมาทับหญ้าไว้มันเรื้อไปนิดหน่อยขาวไปเพราะไม่ได้ถูกแสงแดด แต่พอเรายกหินขึ้นหญ้าได้รับแสงแดด มันก็เจริญงอกงามเขียวชะอุ่มต่อไป จิตใจของคนที่เข้าฌานอะไรก็อย่างนั้น คือนั่งสงบอยู่ได้วันหนึ่งสองวันสามวันคนเข้าฌานเก่งเขานั่งถึงเจ็ดวันไม่ลุกขึ้น สงบอยู่อย่างนั้น ไม่กินไม่ถ่ายอยู่เฉย ๆ อย่างนั้นตลอดเวลา เขาเรียกว่า เข้าสมาบัติ

อันนี้มีมาก่อนยุคพระพุทธเจ้าตรัสรู้ คือพวกนักบวชเขาทำกันมาก่อนแล้ว นักบวชฮินดู ฤษีชีไพรอะไรเขาทำกันมาแล้ว ไม่ใช่เรื่องใหม่อะไร ไม่ใช่เรื่องใหม่คนอื่นเขาทำกันมาแล้ว พระองค์ออกไปบวชใหม่ ๆ ก็เป็นธรรมดา ก็ยังไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ในการค้นคว้าเรื่องนี้ก็ต้องไปทดสอบเขาก่อนว่าที่เขาทำมาก่อนมันเป็นอย่างไรได้ผลเป็นประการใดพระองค์ก็ไปค้นคว้าทดสอบปฏิบัติ ปฏิบัติในสำนักไหนเอาจริงจังเลยเก่งกว่าใคร ๆ ทั้งหมด เก่งกว่าอาจารย์ด้วยซ้ำไป อาจารย์ยกย่องว่า ท่านมีความรู้เสมอเท่ากับเราแล้ว เราไม่มีอะไรจะสอนท่านต่อไป ขอเชิญท่านอยู่กับเราสั่งสอนศิษย์ต่อไปเถิด หมดแล้ว เรียนจนหมดพุงอาจารย์แล้ว แต่ว่าวิชาที่ได้นั้น พระองค์รู้ว่ามันไม่ใช่ทางที่จะพ้นทุกข์ ไม่ใช่เป็นที่พึ่งอย่างเกษมสูงสุดอย่างแท้จริง จึงไม่หยุดยั้งเพียงเท่านั้น ที่ไม่หยุดยั้งนั้นก็เพราะว่า พระองค์ตั้งพระทัยอธิษฐานใจ ไว้แล้วว่า เราจะไปแสวงหาเครื่องมือ สำหรับดับทุกข์ดับร้อน ให้แก่ตนเองและบุคคลอื่น ใจของตนรู้อยู่ว่ามันยังไม่พ้นเพราะยังมีอะไรรบกวน ยังมีกิเลสรบกวนอยู่ก็แสดงว่า ยังไม่พ้นทุกข์ เพราะฉะนั้นต้องค้นคว้าต่อไป ศึกษาต่อไป พระองค์ก็เดินทางออกจากสำนักนั้น ไปหาค้นคว้าด้วยตนเอง ไปทำเอาด้วยตนเอง ไปนั่งอยู่ใต้ต้นโพธิ์ ไปนั่งคิดนั่งค้นไปตามเรื่อง จนกระทั่งว่าได้พบความจริง ได้ตรัสรู้ หมายความว่าได้พบความจริง ได้บรรลุธรรมก็เหมือนกัน หมายความว่าได้พบความจริงสิ่งนั้น สิ่งที่พระองค์พบแล้วนั้น ทำให้เบาไปว่างไปพ้นจากความทุกข์ปลงภาระลงได้ ไม่เหมือนคนแบกของต่อไป ไม่เหมือนกับคนที่กำลังยึดถือติดพัน อยู่ในสิ่งอะไร ๆ ต่อไป ใจพระองค์ว่างจากสิ่งทั้งหลายทั้งปวง เราเรียกกันว่าเป็นสัมมาสัมพุทโธ ซึ่งแปลว่าผู้ตรัส

รู้ชอบด้วยพระองค์เอง หรือเรียกสั้น ๆ ว่า **พุทธะ** ซึ่งแปลว่า *ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้มีความเบิกบานแจ่มใส* นี่เรียกว่าเป็นพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ที่พึ่งอันสูงสุดแล้ว พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนอย่างเด็ดขาด

อันนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ชาวโลกทั้งหลายนั้นต้องการแสวงหาที่พึ่ง ต้องการที่จะทำตนให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน แม้คนที่ไปทำอะไรที่เราเรียกว่าผิดศีลธรรมก็มีความมุ่งหมายเพื่อให้พ้นทุกข์นั่นแหละ แต่มันพ้นไม่ได้เพราะไปทำผิดนอกแบบนอกแผน **ยกตัวอย่างเช่นว่า คนดื่มเหล้าเขาดื่มเพื่อให้พ้นทุกข์ กลุ้มใจ ๆ ไม่รู้จะทำอย่างไร ไม่เข้า**ใกล้พระไม่มาวัด ไม่ฟังธรรม กลุ้มใจก็นั่งดวดเรื่อยไป กินเรื่อยไปจนกระทั่งหลับคาโต๊ะไปเลย เขาบอกว่ามันแก้ทุกข์ได้เขาว่าอย่างนั้น **มันกลบทุกข์ได้ มันไม่ใช่แก้ทุกข์ได้** ไม่ใช่อย่างนั้น แต่พอหายเมาเพิ่มทุกข์ขึ้นมาอีกก้อนใหญ่ เรื่องอะไรต่ออะไรเยอะแยะ เพิ่มความทุกข์ความเดือดร้อน นั่นก็คือเรื่องต้องการแก้ทุกข์นั่นแหละ แล้วไปเอาเหล้าเป็นที่พึ่ง คนที่ไปนั่งเล่นไพ่อยู่ทุกวัน ๆ นะมันเรื่องอะไร ก็เรื่องหาความสบายใจอยู่คนเดียวมันเปลี่ยวใจ ไปหาเพื่อนนั่งรำพัดกันดีกว่า เลยก็ไปนั่งล้อมวงแจกกันอยู่อย่างนั้น ก็สบายใจ เรื่องหาความสบายใจแต่ว่ามันไม่ถูกต้อง หรือว่าคนชอบเที่ยวกลางค่ำกลางคืน พอค่ำละก็ไป ไปเที่ยวที่นั่นที่นี่ ไปเดิน ๆ ดูนั่นดูนี่ ไปตามเรื่องพอเดินเหนื่อยก็แวะเข้าร้าน กินก๋วยเตี๋ยวราดหน้าเสียชามหนึ่งหรือกินอะไร ๆ แล้วก็เดินต่อไป เดินจนกระทั่งว่าเขาจะปิดร้านพอเขาปิดร้านก็เดินกลับบ้านมันเดินอยู่ได้ทุก ๆ คืน เพราะสบายใจ เขามันสบายใจเรื่องนั้น

ความสบายใจในการที่เราทำตามใจตัวเอง เช่นไปดื่มไปเที่ยวไปเล่นการพนัน ไปสนุกสนานตามบาร์ตามไนท์คลับต่าง ๆ นั่นมันไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ แต่เป็นการเพิ่มภาระคือความทุกข์ความเดือดร้อน ให้แก่ตนมากขึ้น และไม่ทุกข์คนเดียวคนในครอบครัวก็พลอยเป็นทุกข์ไปด้วย เช่นว่าผู้ชายไปเที่ยว แม่บ้านก็เป็นทุกข์ ลูกและคนใช้ก็ต้องพลอยเป็นทุกข์เพราะต้องคอยเปิดประตูรับพ่อเจ้าประคุณซึ่งกลับบ้านผิดปรกติก็กลุ้มใจ มีความทุกข์ความเดือดร้อนใจ สร้างปัญหาให้แก่คนนั้นคนนี้ แต่เขาคิดไม่ได้ เขานึกว่านี่แหละเป็นที่พึ่งของเขาเป็นทางดับทุกข์ของเขา คือความดับทุกข์ชั้นเขลา ๆ ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องดับ ทีนี้ตามหลักพระพุทธศาสนาเรานั้น พระพุทธเจ้าท่านกลัวทุกข์อย่างลึกซึ้ง ทุกข์ที่เกิดจากความเกิด จากความแก่ จากความเจ็บ จากความตาย จากความพลัดพราก จากของรักของชอบใจ เรียกว่าเป็นทุกข์ด้วยประการต่าง ๆ รวมความว่าความยึดมั่นในตัวตนอะไรต่าง ๆ ที่ว่าเป็นเราเป็นเขานั่นแหละเป็นบ่อเกิดของความทุกข์ ทีนี้จะทำอย่างไรจึงจะทำลายความยึดมั่นถือมั่นเหล่านั้นได้ ปัญหานี้แหละทำให้พระองค์ต้องออกบวช เพื่อให้นั่งศึกษาค้นคว้าหลักเหล่านี้ ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ แล้วจะได้นำมาแก้ทุกข์ต่อไป คือการหาที่พึ่งนั่นแหละ

เพราะฉะนั้นเมื่อพระองค์ได้พ้นทุกข์แล้ว จึงบอกกับชาวโลกว่า **ผู้ใดถึงพระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะเป็นที่พึ่ง รู้แจ้งในเรื่องอริยสัจสี่ คือรู้ว่าความทุกข์คืออะไรเหตุให้เกิดทุกข์คืออะไร ความดับทุกข์ได้เป็นอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะถึงความดับทุกข์ได้ ผู้นั้นจะพ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริง** อันนี้สำคัญ ที่ญาติโยมควรจะเข้าใจสักเล็กน้อย คือเพียงแต่ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์นั้น เป็นที่พึ่งได้ แต่ว่าเป็นที่พึ่งอย่างอ่อน ๆ ไม่ใช่เป็นที่พึ่งอย่างแก่ หรือไม่ใช่เป็นที่พึ่งอย่างสูงสุด เพียงแต่ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นแต่เพียงที่พึ่งอย่างอ่อนเท่านั้น ยังไม่เป็นที่พึ่งที่จะแก้ปัญหาอย่างถาวร เป็นที่พึ่งที่ช่วยแก้ปัญหาชั่วครั้งชั่วคราวเพราะฉะนั้นเราจึงเห็นว่าคนมีความทุกข์ ก็ไปไหว้พระ ไปไหว้ตามโบสถ์ ตามวิหาร แต่ไม่ได้ไหว้ตามแบบที่พระพุทธเจ้าให้ทำ ไปไหว้แบบอะไร แบบคนธรรมดาทั่วไป ไหว้แบบวิงวอนขอร้อง บนบานศาลกล่าว ให้ช่วยลูกช้างสักทีเถอะ แล้วก็มาบ้านรอคอย คอยผลของการช่วยเหลือต่อไป แต่ว่าไม่ได้นอนรอเฉย ๆ หรอก ทำนั่นทำนี่เรื่อยไป ต่อมาก็ได้ผลจากการกระทำ แล้วก็ยกประโยชน์ให้หลวงพ่อไปหมด ตัวเองทำไม่เอาเลยยกประโยชน์ให้ว่าหลวงพ่อช่วย เลยต้องไปแก้บนหลวงพ่อต่อไป

อันนี้เขาเรียกว่าเป็นสรณะแบบเด็ก ไม่ใช่เป็นสรณะแบบผู้ใหญ่ การเข้าถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แบบนั้นเราเข้าถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่เป็นบุคคล ถือเป็นภาษาชาวบ้าน ไม่ใช่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ที่เป็นภาษาธรรมะ เราเข้าแบบชาวบ้าน ภาษาชาวบ้าน หรือภาษาคนทั่วไป ไม่ใช่เข้าถึงแบบภาษาธรรมะ ถ้าเราเข้าถึงแบบภาษาคน เราก็ยังเป็นคนอยู่อย่างนั้นแหละ แต่ถ้าเราเข้าถึงแบบภาษาธรรมะ เราจะกลายเป็นอื่นไป คือเราจะเข้าถึงสิ่งถูกต้องธรรมะจะเกิดขึ้นในใจของเรา ทำให้จิตใจเราเปลี่ยนสภาพ จากที่เราเคยเป็นเคยอยู่มีความสงบในภายในมีปัญญามองเห็นอะไรต่าง ๆ ชัดเจนแจ่มแจ้ง ไม่หลงใหลมัวเมาในสิ่งเหล่านั้นต่อไปนั่นเป็นการเข้าถึงที่ถูกต้องขึ้น การเข้าถึงที่ถูกต้องต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์นั้น ในภาษาธรรมะ เราต้องรู้ว่าพระพุทธหมายถึงอะไร พุทธหมายถึงความบริสุทธิ์ หรือหมายถึงความรู้ความตื่น ความไม่หลงไม่งมงายในเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ ถ้าพูดเป็นคนก็หมายความว่าเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ถ้าพูดเป็นธรรมก็หมายถึงว่า ความรู้ ความตื่น ความเบิกบานแห่งจิตใจ เราจะต้องเข้าถึงแบบภาษาธรรมะ ให้เรามีความรู้มีความตื่น มีความเบิกบานแจ่มใส เรามีความรู้นั้นหมายความว่าเราหายจากความไม่รู้ ความไม่รู้มันไม่มีอยู่ในใจของเรา ไม่ว่าในแง่ใด ๆ อะไรมากระทบเราก็รู้ว่าอะไร เป็นอะไรไม่ใช่รับอย่างคนไม่รู้ แต่ถ้าเรารับอย่างเรารู้ว่าอะไร พูดเป็นภาษาง่าย ๆ ว่า **รับลูกเป็น ถ้ารับลูกเป็น ก็พาลูกเข้าโกได้ง่าย ถ้ารับไม่**เป็นเพื่อนมาแย่งเอาไปเสีย เราก็ไม่ได้อะไร เราจะต้องเป็นคนมีความรู้ แล้วก็มีความตื่น

อยู่ในจิตใจ มีความเบิกบานอยู่ในใจ

มีความรู้ก็ต้องรู้ว่าอะไรเป็นอะไร เช่นรู้ว่าอันนี้คืออะไร สิ่งนี้คืออะไร ไม่ใช่รู้โดยสมมติ ว่าเป็นนั้นเป็นนี้ เช่นรู้ว่าเป็นคนเป็นเด็กเป็นผู้ใหญ่ เป็นท่านขุน คุณหลวง รู้อย่างสมมติ เราไปติดอยู่ในสิ่งเหล่านั้นมันก็ยุ่งอีก เรารู้สิ่งนี้เป็นเพียงสักแต่ว่า เป็นเพียงปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น เป็นเพียงสักแต่ว่าธาตุ ที่เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีอะไรที่น่ารักไม่มีอะไรที่น่าจะเอามาเป็นของตัว ไม่มีอะไรที่จะน่าเพลิดเพลินเจริญใจในสิ่งเหล่านั้น เรานึกไปในรูปอย่างนั้น รู้ไปในรูปอย่างนั้น **รูปกระทบตา เสียงกระทบหู กลิ่นกระทบจมูก รส กระทบลิ้น กายได้ถูกต้องอะไร ใจเรามันทันท่วงที มันรู้ว่า** ไม่มีอะไร มันเป็นเพียงสักว่าธาตุตามธรรมชาติเท่านั้น ไม่มีอะไรที่น่าจะรัก ไม่มีอะไรที่น่าเกลียด ไม่มีอะไรที่น่าจะเอามาเป็นของเรา แล้วเราก็จะไปรักทำไม เกลียดทำไม โกรธทำไม คนเราที่เกลียดโกรธรักขึ้นมาในสิ่งนั้น ๆ เพราะว่าไม่รู้ ไม่รู้ว่าสิ่งนั้นคืออะไร เราไปติดในสิ่งที่เป็นรูปสมมติ คนนั้นคนนี้แล้วเราก็เอาตัวเราเข้าไปรับ เรามีตัวด้วย มีตัวออกรับ รับว่ามันด่าฉัน มันทำฉันอย่างนั้นอย่างนี้ มันน่าโกรธ มันน่าเกลียด น่าเคืองนัก ไม่ได้ มันลบเหลี่ยมกัน เรามันต้องแก้แค้น ไปกันใหญ่แล้วทีนี้ ห่างพระใหญ่โตแล้ว ห่างออกไปตั้งโยชน์แล้วมีปัญหาสร้างความทุกข์ความเดือดร้อน เป็นอย่างนี้ ทุกข์มันก็ไม่หมด เพราะเราไปติดอยู่ในสิ่งเหล่านั้น

ถ้าเป็นผู้รู้ก็รู้ว่า เออไม่เห็นมีอะไร มันเป็นแต่เรื่องอะไรอย่างหนึ่งผสมกันเข้า ไหลไปตามอำนาจของการปรุงแต่งแล้วมันก็ดับไปเท่านั้นแหละ ไม่มีอะไรที่จะยิ่งไปกว่า เกิดขึ้นตั้งอยู่ ดับไป ไอ้ตั้งอยู่น่ะมันเล็กนิดเดียว มันสั้นเหลือเกินคล้ายกับเอาเมล็ดงา ขึ้นไปวางบนปลายเข็ม มันจะตั้งอยู่ได้สักเท่าใด เพียงแต่ว่างพอปล่อยมือปุ๊บมันก็หล่นเท่านั้นเอง มันชั่วขณะเดียว ขณะตั้งอยู่มันน้อย มันสั้นเหลือเกิน แล้วมันก็ผ่านพ้นไป เกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไป ในชีวิตของเราทุกคนมันก็สามขณะนี้ เกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไป ๆ แล้วเราจะไปจับเอาตอนไหนว่าเป็นตัวเราของเรา จะไปเอาตอนไหนว่าน่ารัก น่าเอาน่าชมหรือว่าน่าเกลียดน่าโกรธ น่าจะไปทุบไปตีให้มันสาสมกันล้วนแต่เรื่องทุกข์ทั้งนั้น ความน่ารักก็เป็นทุกข์ น่าเกลียดก็เป็นทุกข์ น่าเอามาก็เป็นทุกข์ น่าผลักไสให้พ้นหูพ้นตามันก็เป็นทุกข์ทั้งนั้น ลองคิดดูให้ละเอียด คิดดูให้ละเอียดแล้วมันเรื่องทุกข์ทั้งนั้น จะเอาก็ทุกข์ จะผลักไสก็เป็นทุกข์ แล้วคนเรามันก็อยู่กับเรื่องอย่างนี้ เรื่องดึงเข้ามา ดันออกไป ออกแรงทั้งสองอย่างมันหนักทั้งนั้น โยมลองไปคิดดูในเรื่องอะไรต่าง ๆ เรารักมันก็เป็นทุกข์ เกลียดก็เป็นทุกข์ พอใจก็เป็นทุกข์ เบื่อหน่ายก็เป็นทุกข์ อยากได้ก็เป็นทุกข์ อยากมีก็เป็นทุกข์ อยากจะเป็นนั่นเป็นนี่ก็เป็นทุกข์

ระยะนี้คนอยากจะเป็นผู้แทนก็เป็นทุกข์ไปตาม ๆ กันเดินกันให้ว่อนไปเลย จนรองเท้าขาดพักนี้ วิ่ง

ไปวิ่งมาหาเสียงถูกโจมดีบ้าง อะไรต่ออะไรบ้าง ต้องแก้แค้นต้องว่ากันไปเมืองไทยเรานี้น่ากลัวหาเสียงกันไม่มีแถลงนโยบาย เอาแต่โจมตีไอ้นั่นมันอย่างนั้น ไอ้นี่มันอย่างนี้ หาเรื่องด่ากันได้ทุกวัน ๆ เรียกว่าจะเอาชนะกันด้วยการด่า แสดงว่าประชาชนเรา ขออภัยเถอะการศึกษามันยังน้อย ยังไม่เจริญด้วยปัญญายังชอบการด่ากันอยู่ คนไหนด่าเก่งเอ้าเลือกกัน ให้เอาเข้าไปด่ากันในสภา แล้วมันจะได้เรื่องอะไรไปนั่งด่ากันอยู่ เรามันต้องดูว่าคนไหนเขามีปัญญามีความสามารถ ที่จะไปทำประโยชน์แก่ชาติแก่ประเทศได้คนสมัครเข้ามาก็เป็นทุกข์ เป็นทุกข์ว่าจะได้หรือไม่ได้ลังเลใจ โน้นแหละ 22 เมษายน ตอนค่ำ ๆ ก็คงจะได้รู้กัน ว่าจะได้หรือไม่ได้ ถ้าได้ก็ดีใจเลี้ยงเหล้าเลี้ยงอะไรกันครึกครื้น เลี้ยงหัวคะแนนว่ากันไปตามเรื่อง ถ้าไม่ได้ก็ปิดประตูบ้านเงียบเลย โรงพิมพ์ที่ไปพิมพ์ใบปลิวไว้ ก็ไปตามหา ไม่เจอแล้วทีนี้เป็นหนี้เป็นสินอีนุงตุงนังไปเลย แหมไปพิมพ์ใบปลิวไว้ตั้งหมื่น ผมยังไม่ได้สักตังเลย ตามก็ไม่เจอเลย หายไปไหนก็ไม่รู้ ถ้าได้ก็มีหวังเพราะมีเงินเดือนไปตามเอาที่สภาได้ แต่ถ้าไม่ได้ละก็ตามไม่ค่อยเจอ ทุกข์ทั้งสองฝ่ายโรงพิมพ์ก็เป็นทุกข์ คนสมัครก็เป็นทุกข์ ทุกข์ทั้งนั้น เรื่อง**จะได้จะมีละก็ทุกข์ทั้งนั้น แต่ถ้าเราฉลาดมันก็ไม่เป็นทุกข์** ถ้าเราสมัครก็ต้องคิดว่า มันเป็นเรื่องของชาวบ้านเขาถ้าเขาพอใจเขาก็เลือกเรา ถ้าเขาไม่พอใจเขาก็เลือกเรา จะไปบังคับกะเกณฑ์เขาก็ไม่ได้ เราเป็นเพียงแต่ผู้เสนอตัวให้เขาเลือกเสนอตัวไปเพื่อรับใช้ประเทศชาติ ให้คนทั้งหลายเขาดูว่าพอจะเป็นคนรับใช้ประเทศชาติได้หรือไม่ ถ้าเขามองเห็นว่าคนนี้ใช้ได้ เลือกเข้าไปพอใช้ได้ เขาก็เลือกเรา แต่ถ้าเขาไม่เลือกก็อย่าไปเสียอกเสียใจว่า เขาไม่เลือกเรา ให้นึกว่าเรามันยังบารมีน้อยไป มีความรู้น้อยไป หรือว่าคนมันรู้จักน้อยไป อย่าท้อแท้ขยับต่อไป ปีอื่นก็สมัครต่อไป ยังมีรัฐธรรมนูญอยู่ก็สมัครมันเรื่อยไป

เหมือนคน ๆ หนึ่งที่พัทลุง สมัครสองครั้งไม่ได้ ครั้งที่สามสมัครอีก ถามว่าเป็นอย่างไร แกว่าไม่เป็นไร ไม่ได้คราวนี้ก็ไม่เป็นไร สมัครคราวต่อไป สมัครจนตาย ตายแล้วยังไม่ได้ เกิดชาติหน้าผมสมัครใหม่ นี่แสดงว่าเอาจริงเรียกว่าทุ่มลงไปเลย ทุ่มชีวิตจิตใจลงไป จะไปเป็นนักการเมืองให้ได้ แต่แกก็ดีไม่เคยเลี้ยงใคร ไปหาคะแนนที่ไหนแกก็ไม่เลี้ยง แต่ไปสอนคนให้รู้จักทำมาหากินแกพูดเรื่อยพูดเสร็จแล้วก็ทิ้งท้ายไว้ว่า *"ขาว เบอร์ 1 นะพี่น้อง"* แล้วแกก็ไป ชั้นแรกคนไม่เลือกแก ครั้งที่สามคนเลือก ได้คะแนนท่วมท้นเลย เขาเห็นว่าเป็นคนจริงแล้ว เลยเลือกแล้วแกก็ดีมีชีวิตเรียบร้อย เลยได้เลือกเป็นผู้แทน คนบางคนสมัครทุกครั้งได้รับเลือกแสดงว่าต้องมีดี มีดีในคนนั้น คนจึงพอใจ คนเราถ้าไม่ดีเขาเลือกทีเดียวแล้วก็ทิ้ง แต่ถ้ามีดีแล้วเขาก็เลือกเรื่อยไป เป็นผู้แทนถาวรไปเลย เรื่องมันเป็นอย่างนั้น คนที่เข้าใหม่ก็ต้องคิดว่า อาจจะได้ก็ได้ อาจจะไม่ได้ก็ได้อย่าไปผูกใจให้มากเกินไป อย่าลงทุนอะไรให้มันมากเกินไปเพียงแต่เสนอตัวให้เขาเลือกไปเป็นคนใช้ในสภา ถ้าเขาไม่เลือกไม่ว่าอะไรเขา อย่าไปโกรธไปเคืองเขา วันหลังเจอไปค่อยไหว้กันใหม่ต่อไป

อย่างนี้ก็สบายใจ เรื่องมันก็สบายละอย่างนี้

ในชีวิตเราก็เหมือนกัน เราลงทุนทำอะไร อย่าไปหวังว่าร้อยเปอร์เซ็นต์ มันไม่เที่ยง โลกไม่แน่นอน ดินฟ้าอากาศสภาพแวดล้อมมันเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ใครจะไปรู้อะไรเป็นอะไร น้ำมัน มันขึ้นราคาใครจะไปรู้ มันขึ้นปุ บปั บ ขึ้นเอาใหญ่เลย เราก็ลำบากไปตามๆ กัน เช่นพวกรับเหมาก่อสร้าง พอรับเหมาไว้แล้วของขึ้นราคา มันก็ต้องทำไปตามเรื่อง ขาดทุนก็ต้องทำ เพราะรับไว้แล้ว ค่อยหากันต่อไป ใจมันต้องให้สบาย อย่าเป็นทุกข์เป็นร้อนอะไรให้มากเกินไปต้องรู้ว่าอะไรมันก็ไม่เที่ยง มีความเปลี่ยนแปลง แล้วร่างกายของเราแต่ละคนมันเที่ยงเมื่อไหร่ มันเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเดี๋ยวเป็นอย่างนั้น อย่างนี้ ปวดหัวตัวร้อนเป็นไข้ ท้องเสียเจ็บตรงนั้นตรงนี้ ใครจะไปรู้ว่ามันจะเกิดอะไรเมื่อใด บางทีเดินอยู่ในบ้านดีๆ นะ เอ้าลื่นล้มลงขาแพลงไป เดินโขยกเขยกไปตามเรื่อง มันไม่มีอะไรแน่นอน

ชีวิตของคนเราอย่าไปหวังอะไรให้มันมาก แต่ให้นึกว่าเราจะต้องประพฤติธรรมไว้ให้ดี ทำใจให้มันมองเห็นอะไร ๆ ไว้ ให้รู้สภาพความจริง ให้รู้ว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยงอย่างไรเป็นทุกข์อย่างไร ไม่มีอะไรที่เรียกว่าเป็นเนื้อแท้ในตัวของมันเอง อะไรเกิดขึ้นก็นึกว่ามันไม่ถาวร ความทุกข์เกิดขึ้นมันก็ไม่ถาวร มันก็เปลี่ยนไป ความสุขก็ไม่ถาวร การได้การเสียการเป็นอะไรต่าง ๆ ก็ไม่ถาวร ไม่มีอะไรเที่ยงแท้ในโลกนี้สภาพมันเป็นอย่างนี้ เรารู้ไว้อย่างนี้แล้วใจมันสบาย ธรรมะนี่ละที่พึ่งอันประเสริฐสูงสุดของเรา ที่เราควรจะแสวงหามาใช้ เป็นหลักพึ่งพิงทางใจ พึ่งสิ่งอื่นมันไม่ดี **สู้พึ่งพระธรรมของพระพุทธเจ้าไม่ได้ พระธรรมจึงเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ** ให้เรานึกไว้ว่า ธมฺ เม นาโถ **พระธรรมเป็นที่พึ่งของเรา** เราต้องประพฤติธรรม เอาธรรมะเป็นประทีป นำทางชีวิตเดินไปตามทางของธรรมะ จะปลอดภัยด้วยประการทั้งปวง

วันนี้ ดังแสดงมาก็สมควรแก่เวลา ขอยุติไว้แต่เพียงนี้

พระธรรมเทศนาวันออกพรรษาโดยท่านพุทธทาสภิกขุ
ที่โรงธรรม สวนโมกข์ ไชยา
วันพุธที่ 21 ตุลาคม 2507

ปวารณา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

อภิวาทนสีลิสฺส นิจฺจํ วุฑฺฒาปจายิโน ฯลฯ
คารโว จ นิวาโต จ ฯลฯ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ
สุวโจ จสฺส มุทุ อนติมานี-ติ.
ธมฺโม สกฺกจฺจํ โสตพฺโพ-ติ.

ณ บัดนี้ จะได้วิสัชนาพระธรรมเทศนา เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา, ส่งเสริมศรัทธา-ความเชื่อ และวิริยะ-ความพากเพียรของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญงอกงามก้าวหน้าในทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา, อันเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายกว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนาในวันนี้ เป็น *ธรรมเทศนาเนื่องในวันปวารณา* จึงควรจะได้กล่าวถึงใจความของกิจกรรมอันนี้ ให้เป็นที่เข้าใจกันทั่วไป, และให้ถือเอาประโยชน์ให้ได้ โดยสมควรแก่สติปัญญาของตน ๆ, จะได้ชื่อว่าเป็นธรรมเทศนาโตยอนุวัตรแก่กาลเวลาของพุทธบริษัทโดยเฉพาะ.

วันเช่นวันนี้ เรียกว่าเป็น **วันปวารณาออกพรรษา**. การปวารณานี้*พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้กระทำปีหนึ่งเพียงวันเดียว* คือวันเช่นวันนี้ *ซึ่งเป็นวันออกพรรษา* ดังที่กล่าวแล้ว. ตามธรรมดาทำอุโบสถทุก ๆ ปักษ์ แต่ปักษ์นี้ให้ทำปวารณา เพราะว่าเป็นกิจสำคัญอันหนึ่ง ซึ่งจะต้องทำ ; เพื่อประโยชน์แก่ความตั้งมั่นของคณะสงฆ์. ดังนั้นจึงมีการทำปวารณากันทั่วไปในวันนี้ ; แต่ว่า **การทำปวารณานี้ มีความหมาย หรือมีใจความกว้าง พอที่คนทุกคนจะถือเอาเป็นประโยชน์ได้ ไม่ใช่เฉพาะแต่พระภิกษุเท่านั้น** ; เพราะฉะนั้นควรจะได้ศึกษากันต่อไป.

ความหมายของคำ "ปวารณา"

ข้อแรกก็คือ ความหมายของคำว่า ปวารณา *คนโดยมาก มักจะเข้าใจว่า ปวารณา คือการบอกให้ขออนุญาตให้ขอได้*; นั่นเป็นเพียงความหมายที่ไกลออกไป. *ความหมายที่ใกล้กว่านั้น* คือ*ตามตัวหนังสือ* นั้น *แปลว่า การห้ามตัวเอง การปิดปากตัวเอง* อย่างภิกษุปวารณานี้ ก็คือปิดปากตัวเอง ไม่ให้เถียง ในเมื่อมีใครมาว่ากล่าว ตักเตือน แนะนำ สั่งสอน.

แต่*การปิดปากตัวเองนี้เราต้องเป็นผู้บอกแจ้งเขาก่อน* ว่าเราขอปวารณาให้ว่ากล่าวตักเตือนเราได้ จึงจะเป็นการปิดปากตัวเอง ถึงแม้ที่สุดแต่การปวารณาด้วยปัจจัยสี่ ที่ทายกทายิกากระทำแกภิกษุทั้งหลายนั้นก็มีลักษณะเหมือนกับการปิดปากตัวเองเหมือนกัน คือเมื่อได้บอกปวารณาปัจจัยสี่แก่ภิกษุแล้ว ก็เป็นอันว่าปิดปากตัวเองไม่ให้ปฏิเสธ ไม่ให้เถียง ไม่ให้แย้ง เมื่อภิกษุนั้นแสดงความประสงค์ที่จะได้ปัจจัย ตามที่ได้ปวารณานั้น.

ถึงแม้การปวารณาอย่างอื่น ก็มีความหมายอย่างเดียวกันนี้คือ *ผู้ปวารณาปิดปากตัวเองไม่ให้พูด ไม่ให้เถียง ไม่ให้แย้ง* ในเมื่อเขาเรียกร้อง *ตามที่เราได้ปวารณาไว้.* ดังนั้น **จึงขอให้ถือเอาความหมายของคำว่าปวารณานี้** ว่า **เป็นการปิดปากตัวเอง.**

เรื่องอื่น ๆ นั้น ไม่สำคัญเท่ากับเรื่อง ปิดปากตัวเอง ในเมื่อมีคนเขามาว่ากล่าว ตักเตือน, สั่งสอน, แนะนำ, ชี้แจง **เราควรจะเปิดโอกาสให้คนว่ากล่าว ตักเตือน แนะนำ สั่งสอน ชี้แจงได้เสมอไป**; นั่นแหละคือ หนทางที่จะให้เกิดผลดีแก่บุคคลนั้น.

ถ้าเราถามว่า *ปวารณา คืออะไร?* จะต้องตอบว่า *คือ การปิดปากตัวเอง ไม่ให้เถียง ไม่ให้แย้ง* เมื่อเขาว่าเขากล่าว แนะนำสั่งสอน ดังที่กล่าวแล้ว.

เหตุที่มีการปวารณาเกิดขึ้น

เหตุใด จึงได้เกิดการกระทำที่เรียกว่าปวารณานี้ขึ้นในโลก และโดยเฉพาะในหมู่สงฆ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า? ข้อนี้ก็เนื่องจากว่า ตามธรรมดานั้น คนโดยมากไม่ยอมใคร ใครก็ต่างไม่ยอมใคร **ความไม่ยอมแก่กันและกันนี้แหละ** ทำบุคคล**ให้ฉิบหาย**, ทำ**บ้านเมืองให้ฉิบหาย**, หรือทำโลก**นี้ ให้ฉิบหาย**, ในที่สุดเราจะเห็นได้ว่า **ความไม่ยอมด้วยมานะทิฏฐินั้น** ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาท เบียดเบียนกันได้โดยง่ายที่สุด.

เรื่องนิดเดียวแท้ ๆ ก็ขยายออก **เป็นเรื่องใหญ่โตไปได้เพราะความไม่ยอม** และเมื่อลงโกรธแค้นกันขึ้นแล้ว ก็มีความพยาบาทยืดยาวออกไป ; เมื่อเกิดความระแวงกันแล้ว ก็หาทางที่จะทำลายฝ่ายตรงกันข้าม

ให้ฉิบหายเสมอไป. ในที่สุดก็มีความฉิบหายเกิดขึ้นจริง ๆ ในระหว่างบุคคล, ในระหว่างบ้านเมือง หรือว่าทั้งโลกก็ยังได้

การที่จะรบกันทั้งโลก ก็จะคงต้องเนื่องมาจาก ความไม่ยอมอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอไป ; เพราะว่าถ้ามีการยอมรับเสียในตอนต้นตอนแรกแล้ว ก็ไม่ก่อชะนวนให้เกิดสงคราม ซึ่งขยายลุกลามใหญ่โตไปทั่วโลกได้ ดังนั้น **กุศลกรรม** คือ**การปวารณานี้** มันเกิดขึ้นเพราะมูลเหตุ คือความชั่วร้ายที่มีอยู่ในโลกอย่างหนึ่งได้แก่ **ความไม่ยอมแก่กันและกัน**.

ประโยชน์ของการปวารณา

ถ้าจะถามว่า *การปวารณา* นี้ *เพื่อประโยชน์อะไรต่อไปเล่า?* ก็ต้องตอบว่า **เพื่อความเจริญของคนในโลกนั่นเอง**. แต่สำหรับในธรรมวินัยนี้ มีคำกล่าวไว้ชัดเจนแล้วว่า *"เอวํ สํวทฺฒา หิ ตสฺส ภควโต ปริสา"* *-บริษัทของพระผู้มีพระภาคเจ้า เจริญรุ่งเรืองได้ด้วยอาการอย่างนี้* คือ *"ยทิทํ อญฺญมญฺญ วจเนน อญฺญมญฺญ วุฏฺฐาปเนน"* คือ *การว่ากล่าวซึ่งกันและกัน ตักเตือนซึ่งกันและกันยังกันและกันให้ออกจากอาบัติ* ดังนี้เป็นต้น ซึ่งสรุปความได้ว่า **การทำปวารณานี้ ก็เพื่อความเจริญอันจะได้เกิดขึ้นจากการช่วยว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกัน**

เราจะต้องนึกถึงข้อที่ว่า ถ้าทุกคนเกลียดกันแล้ว หวังร้ายต่อกันแล้ว ก็มีแต่ความเสื่อมเสีย ความหายนะโดยท่าเดียว ; เกิดความดูดายขึ้นมาในระหว่างกันและกัน ปล่อยให้เพื่อนกันทำผิด เสียหาย ฉิบหาย ตายไปอย่างต่อหน้าต่อตาก็ได้ ; เพราะเนื่องมาจากความหัวแข็งต่อกัน ไม่ยอมต่อกัน.

แต่ถ้ามีความหวังดีต่อกัน *มีความยอมแก่กันและกันแล้วก็มีทางที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ด้วยความรักความเอ็นดู* ดังนั้นสิ่งที่เรียกว่า**ปวารณา** นี้ จึงเป็น**ปัจจัยสำคัญอันหนึ่ง** ซึ่งคน **ทุกคนจะต้องใช้ให้เป็นประโยชน์**แก่ตน ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

การปฏิบัติตามหลักปวารณา

ทีนี้ ถ้าจะถามว่า *จะทำโดยวิธีใด?* ก็ต้องตอบว่า ยอม นั่นเอง คือ**ยอมให้เขาตักเตือนเราได้ ทั้งผิดและทั้งถูก** เขาตักเตือนเราอย่างถูกต้องนี้ ใคร ๆ ก็ควรจะยอมได้ แต่ถ้าเขาตักเตือนผิด ตักเตือนไม่จริง น้อยคนนักที่จะยอม, กลับจะด่า ตอบ ว่าตอบ เสียดสีตอบ ; อย่างนี้ไม่เป็นการถูกต้องเลย.

แม้ว่าเขาจะตักเตือนเราไม่ถูก คือ **ตักเตือนผิด ๆ เราก็ควรยอม** คือนิ่งเสียก็แล้วกัน **ไม่ต้องไปทำให้เขาเก้อกระดากเพราะไปทำให้รู้กันขึ้นมาว่า เขาตักเตือนผิด** ; อย่างนั้น ไม่มีประโยชน์อะไรเลย. คนนั้นก็อายและโกรธ ; เราก็ไม่ได้รับประโยชน์อะไร.

แต่ถ้า**เรานิ่งเสีย** ในเมื่อเขาตักเตือนผิด ๆ นั้น เรื่องร้าย ๆ เหล่านั้นก็ไม่เกิด และ**เราก็เป็นคนมีธรรมะเพิ่มขึ้น**อีกตั้งหลายเท่าตัว คือ **อดทนได้** **คือปลงตก** **หรือยอมได้** นั่นเอง

เมื่อเป็นดังนี้ **ควรจะถือว่า ที่เขาตักเตือนผิด ๆ นั่นยิ่งดี ยิ่งมีประโยชน์แก่เรา** มากกว่าที่ตักเตือนถูกเสียอีก เลยได้ผลดีทั้งตักเตือนผิด และตักเตือนถูก เราจึงควรยอมให้เขาตักเตือนไม่ว่ามันจะผิด หรือมันจะถูก จะต้องยอมไปทั้งนั้น นี่แหละคือ**จะแก้นิสัยกระด้าง ทิฏฐิมานะของตัวเองให้อ่อนลง** และให้**มีโอกาสที่จะรู้สิ่งที่ยังไม่รู้** ได้จากการตักเตือนของบุคคลผู้อื่น.

รวมความว่า **การปวารณา** นั้น **คือการปิดปากตัวเอง** เกิดขึ้นมาจากการที่โลกนี้จะฉิบหาย เพราะความไม่ยอมแก่กันและกัน, และจะเพื่อทำให้โลกนี้มีความเจริญ เราจึงมีระเบียบ ให้ตักเตือนซึ่งกันและกัน และจะ**ต้องปฏิบัติให้เต็มที่ด้วยการยอมทั้งตักเตือนผิด และตักเตือนถูก**

ทีนี้คำว่า "ตักเตือนซึ่งกันและกัน" นั้น ยังมีความหมายอะไรบางอย่างพิเศษอยู่บ้าง คิดดูให้ดีแล้วจะเห็นได้ว่า **ให้เขาเตือนเรา ดีกว่าเราเตือนเขา** *เขาเตือนเราไม่มีทางขาดทุน* เราเตือนเขาต้องระวังให้มากสักหน่อย พอใจให้เขา เตือนเรา ดีกว่าเราเตือนเขา

แต่เดี๋ยวนี้คนเราไม่เป็นอย่างนั้น ; เป็นคนปากมาก *ชอบเตือนคนอื่นเสียตะพึด* หรือกลายเป็น ว่าคนอื่น นินทาคนอื่น เตลิดเปิดเปิงไปทีเดียว ; เห็นได้ว่า มีอยู่ในที่ทั่วไป คือ คนปากมาก *ดีแต่ตักเตือนเขา* พูดพร่ำ ไม่มีที่สิ้นสุด *พอทีเขาตักเตือนตัวเข้านิดเดียว*เท่านั้น *ก็เป็นยักษ์ เป็นมาร* เป็นสัตว์เดียรัจฉานขึ้นมาทีเดียว.

ดังนี้เห็นได้ว่า คนคนนั้นไม่มีธรรมะ ข้อที่เรียกว่าปวารณา นี้แต่ประการใด ; เป็นคนโง่ ๆ เป็นคนไร้การศึกษา อย่างโง่เขลา ตามธรรมดานี่เอง **ไม่มองเห็นว่า เขาเตือนเราดีกว่าเราเตือนเขา** นั่นคือความโง่ของคนคนนั้น ที่แท้ก็ไม่มีความรู้อะไรในเรื่องนี้ ดีแต่กิเลสจะว่าคนอื่น ๆ จะเตือนคนอื่นเอาหน้า, เที่ยวเตือนคนอื่น ให้เขาสรรเสริญ ว่าตัวเป็นคนเตือนคนอื่นได้ ; อย่างนี้ไม่เรียกว่าเป็นผู้ที่ทำถูกในข้อนี้ คือไม่มีธรรมะที่ชื่อว่า ปวารณา นี้เลย.

ต่อเมื่อมีความหวังดี มีสติปัญญาเพียงพอ มีเจตนาบริสุทธิ์ มีความตั้งใจบริสุทธิ์ แล้วก็พูดไปด้วยความหวังดีนั่นแหละจึงจะเป็นการกระทำที่ถูกต้อง : **ให้เขาเตือนเรา มากกว่าเราเตือนเขา** ไว้เสมอไป

มาคิดดูอีกทีหนึ่ง อาจจะเห็นได้ว่า *แม้ว่าเราจะเสนอตัวเข้าไปให้เขาเตือน ก็ยังไม่มีความเสียหายอะไร,* คือว่า อยู่ดี ๆ เราก็เที่ยวเสนอตัว ให้เขาช่วยเหลือ อย่างนี้ก็ยังไม่เป็นการเสียหายอะไร, ไม่เป็นการกระทำที่มากเกินไป. เพราะว่า เราทำไปด้วยความกลัวผิด กลัวความไม่รู้ กลัวเขาจะไม่กล้าเตือน จึงได้เสนอตัวให้เขาเตือน

แต่คนธรรมดาทั่วไปไม่ชอบ, ไม่ชอบทำอย่างนี้ ไม่อยากให้ใครเตือนเสียด้วยซ้ำไป ; แต่ว่า *พระภิกษุในพระพุทธศาสนานี้ พระพุทธเจ้าท่านไม่ยอมให้ทำอย่างนั้น.* ดังนั้นท่านจึง *บังคับให้เสนอตัวให้ผู้อื่นเตือน* เช่นที่พระสงฆ์ทำปวารณาในวันนี้ เป็นการเสนอตัวให้ผู้อื่นเตือนโดยตรงทีเดียว ปรากฏชัดอยู่ในคำปวารณานั้นแล้วคือพระสงฆ์ปวารณาแก่กันและกันว่า :– *สงฺฆมฺภนฺเต ปวาเรมิข้าพเจ้าขอปวารณาแด่สงฆ์. ทิฏฺเฐน วา สุเตน วา ปริสงฺกาย วา คือถ้าท่านได้เห็นเองก็ดี ได้ฟังเขาเล่าก็ดี หรือสังเกตดูท่าทางจะเป็นไปอย่างนั้นก็ดีว่าข้าพเจ้ามีการทำผิดทำชั่วอย่างใดแล้ว, วทนฺตุ มํ อายสฺมนฺโต อนุกมฺปํ อุปาทาย-ขอท่านจงว่ากล่าวตักเตือนซึ่งข้าพเจ้า โดยอาศัยความเอ็นดูเป็นที่ตั้งเถิด, ปสฺสนฺโต ปฏิกฺกริสฺสามิ-เมื่อข้าพเจ้าเห็นอยู่ว่าเป็นอย่างนั้น หรือเป็นอย่างไรแล้ว ข้าพเจ้าก็จะได้ทำคืน คือกลับตัวเสียใหม่ให้ถูกต้อง* ดังนี้

นี่แหละลองพิจารณาดูเถิดว่า พระสงฆ์ต้องเสนอตัวให้ผู้อื่นเตือน เพราะพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ว่าให้ทำอย่างนั้น และเปิดไว้กว้างว่า ได้เห็นว่าทำไม่ดีก็ได้ ได้ยินเขาเล่าว่าทำไมดีก็ได้ ; หรือดูกริยาท่าทางแล้ว น่าจะเชื่อว่าเป็นคนทำไม่ดีก็ได้ ; ทั้งสามประการนี้เป็นหลักฐาน หรือมีน้ำหนักเพียงพอแล้ว ที่จะให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือน

การว่ากล่าวตักเตือนนั้น ทำไปด้วยความเมตตากรุณา ; ดังนั้นจึงไม่มีทางที่จะกระทำผิด, และเมื่อถูกตักเตือนแล้ว ก็ไม่เป็นคนเถียง ไม่ดื้อกระด้าง และจะกลับตัวใหม่ คือทำคืนเสียใหม่ ดังนี้.

นี่แหละคือ ถ้อยคำที่พระภิกษุสงฆ์กระทำปวารณาในวันนี้, และมีความหมายอย่างนี้ ; เรียกว่าเป็นการเสนอตัวให้เขาเตือน. ดังนั้นพุทธบริษัทควรจะถือเป็นหลักว่า การเสนอตัวให้เขาเตือนนั้นไม่เสียหายอะไร ; มีแต่จะได้ คือไม่เสียเกียรติ หรือไม่เสียประโยชน์อันใดมีแต่จะได้ จะได้อะไรบ้าง ลองคิดดูก็เห็นว่าจะได้มากมายหลายอย่างทีเดียว.

การเสนอตัวให้เขาเตือน ด้วยความเมตตากรุณานั้น **ไม่ต้องถือว่าเป็นการเสียเกียรติ** เสียหน้าอะไร ; เพราะว่าถ้าถือเกียรติ ถือหน้า อย่างนี้, ก็เป็นเกียรติ เป็นหน้าของกิเลสของความโง่ ความหลง ทั้งนั้น ; ไม่ใช่ความถูกต้อง. ดังนั้นจึงถือว่าไม่ใช่เป็นเรื่องเสียเกียรติ และไม่เสียหาย คือไม่ขาดทุนไม่เสียอะไรไปเพราะเหตุนั้น

ผลที่ยอมได้

ทีนี้จะได้อะไร? ก็จะเห็นได้ว่า อย่างน้อยที่สุด ก็จะต้อง**ได้คำตักเตือน** นั่นเอง. คำตักเตือนนั้นอาจจะดีที่สุด เหมาะที่สุด เป็นประโยชน์ที่สุดก็ได้ หรือว่าอย่างน้อยที่สุด ก็ต้อง**เป็นคำตักเตือนที่ควรฟังไว้** อยู่

นั่นเอง ปะเหมาะก็เป็นคำดักเดือนที่มีค่าที่สุดในชีวิดของบุคคลผู้นั้นก็ได้ นี้ก็เรียกว่าเป็นการได้ที่ดีเป็นการได้ที่เพียงพออยู่แล้ว.

ทีนี้จะได้อะไรอีก? ก็จะมองเห็นได้ว่า **จะได้ความรักใคร่เอ็นดูจากผู้นั้น**; เพราะว่าการที่เราเสนอดัวให้เขาเดือนนั้นแสดงว่าเรามีความยอมแก่เขา มีความนับถือเคารพเขา. ดังนั้นผู้นั้น อย่างน้อยก็จะต้องมีความเอ็นดู เมดดา ปรานี กรุณาต่อเรา; เราก็ได้ความเมดดา กรุณา ปรานี คือความเอ็นดูนั้นจากผู้นั้นมาเป็นของเรา. นี้ก็ยังนับว่าเป็นการได้ที่ดี ที่มีค่าที่ควรจะได้.

หรือว่าอย่างน้อยที่สุด ก็ยังจะได้**ความเป็นกันเอง**ไว้ใจซึ่งกันและกัน; ถ้าหากว่าเป็นเพื่อนฝูงกัน อยู่ในฐานะที่เสมอกัน ก็จะได้ความเป็นกันเอง คือความสนิทสนมกลมเกลียว รักใคร่ ไว้ใจกัน. นี้ก็เป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน.

คนเรา, ถ้าลงไม่มีความเป็นกันเองแล้ว มักจะมองกันแด่ในแง่ร้ายทั้งนั้น. พอมีความเป็นกันเองแล้วก็มองกันแด่ในแง่ดีทั้งนั้น; ดังนั้นจึงมีความอยู่เป็นผาสุกได้ดามปรกดิ ได้ความเป็นกันเองอย่างนี้ ก็เรียกว่าเป็นการได้ที่ดี ที่มาก ไม่น้อยเลย.

ทีนี้ พิจารณาดูด่อไปอีก **ต้องพิจารณาดูด้วยปัญญา**ของคนที่มีปัญญา ก็จะมองเห็นว่า **เราจะได้ของวิเศษ** อะไรชนิดหนึ่งมา **เป็นเครื่องกดกิเลสของเราให้จมลงไป**, เป็นเครื่องบีบคั้นกิเลสของเราให้แดกกระจายไป หรือว่าเป็นเครื่องขูดเกลาชำระชะล้างกิเลสของเราให้ร่อยหรอไป.

กิเลสที่กล่าวในที่นี้ก็คือ *กิเลสที่เรียกว่า ตัวกู-ของกู ที่เป็นเหตุให้ยกหู ชูหาง เพราะทิฏฐิมานะจัด.* นั่นแหละคือ *กิเลสที่น่ารังเกียจที่สุด.* ถ้าเราพยายามปวารณาให้คนอื่นเดือนเราอยู่เสมอแล้ว ; การกระทำนั้น มันเป็นการย่ำยีทิฏฐิมานะของดนให้น้อย ให้เบาบางลงไป.

ดังนั้นจึงถือว่า การเสนอดัวให้เขาเดือนนั้นไม่เสียเกียรดิไม่เสียหายอะไร ; แต่**เรากลับได้เครื่องมือที่จะมากดหัวตัวกูนี้ให้มันจมลงไป** จนกระทั่งสูญหายละลายไป. ให้กิเลส คือ มานะทิฏฐิ ที่กลุ้มขึ้นมาว่าดัวกู-ดัวกู อยู่เสมอนี้ ถูกบีบคั้น ถูกขุดราก ถูกทำลายให้สูญสิ้นไปดามลำดับ ๆ.

การที่เรา**ยอมให้เขาเดือน** ก็หมายความว่า **เรายอมแพ้ เราไม่มีทิฏฐิมานะ จะถือตัวถือตนอยู่**, และเมื่อเขาเดือน เราก็ไม่เถียง. นี่แหละ คือการที่กิเลสชื่อนี้ ถูกกดหัวให้จมลงไปและให้ดายเสียในที่สุด ; นับว่าเป็นการได้ที่ดีที่สุด ที่สูงสุดคือเป็นการได้บรรลุ มรรค ผล นิพพานนั่นเอง.

จึงสรุปความว่า การปวารณาให้เขาเดือนนั้น ไม่มีทางเสียเกียรดิ ไม่มีทางเสียหายอะไรที่ตรงไหน ; มีแต่จะได้ สิ่งที่ประเสริฐวิเศษที่สุด ดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งสรุปความได้ว่า เราจะได้คำตักเตือนที่ดี และอาจจะดีถึงที่สุดในชีวิดของเราก็ได้. เราจะได้ความ รักใคร่ ไว้วางใจ ซึ่งกันและกันจากผู้นั้น. **แต่ว่าที่ดีที่**

สุดนั้น เราจะได้เครื่องมือที่จะมาทำลายกิเลส อันชื่อว่าตัวกูนั้น ให้ร่อยหรอไปตามลำดับ. นี่แหละจึงนับว่าเป็นการได้ที่ดี ทำให้มีสิ่งที่เรียกกันว่า พรสี่ประการ คือ อายุ วัณณะ สุขะ พละ ดังที่มีปรากฏอยู่ ในคำอนุโมทนาทานของภิกษุทั้งหลายว่า อภิวาทนสีลิสฺส นิจฺจํ วุฑฺฒาปจายิโน จตฺตาโร ธมฺมา วฑฺฒนฺติ อายุ *วณฺโณ สุขํ พลํ* ซึ่งแปลว่า *ธรรมทั้งหลาย สี่ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ และ พละ จะเจริญงอกงามแก่บุคคลที่มีปกติอ่อนน้อมอยู่เป็นนิจ ต่อบุคคล ที่ควรอ่อนน้อม.*

ข้อนี้เราจะต้องเข้าใจ หรือเห็นชัดกันทีเดียวว่า **คนที่อ่อนน้อมนั้นก็คือคนที่ยอม**, และ **คนที่จะยอมนี้ จะต้องฝึกตนด้วยการปวารณา** ให้เขาว่ากล่าวตักเตือนได้.

ที่เราเข้าไปอ่อนน้อมต่อบุคคลที่เจริญกว่า ต่อบุคคลที่ควรกราบไหว้นั้น : ไม่ใช่ไปกราบไหว้เฉย ๆ, หรืออ่อนน้อมเฉย ๆ; แต่ไปอ่อนน้อมกราบไหว้เพื่อให้เขาเอ็นดู ให้เขาพูดจากับเรา, ให้เขาตักเตือนเรา. เรา**ได้ได้รับแสงสว่างมาเพราะการอ่อนน้อมนั้น มันทำลายกิเลส ตัณหา ที่เป็นเหตุให้ดื้อกระด้าง มานะทิฏฐิ.** เราจึงกลายเป็นคนที่น่ารัก น่าเอ็นดู ; ดังนั้น จึงได้เจริญด้วยธรรมะสี่ประการคือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ดังที่กล่าวแล้ว.

อานิสงส์ของความเป็นผู้ยอมในแง่ของมงคล

ถ้าจะกล่าวกันใน**แง่ของความเป็นมงคล** ท่านก็ว่าเป็นมงคลสูงสุด ดังบาลีในมงคลสูตรว่า *"คารโว จ นิวาโต จ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ'* ในบรรดามงคลทั้งหลาย ๓๘ ประการนั้นมีมงคลสองอย่างชื่อว่า *คารโว* และ *นิวาโต*; *คารโว* แปลว่า *ความเคารพ*. *นิวาโต* แปลว่า *ความอ่อนน้อม.* นิวาโต ตามตัวหนังสือแปลว่า **ไม่พองลม**.

คนเย่อหยิ่ง จองหอง อวดดี นั้น เขาเรียกว่า คนพองลม ; เหมือนกับลูบลมใส่เข้าไว้ ไม่ยอมใคร ; ส่วน *นิวาโต* นั้น คือ *เอาลมออกเสีย มันก็แฟบต่ำลงมา คือยอมใครทุกคนทุกอย่างหมด* นั่นเอง. *นิวาโต* แปลว่า *ความอ่อนน้อม คู่กันกับความเคารพ ถ้าไม่อ่อนน้อมแล้วก็เคารพใครไม่ได้.*

ถ้าเคารพใครได้ ก็แปลว่า มีความอ่อนน้อม ไม่พองลม เป็นมงคลสูงสุด ; เพราะว่าจะได้รับความรักใคร่ เอ็นดู เมตตา ปรานี รอบด้าน, และว่าความ **ไม่พองลม** นั้น มันก็คือ **การทำลายกิเลส** ที่เรียกว่า **ทิฏฐิมานะ** อยู่ในตัวเองแล้ว, เป็นทางให้เจริญงอกงามไปสู่มรรค ผล นิพพาน ได้. *ในทางโลกนี้ก็เป็นมงคล* เพราะว่าเป็นไปเพื่อทำลายกิเลส *ให้เป็นผู้มีธรรมะก็เป็นมงคล* เพราะว่าเป็นไปเพื่อทำลายกิเลส *ให้เป็นผู้มีความสุข เนื่องจากความไม่มีกิเลสนั้น* คำกล่าวนี้ยังเห็นได้จาก *พระบาลีกรณียเมตตสูตร* สืบไปอีกว่า *"สุวโจ จสฺ สุหุชู-มีความองอาจ มีความตรง* และอะไรอีกหลายอย่าง แล้วก็รวมคำว่า *สุวโจ จสฺส มุทุ อนติมานี* เข้า

ไว้ด้วย. เป็นองค์คุณสมบัติของผู้ที่เป็นพระโสดาบัน.

สุวโจ แปลว่า *เป็นผู้ว่าง่าย. มุทุ* แปลว่า *ผู้อ่อนโยน, อนติมานี* แปลว่า *ผู้ไม่แข็งกระด้าง.* **สุวโจ—เป็นผู้ว่าง่าย** หมายความว่า **มีใครตักเตือนได้** นั่นเอง. ใครก็ตักเตือนได้ ; แม้แต่เด็กเล็ก ๆ จะมาตักเตือน เขาก็ไม่โกรธ. แม้ว่าคนที่โง่กว่าต่ำกว่า มาตักเตือน เขาก็ไม่โกรธ, ยินดีรับฟังเอาไปคิดไปนึก. อย่างนี้เรียกว่า *สุวโจ* แปลว่า *ผู้ว่าง่าย. มุทุ* แปลว่า *ผู้มีความอ่อนโยน,* นี่หมายความว่า มีความอ่อนโยนแก่คนทุกท่าน ไม่แสดงตนเป็นผู้พองลมเหมือนที่กล่าวมาแล้ว. *อนติมานี ไม่มีความกระด้างด้วยมานะ ทิฏฐิ.*

ทั้งหมดนี้ ทั้งสามคำนี้ จะเห็นได้ว่า มันเรื่องเนื่องกันไปทีเดียว **เพราะเป็นคนอ่อนโยนจึงว่าง่าย** และ **ไม่กระด้าง.** หรือ **เพราะเป็นผู้ไม่กระด้าง จึงอ่อนโยน** และ **ว่าง่าย** หรือเพราะว่าง่าย ก็ย่อมแสดงว่าอ่อนโยน และไม่กระด้างอยู่แล้ว.

นี่แหละ ลองคิดดูเถอะว่า พระพุทธภาษิตนี้ได้ย้ำความข้อนี้ ด้วยถ้อยคำถึงสามคำ คือ *สุวโจ*คำหนึ่ง, *มุทุ*คำหนึ่ง, *อนติมานี*คำหนึ่ง ; ล้วนแต่มีความหมายเหมือน ๆ กันทั้งนั้น. เป็นการแสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า ธรรมะข้อนี้สำคัญมาก จึงได้ตรัสไว้อย่างนี้ เพื่อความเป็นผู้ที่ใคร ๆ ว่ากล่าวได้นั่นเอง ; **จึงควรจะสนใจกันให้มาก สำหรับผู้ที่ต้องการจะก้าวหน้าไป ในทางธรรมะนั้น.**

พึงรู้ไว้เถิดว่า *ความเป็นผู้ว่าง่าย, ความเป็นผู้มีความอ่อนโยน,* และ*ความเป็นผู้ไม่กระด้างด้วยทิฏฐิมานะนี้ เป็นคุณสมบัติของพระโสดาบัน.* ถ้าเราเคารพนับถือพระอริยบุคคล แม้ขั้นต้นที่เรียกว่าพระโสดาบันแล้ว ก็จงทราบไว้เถิดว่า บุคคลเหล่านั้นมีความว่าง่าย สอนง่าย อ่อนโยน ไม่กระด้างด้วยมานะ ทิฏฐิ, เป็น **ผู้ที่ใคร ๆ ว่ากล่าวตักเตือนได้ ไม่โกรธ ไม่ส่งเสียง แสดงความไม่พอใจ** แม้แต่ประการใด.

คนธรรมดาใครไปทักเข้า ก็ส่งเสียงฟู่ ๆ เหมือนสัตว์เดรัจฉาน เช่นงู เช่นลูกแมว เป็นต้น ; เพราะมีการไม่ยอม มีการต่อสู้, เขาก็ยังจะโกรธ ประทุษฐร้ายเอาอีก. นี่แหละ คือปุถุชนคนหนาคนพาล คนโง่คนเขลา ยังห่างไกล จากความเป็นพระโสดาบัน มากหรือน้อยเพียงไร ลองคิดดูก็แล้วกัน.

บางทีก็อยู่ในเพศที่บวชเป็นพระ เป็นเณร เป็นชี เป็นอุบาสก อุบาสิกา เรียกตัวเองว่า *พุทธบริษัท* ; แต่แล้ว*ก็ยังเป็นผู้ที่ใคร ๆ ว่ากล่าวตักเตือนไม่ได้ ร้องตวาดแหว ๆ อยู่ทั่วไปในที่ทุกหนทุกแห่ง.* อย่างนี้มัน*ยังไกลต่อความหมายของธรรมะข้อที่เรียกว่าปวารณา*นี้มากเกินไป.

ขอให้ไปคิดดูกันเสียใหม่ อย่าให้ความหวังของพระพุทธองค์เป็นหมันในข้อนี้เลย, คือข้อที่*พระพุทธองค์ทรงหวังว่า พุทธบริษัททั้งหลายจะเป็นผู้ยอมให้แก่กันและกัน เป็นผู้ว่ากล่าวซึ่งกันและกันได้ ยังกันและกันให้ออกจากโทษ* คือออกจากความชั่วได้ ทำหมู่คณะนี้ให้เจริญงอกงามก้าวหน้า สูงขึ้นไปตามลำดับ จนกระทั่งเป็นพระอริยบุคคลในขั้นโสดาบัน เพราะละมานะ ทิฏฐิ ข้อนี้ได้.

ทีนี้ยังมีพระพุทธภาษิตที่น่านึกอีกข้อหนึ่ง เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับเด็ก ๆ ; มีปัญหาเกิดขึ้นว่า *บุตรชนิดไหน เป็นบุตรที่ดีที่สุด ประเสริฐที่สุด?* มีผู้ออกความเห็นต่าง ๆ กันว่า บุตรที่ฉลาดบ้าง บุตรที่เก่งกว่าบิดามารดาบ้าง, หรือเก่งเหมือนบิดามารดาบ้าง, แต่*พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ในบุตรทั้งหมดนั้น "โส จ เสฏฺโฐ ว ปุตฺตา นํ โย จ. ปุตฺ นมสฺสโว"* คือว่า *ในบรรดาบุตรทั้งหลายนั้น บุตรเชื่อฟังบิดามารดา เป็นบุตรที่ประเสริฐที่สุด.*

ขอให้คิดดูเถิดว่า ทำไมพระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสอย่างนี้ ไม่กล่าวเหมือนกับคนอื่นกล่าวกันทั่ว ๆ ไปว่า ลูกที่น่ารัก น่าเอ็นดู เฉลียวฉลาด ทำอะไรได้เก่งนั้น เป็นลูกที่ประเสริฐที่สุด; แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า **บุตรที่เชื่อฟัง เป็นบุตรที่ประเสริฐที่สุด.**

ข้อนี้หมายความว่า **ลูกที่เชื่อฟังนั้นมีช่องทางที่จะดีได้ทุกอย่างทุกประการ** ไม่ว่าความดีอย่างไหนหมด คือเป็นลูกที่มีสิริมงคลอยู่ในตัวเอง; เพราะว่า เมื่อเชื่อฟังแล้ว ก็มีคนเมตตา เอ็นดู รักใคร่ กันรอบด้าน, มีคนที่จะช่วยแนะนำสั่งสอนสงเคราะห์กันรอบด้าน, และเขาก็รับเอาได้หมด เพราะความเป็นผู้ไม่ดื้อ ไม่กระด้าง. ดังนั้น เขาก็ต้องดี ต้องเก่ง ต้องประเสริฐ ไปทุกสิ่งทุกอย่างเป็นธรรมดา.

นี้เรียกว่า เป็นความหมายที่ดีที่สุดแล้ว ของคำว่า "ความเป็นผู้ที่ใคร ๆ ว่ากล่าวตักเตือนได้" **ซึ่งเป็นความหมายอันแท้จริงของคำว่าปวารณา**นั่นเอง. คนนี้กลับวิเศษตรงที่ว่า ไม่ต้องปวารณา ไม่ต้องสัญญาให้ผูกมัดตัวเอง ก็ยังเป็นผู้ที่ไม่เถียง ไม่ดื้อ ปิดปากตัวเองได้โดยไม่ต้องมีการสัญญากัน; เรียกว่าเก่งกว่าคนที่ต้องทำสัญญาปิดปากตัวเองเป็นไหน ๆ.

ถ้าคิดดูให้ดีแล้ว เราจะเห็นว่า **ความว่านอนสอนง่าย**ของใครก็ตาม **นั้นเป็นทางมาแห่งความเจริญ ความดี ความประเสริฐ** ทุกอย่างทุกประการ ดังนี้. ควรจะได้กำหนดไว้ในฐานะเป็นทางมาแห่งสิริมงคลหรือสวัสดิมงคลอย่างยิ่ง, และถ้าไม่มีทางที่จะทำได้โดยวิธีอื่นแล้ว ก็จงทำโดยวิธี**เสนอตัว ให้เขาว่ากล่าวตักเตือน** โดยไม่ต้องนึกกระดากละอายแต่ประการใด; ค่อย ๆ แก้นิสสัยที่กระด้างด้วยมานะนั้น ให้หายไป ก็จะกลายเป็นผู้มีความว่าง่ายสอนง่าย มีความอ่อนโยน มีความไม่กระด้างด้วยทิฏฐิ มานะ ดังที่กล่าวแล้ว.

ความว่าง่าย ทำให้มีที่พึ่ง

ในที่ทั่ว ๆ ไป เราควรจะพิจารณากันให้กว้างออกไปว่า **ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายนี้** ท่านจัดไว้ในฐานะเป็นคุณธรรมพิเศษ อีกมากมายหลายอย่างหลายประการ. ในหมวดธรรมที่เรียกว่า *นาถกรณธรรม*นั้น ก็มีคำว่า "*โสวจสฺสตา*" ไว้ด้วย. คำว่า *โสวจัสสตา* แปลว่า *ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย.* ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายนี้ เรียกว่า นาถกรณธรรม. *นาถกรณธรรมนี้* แปลว่า *ธรรมที่จะทำที่พึ่งให้แก่บุคคลนั้น* ธรรมะหลาย ๆ อย่าง ล้วนแต่ทำที่พึ่ง ให้แก่บุคคลนั้น; แต่ว่า**มีธรรมชื่อว่า โสวจสฺสตา รวมอยู่ด้วย.**

โสวจสฺสตา คือ *ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย นี้จะเป็นที่พึ่งให้แก่บุคคลนั้นได้อย่างไร?* ก็อาจจะเห็นได้ดังข้อความที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ว่าเมื่อเรา*เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายแล้ว ก็จะมีแต่คนรัก มีแต่คนเอ็นดู มีแต่คนเมตตา ปรานี* ไม่มีใครดูดายแก่เราเลย. ดังนั้นเราจึงได้ที่พึ่งรอบด้าน จึงจัดความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายนี้ไว้ในฐานะเป็นนาถกรณธรรมข้อหนึ่ง, ในบรรดานาถกรณธรรมหลาย ๆ ข้อด้วยกัน.

ความอ่อนน้อมเป็นบุญญกิริยาวัตถุ.

ในที่อื่น เรียก**ความเป็นผู้อ่อนน้อมว่าง่ายสอนง่าย** นี้ว่าเป็น**บุญญกิริยาวัตถุ** คือว่า *เป็นวัตถุที่ให้เกิดบุญ* ด้วยเหมือนกัน เรียกว่า *อปจายนมัยบุญญกิริยา* หมายความว่า เราทำบุญให้เกิดขึ้นมาได้ ด้วยการอ่อนน้อมถ่อมตน, หรือว่า*การอ่อนน้อมถ่อมตนนั้น เป็นบุญอยู่ในตัวเอง* อย่างหนึ่งก็ได้เหมือนกัน, และยังเป็นทางให้เกิดบุญอย่างอื่นอีกมากมาย.

ความอ่อนน้อมถ่อมตนนั้น เป็นบุญอยู่ในตัวมันเองแล้วอย่างไร? ลองคิดดูก็จะเห็นได้ว่า **ความอ่อนน้อมนั้น ทำให้สบายใจ ทำให้มีความสุข** อิ่มอกอิ่มใจอยู่ได้ในตัวแล้ว; **นั่นเป็นบุญอยู่ในตัวความอ่อนน้อมนั้นแล้ว.**

ทีนี้ความอ่อนน้อมจะนำมาซึ่งบุญอื่น อีกเป็นอันมาก ก็คือว่า *จะเป็นทางให้ได้รับคำแนะนำ ชี้แจง ตักเตือน ว่ากล่าว จากบุคคลอื่นอีกรอบด้าน;* **ให้รู้จักให้ทาน ให้รู้จักรักษาศีล ให้รู้จักเจริญเมตตา ภาวนา**, ให้รู้จักทำอะไรอีกมากมายหลายอย่าง ซึ่งล้วนแต่เป็นบุญทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า ความอ่อนน้อมถ่อมตนนี้ จะดึงเอาบุญจากที่อื่นมาอีกเป็นอันมาก คือเป็นเครื่องมือให้เกิดบุญอีกเป็นอันมาก : ตัวเองก็เป็นบุญด้วย อยู่ในตัวด้วย, แล้วยังเป็นเครื่องมือ ดึงมาซึ่งบุญอื่น ๆ อีกมากมายหลายอย่างด้วย; ควรจะสนใจกันให้มากในข้อนี้.

คนเรา**ถ้าไม่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน** คือมี**ความกระด้าง**เสียแล้ว มันก็**เท่ากับปิดประตูบุญเสีย ทุกหนทุกแห่ง** ไม่ให้หลั่งไหลเข้ามาสู่ตน; นับว่าเป็นการเสียโดยไม่ควรจะเสีย, เป็นการเสียด้วยอำนาจของความโง่ของบุคคลผู้นั้นเอง โดยแท้.

เมื่อบุคคลใดต้องการด้วยบุญแล้ว **จงพยายามอ่อนน้อมถ่อมตนให้เป็นพื้นฐานไว้ จะเป็นการขูดเกลากิเลส** ที่เป็นเหตุให้ยกหูชูหางนั้นด้วย, จะเป็นทางให้ได้รับคำแนะนำสั่งสอน, และการประพฤติปฏิบัติอย่างอื่น ๆ อีกมากมาย จากบุคคลที่รักใคร่เอ็นดูด้วย; เรียกว่ามีแต่ความดีโดยส่วนเดียว.

ทั้งหมดเท่าที่กล่าวมานี้ ท่านทั้งหลาย ลอง**พิจารณา**ดูตั้งแต่ต้นจนปลายเถิด, จะเห็นว่า ความเป็นผู้ที่คนอื่นว่ากล่าวได้ ตักเตือนได้นี้ มีความสำคัญอย่างไร. มันมีความสำคัญมากน้อยอย่างไร, จึงถึงกับ

พระพุทธเจ้าต้องทรงบัญญัติเป็น*ระเบียบขึ้นไว้อันหนึ่ง บังคับให้ภิกษุทั้งหลายทำปวารณา* อันมีความหมายที่จะให้เป็นผู้ที่บุคคลอื่นว่ากล่าวตักเตือนได้ สั่งสอนได้ นั่นเอง.

ปวารณามีคุณค่าอย่างยิ่งแก่มนุษย์

เมื่อวันนี้เป็นวันปวารณาแล้ว เราก็ควรจะถือเอาประโยชน์ จากสิ่งที่เรียกว่าปวารณานั้นให้ได้, จงด้วยกันทุกคน. ภิกษุทำปวารณาแล้ว ยังคงอยู่ในธรรมวินัยนี้ ก็เจริญงอกงามในทางของธรรมวินัยนั้นเพราะเป็นผู้ที่บุคคลอื่นว่ากล่าวตักเตือนได้; แต่ถึงแม้จะละไปจากเพศภิกษุ ไปอยู่เป็นเพศฆราวาส ก็จงเข้าใจเถิดว่า **แม้ในหมู่ฆราวาสนั้น ก็ต้องการสิ่งที่เรียกว่าปวารณานี้เหมือนกัน.**

เพราะฉะนั้น**ฆราวาสจงชวนกันทำปวารณา**เหมือนกับที่ภิกษุทั้งหลายกระทำแก่กันและกันก็ได้, คือ**เปิดโอกาสให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนได้**นั่นเอง โดยทำนองเดียวกันกับที่พระภิกษุกระทำ, คือเราบอกเขาว่า*ถ้าเขาเห็นว่าเราจะมีส่วนบกพร่อง ผิดพลาด ไม่ดีที่ตรงไหน ด้วยการเห็นก็ดี ด้วยการฟังเขาเล่าลือก็ดี โดยการสังเกตท่าทางไม่น่าไว้ใจก็ดี ก็จงช่วยว่ากล่าวแนะนำ ตักเตือน สั่งสอน ด้วยอาศัยความเมตตา กรุณา เป็นที่ตั้งเถิด. เมื่อข้าพเจ้าเห็นอยู่ว่าผิดอย่างนั้นแล้ว ก็จักได้ละเสีย จักกระทำคืนเสีย* อย่างนี้ ไม่เห็นว่าจะมีข้อขัดข้องที่ตรงไหน ไม่เห็นว่าจะมีเสียหายที่ดรงไหน.

แต่เดี๋ยวนี้ **พวกฆราวาสกลับเห็นไปเสียว่า เรื่องของพระนั้น ฆราวาสทำตามไม่ได้** อย่างนี้ต่างหาก. มันเป็นการ**ปิดประตู ตัดหนทางที่จะเป็นความเจริญของตนเสีย.** พวกฆราวาสจึงไม่นิยมกระทำ เหมือนที่ภิกษุกระทำ คือไม่เสนอตัวให้บุคคลอื่นว่ากล่าว ตักเตือน สั่งสอน อยู่เป็นปรกติ ดังนี้; จึงเป็นเหตุให้แม้แต่เด็ก ๆ ก็แข็งกระด้างต่อบิดามารดา ครูบาอาจารย์ของตน; ไม่เชื่อฟังแม้แต่บิดามารดา ครูบาอาจารย์ของตน อย่างนี้แล้ว จะมีผลเป็นอย่างไร.

ท่านทั้งหลายลองคิดดูเถิด จะเป็นสิ่งที่เสียหายแก่เด็กนั้น อย่างไม่มีอะไรจะเสียหายเท่า; เพราะว่าการกระทำอย่างนั้น เป็นช่องเป็นโอกาส ให้กระทำบาปหรือกระทำความชั่วอีกมากมาย หลายร้อยหลายพันอย่างทีเดียว.

แต่ถ้าเราได้หัดนิสสัยให้แก่ลูกหลาน ให้ถูกให้ตรง มาเสียตั้งแต่ทีแรก ด้วยการอบรม **ให้พอใจในการที่มีผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือน ไม่ดื้อกระด้าง** ดังนี้ ก็จะเป็นประโยชน์, เรียกว่า **เป็นผู้ที่โปรดลูกหลานนั้นให้ขึ้นจากนรกได้ทีเดียว.**

แต่ว่าการอบรมเด็ก ๆ ให้มีนิสสัยไม่ดื้อกระด้างนั้น มันไม่สำเร็จได้ด้วยการพูดด้วยปาก; ยิ่งพูดด้วยปาก เขาจะยิ่งไม่เชื่อ. ทางที่ดีที่สุดบิดามารดานั่นเอง **จะต้องทำตัวอย่างที่ดีให้ดู คือเป็นผู้ที่ไม่ดื้อกระด้าง**

เป็นผู้ที่ว่านอนสอนง่าย ให้เด็กดู เด็กจึงจะทำตามด้วยความสมัครใจเอง.

เดี๋ยวนี้ บิดามารดาเป็นเสียเอง ก็เป็นผู้ที่ดื้อกระด้าง ปากร้าย พูดจาด่าทอบุคคล ที่ว่ากล่าวตักเตือนอยู่เสมอดังนี้ ไม่มีใครยอมใครอยู่ดังนี้ เป็นสมาคมของคนโง่ คนพาล คนเขลา ของยักษ์ ของมาร ที่ทะเลาะวิวาทกันอยู่เสมอ ดังนี้แล้ว เด็ก ๆ จะเกิดนิสัยว่านอนสอนง่ายได้อย่างไร ย่อมไม่มีหนทางที่จะเป็นไปได้เลย.

ทางที่ดีก็มีอยู่ทางเดียว คือ **บิดามารดานั้นเป็นผู้ยิ้มแย้มแจ่มใส เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย เป็นผู้มีความอ่อนโยน ไม่ดื้อกระด้างด้วยมานะทิฏฐิ** แม้แต่ประการใด แม้แต่เด็กเล็ก ๆ **เตือนก็ยังฟัง** อย่างนี้จึงจะเป็นตัวอย่างที่ดี, ที่จะประทับใจฝังจิตฝังใจให้เด็ก ๆ เหล่านั้น เกิดนิสสัยเป็นผู้ว่านอนสอนง่ายขึ้นมา. เขาก็จะ**เอาตัวรอด** ได้จนตลอดชีวิต **เพราะคุณธรรมอันประเสริฐ** ที่เรียกว่าปวารณานั้น.

เราควรจะชักจูงซึ่งกันและกันให้มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือนกันและกัน, หรือเสนอตัวให้ตักเตือนซึ่งกันและกัน; รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตัว รู้จักขอโทษ แก่กันและกัน. ให้ได้ชื่อว่าเป็นขนที่เจริญแล้ว ด้วยอารยธรรมข้อนี้ให้มากที่สุด ก็จะได้ชื่อว่า ประกอบไปด้วยคุณธรรม อันสำคัญอันหนึ่ง ซึ่งเป็นองค์คุณของพระโสดาบัน :–

ดังที่กล่าวแล้วว่า *สุวโจ จสฺส มุทุ อนติมานี — ความว่าง่าย ความมีความอ่อนโยน และความไม่ดื้อกระด้างด้วยมานะ ทิฏฐินี้ เป็นหนทางของพระโสดาบัน* ดังนี้. หรือว่า *คารโว จ นิวาโต จ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ — ความเคารพ และความไม่พองลมนั้น เป็นมงคลอันสูงสุด.*

ในที่สุด บุตรที่เชื่อฟังบิดามารดานั้น ก็เป็นบุตรที่ประเสริฐสุดเหนือบุตรทั้งหลาย ดังที่กล่าวมาแล้วได้ทุก ๆ ประการ.

นี่แหละคือความหมายของคำว่า **ปวารณา ที่ภิกษุกระทำกันในวันนี้;** ถ้ามีปัญญาพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า **เป็นเรื่องเป็นราวที่สำคัญมากมายอย่างยิ่งทีเดียว.** แต่ถ้ามองไม่เห็นแล้ว ก็จะเข้าใจไปแต่เพียงว่า ทำพิธีอย่างหนึ่งในวันออกพรรษาเท่านั้นเอง, ไปว่าอะไรกันคนละคำสองคำ แล้วก็เลิกกันสิ้นสุดกันเพียงเท่านั้น. นั้นเป็นความโง่ เป็นความหลง เป็นความเขลา ทั้งของคนว่า และทั้งของคนทำ.

ถ้าภิกษุกระทำปวารณา เพียงสักว่าทำพิธี เช่นนั้นแล้ว **ก็เป็นความโง่ความเขลาอย่างยิ่ง.** ถ้าชาวบ้านเห็นว่า **ภิกษุทำพิธีเพียงเท่านั้น** แล้วก็ออกพรรษาแล้ว **ก็เป็นความโง่ความเขลาอย่างยิ่ง.**

ทั้งชาววัด และชาวบ้าน จะต้องรู้ความหมายของคำว่าปวารณา ให้ถูกต้องตามที่เป็นจริงเหมือนที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งอาจจะสรุปความได้ว่า :–

เมื่อถามว่า ปวารณา คืออะไร? ก็ตอบว่า ปวารณา คือ การปิดปากตัวเอง ไม่ให้พูดในเมื่อมีคนมาว่ากล่าวตักเตือนแนะนำ.

และเมื่อถามว่า ปวารณา นี้เกิดมาจากอะไร? ก็ต้องตอบว่า เกิดมาจากความที่โลกนี้จะฉิบหาย เพราะความที่ไม่ยอมแก่กันและกัน เพื่อป้องกันความฉิบหายนี้ เราจึงมีระเบียบปวารณา.

ถ้าถามว่า ทำปวารณาเพื่อประโยชน์อะไร? ก็ตอบว่า ทำปวารณาเพื่อความเจริญของหมู่คนในโลกนี้ เป็นคน ๆ ไป, สูงขึ้นไป จนกระทั่งถึงทั้งครอบครัว ทั้งบ้าน ทั้งเมือง หรือทั้งโลก; จะได้อยู่กันด้วยความเป็นผาสุก. มีความเจริญเหมือนกับว่าเป็นคนคนเดียวกัน, มองดูกันด้วยความเมตตาปรานี เข้ากันได้สนิทเหมือนกับน้ำนมกับน้ำ ฉันใดก็ฉันนั้น.

และถ้าถามว่า จะปวารณาสำเร็จได้โดยวิธีใด? ก็ตอบว่า ทำให้สำเร็จได้ โดยวิธีที่ยอม ยอมทั้งผิดและทั้งถูก, และยินดีในเมื่อต้องยอมทั้งผิด ๆ ยอมทั้งที่เขาตักเตือนผิด เพราะมันเป็นการแก้มานะ ทิฏฐิของตัวได้อย่างสูงสุด. เป็นผู้ยอมทั้งที่เขาตักเตือนผิดและตักเตือนถูก คือเป็นผู้ยอมโดยประการทั้งปวง; สิ่งที่เรียกว่าปวารณา ก็จะเกิดขึ้นโดยสมบูรณ์ และเต็มเปี่ยมทุกประการ.

นี่แหละ คือความหมายที่เป็นใจความสำคัญ ของคำว่าปวารณา ดังนี้ ซึ่งภิกษุสงฆ์ได้กระทำแล้วในวันเช่นวันนี้ ซึ่งถือกันว่าเป็นวันออกพรรษา ภิกษุที่จะอยู่ก็เป็นผู้ว่านอนสอนง่าย, ภิกษุที่จะไปก็เป็นผู้ว่านอนสอนง่าย, จะไปในที่ใด ก็ยินดีรับคำว่ากล่าวตักเตือนของสงฆ์ในที่นั้น ๆ เรียกว่าเป็นผู้ว่านอนสอนง่ายทั้งผู้อยู่และผู้ไป มีความเจริญงอกงามก้าวหน้า ตามทางธรรมและทางวินัย ไม่มีบกพร่องแต่ประการใด.

ทางวินัยนั้น ทำให้หมู่คณะนี้อยู่กันเป็นผาสุก; ทางธรรมนั้น เป็นการแก้กิเลส ตัณหา ที่เรียกว่าตัวกู-ของกู นั้นให้สูญสิ้นไป, มีคุณธรรมสูงขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งถึงความเป็นพระอริยเจ้า นี้เรียกว่าเป็นการได้ประโยชน์ ทั้งโดยธรรมะและโดยวินัย, ได้ประโยชน์ทั้งชาววัดและชาวบ้าน, ได้รับประโยชน์สูงสุดทั้งทางโลกและทางธรรม ไม่มีส่วนเสียหายขาดทุนแม้แต่นิดเดียวที่ตรงไหนเลย.

ท่านทั้งหลายจงได้จำคำว่า ปวารณา, ปวารณา ๆ นี้ไว้ให้ขึ้นใจ **เพื่อไปใช้เป็นเครื่องปิดปากตัวเอง ไม่ให้เถียง ไม่ให้ต่อต้าน ในเมื่อมีคนว่ากล่าวตักเตือน เป็นผู้ยอมโดยประการทั้งปวง**, เป็นผู้มีปวารณา คือปิดปากตัวเอง ไม่ให้เถียงอยู่อย่างนี้ ทั้งกลางวันและกลางคืน ทั้งหลับและทั้งตื่น. แม้จะฝันก็จงฝันว่า เป็นผู้ยอมโดยประการทั้งปวง, ก็จะเป็นผู้มีความเจริญ งอกงามก้าวหน้า ตามทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จ-พระบรมศาสดา อันเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย ได้สมตามความประสงค์ทุก ๆ ประการ.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้.

ธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา ทั้งชนิดมีตัวตนและไม่มีตัวตน

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจ ในธรรมทั้งหลาย,

การแสดงปาฐกถาธรรมในครั้งนี้ อาตมาจะขอกล่าวโดยหัวข้อว่า **"ธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษาทั้งอย่างมีตัวตนและอย่างไม่มีตัวตน"**.

ขอให้ท่านทั้งหลายสังเกตดูให้ดีว่า อาตมากำลังกล่าวว่า *ธรรมะนั้นเราต้องศึกษา;* เมื่อต้องศึกษาก็ต้องศึกษาทั้งชนิดที่มีตัวตน และชนิดที่ไม่มีตัวตน เป็นสองอย่างกันอยู่.

ปัญหามันมีอยู่ว่า คนจำนวนมาก แม้ที่เป็นพุทธบริษัท กำลังสงสัยอยู่ว่า *"จะเอาอย่างไรกันแน่ จะว่ามีตัวตน หรือไม่มีตัวตน?"*

นี่เป็นสิ่งที่ไขว้เขว ซ่อนเร้น หรือสับสนกันอยู่ แม้ในพระพุทธภาษิต ที่ปรากฏอยู่เป็นหลักฐานก็มีอยู่ทั้งสองอย่าง เช่นศัพท์ว่า *"อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ"* แปลว่า *"ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน"* และติด ๆ กันนั้น ในคัมภีร์เดียวกันนั้น ก็ยังมีว่า *"อตฺตา หิ อตฺตโน นตฺถิ"* แปลว่า *"ตนของตนนั้นไม่มี"* *"กุโต ปุตฺโต กุโต ธนํ"* แปลว่า *"บุตรของตน ทรัพย์ของตน จะมีมาแต่ไหน"* อย่างนี้เป็นต้น, ในพระพุทธภาษิตเองก็ยังมีอยู่ทั้งสองอย่าง.

เดี๋ยวนี้ เราก็ได้รับคำสั่งสอนว่า พุทธศาสนาสอนเรื่องไม่มีตัวตน นั้นก็เป็นความจริง. เรื่องไม่มีตัวตนนี้นักศึกษาชาวต่างประเทศทั้งโลกก็พูดกัน เป็นที่ยอมรับเป็นเสียงเดียวกันว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนเรื่อง **อนัตตา** คือไม่มีตัวตน, ผิดจากศาสนาอื่น ๆ ก็ที่ตรงนี้เอง.

เป็นอันว่า โดยหลักใหญ่ยอมรับกันทั่วไปทั้งหมดว่า **พุทธศาสนาสอนเรื่องไม่มีตัวตน** หรือ **มีอนัตตา** นั่นแหละเป็นหลักของพระพุทธศาสนา.

นี่ปัญหามีอยู่อย่างนี้ เราจะต้องมองดูให้เห็นข้อเท็จจริง ข้อเท็จจริงก็ปรากฏอยู่แล้วว่า **ทรงสั่งสอนทั้งชนิดที่มีตัวตน และไม่มีตัวตน**. *ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น?*

ในส่วนที่เกี่ยวกับพระพุทธองค์ หรือเหตุการณ์ครั้งพุทธกาลนั้น ก็มีอยู่ว่า พระองค์ได้ตรัสรู้ขึ้นมาในหมู่ชนที่ถือลัทธิว่ามีตัวตนกันอยู่เป็นประจำ; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ลัทธิอุปนิษัท ที่สอนว่า มีตัวมีตนเวียนว่ายตายเกิดเรื่อยไป ๆ ค่อยบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น จนกว่าจะไปเป็นอัตตาใหญ่ อัตตาถาวร ไม่เวียนว่ายอีกต่อไป. นี่ประชาชนทั้งหมดหรือแทบทั้งหมดได้รับคำสั่งสอนอย่างนี้อยู่เป็นพื้นฐานอันแน่นแฟ้นที่สุด.

ทีนี้อีกอย่างหนึ่ง คนเรา*ตามความรู้สึกโดยสัญชาตญาณ* ก็*มีความรู้สึกว่ามีตัวตนได้เอง และรุนแรงฝังเหนียวแน่นอยู่ในใจ;* สองแรงรวมกันเข้า คือ แรงที่ได้รับคำสั่งสอน, และแรงที่เป็นไปตามสัญชาตญาณ สัตว์ทั้งหลายก็รู้สึกว่ามีตัวตน.

พระพุทธเจ้า*ตรัสรู้ความจริง เรื่องไม่มีตัวตน*ขึ้นมา ในท่ามกลางหมู่ชนเช่นนี้; ท่านก็*ทรงท้อพระทัยจนคิดว่าจะไม่สั่งสอน* มันคงจะเข้าใจกันไม่ได้. แต่ทีนี้ ก็*มีความคิดแทรกแซงขึ้นมาว่า คนที่ยังพอจะเข้าใจได้ก็ยังมีอยู่;* เพราะฉะนั้น ก็ควรจะสอน ก็ตัดสินพระทัยที่จะสอน ก็เป็นอันว่า ต้องสอน เรื่องไม่มีตัวตนแก่มหาชนที่ยึดถือเรื่องตัวตน. แล้วมันจะเป็นอย่างไร?

ท่านก็**ต้องสอนชนิดที่มีตัวตน ให้เป็นประโยชน์แก่คนที่ยึดถือว่ามีตัวตน;** นี้จะเรียกว่าธรรมะจำเป็นก็ได้. พระองค์ทรงทราบเรื่องไม่มีตัวตน, แต่ก็ต้องสอนแก่คนที่มีตัวตน ก็ต้องสอนอย่างมีตัวตน ดังนั้นจึงสอนคำสอนประเภทที่ว่ามีตัวตนด้วย.

สรุป ความว่า **สอนให้ทำตัวตนให้ดี** ดี-ดี-ดี **จนถึงที่สุด;** เมื่อ**เอือมระอาต่อความดี ก็จะต้องเลิกมีตัวตน จึงจะดับทุกข์ได้**, หรือจึงจะอยู่เหนือความดี.

ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่า การสอนเรื่องมีตัวตน ก็สอนเพื่อเป็นพื้นฐาน สำหรับจะไปไม่มีตัวตนในกาลข้างหน้า; ทั้งนี้เพราะเหตุว่า มันต้องรู้จักตัวตนก่อน, แล้วก็ทำตัวตนให้ดี. เมื่อดีเท่าไร ๆ ก็ยังเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะ มันจึงจะเลิกตัวตน; **มีความรู้เรื่องทำให้ไม่มีตัวตน ก็หยุดเวียนว่ายในวัฏฏะ**.

ตอนนี้แหละ เป็นตอนที่เป็นคำสอนโดยแท้จริงของพระองค์ คือ เป็นตัวพุทธศาสนา; แต่เมื่อต้อง**สอนเรื่องตัวตนไปก่อน** แก่คนที่ติดแน่นในตัวตน ก็สอน**เพื่อจะให้เขาอยู่ดี** : เวียนว่ายดี, เวียนว่ายตายเกิดชนิดดี จนกว่าจะเอือมระอา.

จึงสรุปความได้ว่า **คำสอนเรื่องตัวตน ก็เป็นบุพพภาค**ทั้งหมด **เพื่อจะให้รู้เรื่องไม่มีตัวตน**นั่นเอง ไม่ขัดอะไรกัน, และจำเป็นที่จะต้องทำอย่างนั้น คือ สอนให้มีตัวตนที่ดี. เมื่อเอือมระอาต่อตัวตนที่ดี ก็สอนไปในทางที่หยุดมีตัวตน คือ หลุดพ้นจากตัวตน หรือหลุดพ้นจากความทุกข์

สำหรับในประเทศไทยเรานี้ ก็มีปัญหาทำนองนั้น คือว่าลัทธิของศาสนาพราหมณ์ ได้เข้ามาสู่ประเทศไทย ก่อนพุทธศาสนา. ครูบาอาจารย์ที่เป็นพราหมณ์ก็มาสอนเรื่อง “อัตตา” หรือ มีตัวตน เจตภูต วิญญาณ เวียนว่ายตายเกิด อย่างเดียวกับที่สอนกันอยู่ในอินเดีย ประชาชนคนไทยก็มีลัทธิฝังแน่นเรื่องมีตัวตน.

ทีนี้ ประกอบกับสัตว์ ประชาชน พวกไหนก็ตาม; ตามสัญชาตญาณก็ย่อมรู้สึกว่ามีตัวตน นี้ก็บวกเข้าอีกแรงหนึ่งก็เป็นสองแรง คือ คำสอนก็สอนว่ามีตัวตน, สัญชาตญาณก็บอกว่าในทางที่มีตัวตน. ประชาชนคนไทยก็มีความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องตัวตน ยากที่จะรับคำสั่งสอนเรื่องไม่มีตัวตน; ดังที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ว่า

การที่พระเจ้าอโศกมหาราชส่งพระเถระมาสอนศาสนาทางสุวรรณภูมินี้ ก็ต้องมาปราบยักษ์ปราบมารปราบผีอะไรต่าง ๆ ที่เป็นข้าศึกให้ราบคาบไปเสียก่อน จึงจะสอนพระพุทธศาสนาโดยถูกต้องได้.

นี่ก็คือต้องมาทำความเข้าใจกับพวกที่ยึดถือเรื่องตัวตนอย่างหนาแน่นอยู่ก่อน จึงจะสอนเรื่องไม่มีตัวตนได้. ขอให้เห็นข้อเท็จจริงอันนี้. ขอให้เห็นใจผู้สอน หรือขอให้เห็นพระทัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่จำเป็นอย่างไร ที่จะมาสอนเรื่อง "อนัตตา" ไม่มีตัวตนแก่สัตว์ทั้งหลายที่ติดแน่นอยู่ในอัตตา มันก็เหมือนกับว่ากลิ้งครกขึ้นภูเขา.

ทีนี้ พวกลูกศิษย์สมัยนี้จะทำอย่างไร? ก็ต้องเรียนรู้ทั้งสองเรื่อง คือ เรื่อง "อัตตา" อันเป็นสมบัติเดิม, และเรื่อง "อนัตตา" อันเป็นสมบัติใหม่ที่จะได้รับจากพระพุทธเจ้า.

มองดูไปยังสิ่งที่เรียกว่า "สัมมาทิฏฐิ" ในพระพุทธศาสนานี้ก็ มีอยู่เป็นสองอย่าง :–

สัมมาทิฏฐิ *ในเบื้องต้น* เรียกว่า "โลกิยสัมมาทิฏฐิ" ก็ได้. นี้ก็สอนเรื่องมีตัวตน มีสัตว์ มีบุคคล มีบิดามารดา มีโลกนี้มีโลกอื่น มีการทำบุญให้ทาน; อย่างนี้เป็น **สัมมาทิฏฐิชนิดที่มีตัวตน**.

ทีนี้ **สัมมาทิฏฐิ** *ที่สูงขึ้นไป อย่างไม่มีตัวตน* จะไม่สอนอย่างนั้น, จะไม่พูดอย่างนั้น; *จะพูดแต่เพียงว่า "นี้ความทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ นี้ทางให้ถึงความดับทุกข์"* คือ เรื่องอริยสัจจ์นั่นเอง.

ที่สอนยิ่งไปกว่านั้น ก็คือ ไม่มีคู่สุดโต่ง มีแต่ตรงกลาง ที่เรียกว่า *"อิทัปปัจจยตา"* **ไม่พูดว่ามีหรือไม่มี** : มีแต่พูดว่า มีแต่กระแสแห่งอิทัปปัจจยตา, ไม่มีสัตว์บุคคล, แล้วก็ไม่ใช่ไม่มีอะไรเสียเลย แล้วก็ไม่พูดว่าตายแล้วเกิด หรือตายแล้วไม่เกิด ซึ่งเป็นความเห็นผิดทั้ง 2 อย่าง แต่พูดอยู่ตรงกลางว่า "มันแล้วแต่เหตุปัจจัย" หรือ *"อิทัปปัจจยตา"*. มันไม่มีคน ตัวตน; มันมีแต่อิทัปปัจจยตา มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา.

เราสมมติว่ามีคน สมมติส่วนนั้นว่าเกิด, สมมติส่วนนี้ว่าตาย. โดยเนื้อแท้แล้ว มีแต่สิ่งที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของกฎของธรรมชาติ.

สัมมาทิฏฐิอย่างมีตัวตนนั้น ทำให้เวียนว่ายไปในวัฏฏะอย่างดี

สัมมาทิฏฐิอย่างไม่มีตัวตนนั้น ทำให้หยุดเวียนว่ายโดยประการทั้งปวง.

ทีนี้ สิ่งที่เราจะต้องเข้าใจต่อไป ก็คือ **ตัวตนเป็นที่ตั้งแห่งความดีความชั่ว** มันมีตัวตน มันจึงมีดีได้หรือชั่วได้; ก็เวียนว่ายไป ด้วยอำนาจของความชั่ว และอำนาจของความดี. ถ้ายังไม่เอือมระอา ก็ยังสร้างเหตุปัจจัยนี้สำหรับเวียนว่ายต่อไป. ถ้ามองเห็นโทษของการเวียนว่าย ก็ต้องการจะหยุดเวียนว่าย. ดังนั้น *หลักพระพุทธศาสนา*ที่เรียกกันว่า *"โอวาทปาฏิโมกข์"* จึงแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ :–

ละชั่วเสีย ขั้นตอนหนึ่ง;

ก็ทำความดีให้เต็ม นี่ขั้นตอนหนึ่ง; แล้วก็—

ทำจิตให้บริสุทธิ์ อยู่เหนืออิทธิพลของความชั่วและความดี; ไม่ต้องมีปัญหาเรื่องความชั่วความดีอีกต่อไป

*ตอนนี้*แหละเป็นตอนที่เรียกว่า *สอนเรื่อง* อนัตตา *เพื่อจะหยุดเสียซึ่งความยึดถือ ว่าตัวตน* หรือ *ว่าดี ว่าชั่ว.*

ในตอนต้นก็ต้องสอนเรื่องมีตัวตน มิดีมีชั่ว *ทำให้ถึงที่สุดเสียก่อนในเรื่องของความดี จึงจะสามารถยกตนขึ้นเหนือความดี,* คือยกจิตใจขึ้นอยู่เหนือตัวตน, หรือเหนือความชั่วของตัวตน. พูดง่าย ๆ ก็ว่า ละตนชั่วเสียแล้วก็มีตนดี.

ทีนี้ ก็มาถึงเหนือตนหรือ*หมดตน เหลืออยู่แต่อะไร? ก็เหลืออยู่แต่ร่างกาย จิตใจ ที่บริสุทธิ์สะอาดเกลี้ยงเกลาจากความโง่เขลาว่ามีตัวตน,* เป็นความเห็นแจ้งที่ถูกต้องว่าไม่มีตัวตน; แต่ก็มิใช่จะไม่มีอะไรเสียเลย มันก็มีกายมีใจตามธรรมชาติ ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกฎของธรรมชาติ; มันก็บริสุทธิ์สะอาด เพราะว่า ไม่มีความหลงว่าตัวตน ซึ่งเป็นที่ตั้งของกิเลส.

อะไรคือความจริง? มันก็จริงทั้งสองอย่าง คือ **ความรู้สึกว่าตัวตน มันก็มีอยู่จริง**; แต่มันเป็นความโง่. **โดยที่แท้แล้ว สิ่งที่มีอยู่จริงนั้นมิใช่ตัวตน**; พุทธศาสนาจึงสอนว่า *"สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา" —สิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้นไม่ใช่ตน.*

มันก็มีอยู่จริง แต่มิใช่ตน, จะเป็นสังขารร่างกายชีวิตจิตใจนี้ก็มีอยู่จริง แต่เป็นกระแสอิทัปปัจจยตาตามกฎของธรรมชาติ; ไม่ใช่ตัวตน, ไม่ควรจะยึดถือว่าตัวตน. ดีหรือชั่ว บุญหรือบาป ก็มีอยู่จริง; แต่มิใช่เป็นตัวตน **มันเป็นสิ่งที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย**. ถ้ายังยึดติดอยู่ในสิ่งเหล่านี้ก็ต้องเวียนว่ายต่อไป และมีความทนทรมาน, จะต้องสลัดสิ่งเหล่านี้ออกไป จิตใจจึงจะบริสุทธิ์ หลุดพ้นไปสู่พระนิพพาน นี้คือ ความจริง.

ถ้าถามว่า *"ตัวตน" คืออะไร?* ก็จะต้องดูให้ดีว่า *ตัวตนนี้เป็นสมบัติเดิมที่เป็นมายาหลอกลวง ที่เรามีอยู่กันทุกคน,* มีมาตั้งแต่เด็ก ๆ คือว่า เด็กอยู่ในท้องแม่ ไม่มีความรู้สึกเรื่องตัวตน พอคลอดออกมาจากท้องแม่ พบของเอร็ดอร่อย สวยงาม ก็ติดในรสของความเอร็ดอร่อยสวยงาม มีความอยากในสิ่งที่อร่อย. นี้ก็มีความอยากขึ้นมาแล้ว.

ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ ว่า ความอยากที่เกิดขึ้นมา เป็นความรู้สึกที่ต้องเกิด, และเกิดตามธรรมชาติเท่านั้น; ไม่ต้องมีตัวตนอะไรที่ไหน **มันเป็นจิตใจที่รู้สึกได้**, **มันก็รู้สึกไปตามการปรุงแต่งของธรรมชาติ** มันจึงอยากในสิ่งที่ตัวชอบ. **ความอยากนี้เอง ทำให้เกิดความรู้สึก** ถัดขึ้นมาอีกขั้นหนึ่ง คือรู้สึกว่า **"ฉันเป็นผู้อยาก"**.

ความรู้สึกว่า ตัวตน หรือฉันนี่ มันเกิดมาทีหลังความอยาก. เด็กออกมาจากท้องแม่ ไม่ต้องมีความรู้อะไรมากไปกว่ารู้ว่า อะไรอร่อย, อะไรไม่อร่อย, อะไรถูกใจ, อะไรไม่ถูกใจ, แล้วมันก็อยากเป็นของมันเอง มันมีความอยากได้เอง.

เมื่อมีความอยากแล้ว **ความอยากนี้ก็จะปรุงให้เกิด**ความรู้สึกที่ถัดมาว่า **"กูผู้อยาก"**; นี้ตัวตนก็เกิด. เมื่อเด็กรู้ประสีประสาต่อสิ่งเอร็ดอร่อยสวยงาม; ความอยากก็เกิด, ตัวตนก็เกิด, แล้วก็เกิดมากขึ้น ๆ จนเป็นหนุ่มเป็นสาว. นี้เรียกว่า **สมบัติเดิม** ที่เราได้มา ได้รับตั้งแต่คลอดออกมาจากท้องแม่.

ส่วน **อนัตตา** นั้น **เป็นความจริง** ที่ซ่อนอยู่ข้างใต้นั้นว่า **นั่นมันเป็นอย่างนั้น เป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา;** ไม่ใช่ตัวตนอะไรที่ไหน.

นี่ **ตัวตนคือสมบัติเดิม** ที่ติดอยู่ในจิตใจของสิ่งที่มีชีวิต กว่าจะได้รับสมบัติใหม่ของพระพุทธเจ้า คือ เรื่องความจริงอันไม่มีตัวตนนี้ มันแสนยากอย่างนี้.

สรุปความว่า **ตนนี่**, ตัวตนนี่ **มันเป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น "เป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น"**. ขอให้สังเกตดูให้ดี และ**รู้สึกด้วยอวิชชา** คือความโง่, ตัวตนซึ่งเป็นผู้อยากนั้นคลอดออกมาจากความอยาก. จงเรียนพุทธศาสนาที่นี่ อย่าเรียนจากตำหรับตำราอะไรที่ไหนเลย มันจะไม่รู้.

มันต้องรู้ เมื่อเรียนจากตัวความรู้สึกในใจโดยตรง **มีความอยาก** มีความรู้สึกว่า **"กูผู้อยาก"** แล้วมันก็**เห็นแก่กู**, **เห็นแก่ตน**, แล้วทำความชั่วได้ ตามอำนาจของความเห็นแก่ตน. ตนชั่วก็เห็นแก่ตน ก็เป็นอันตรายต่อผู้อื่น; ถึงแม้ตนดี เมื่อยึดถือมันก็หนัก และเป็นความทุกข์.

คนต้องเป็นทุกข์ เพราะความดี เพราะยึดถือความดี เพราะแบกความดี; ฆ่าตัวตายเพราะปัญหาเรื่องความดีนี้ ก็มีอยู่มาก; เพราะว่า ความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวตนนี้ละได้แสนยาก, มันเหนียวแน่นเหลือประมาณ. อย่างว่าคนรู้ว่าภรรยามีชู้ ไม่ซื่อสัตย์ต่อเราแล้ว ก็ยังตัดความอาลัยอาวรณ์นั้นได้ยาก, ยากที่จะหย่าขาดกับเขาได้, หย่ากับเขาแล้วก็ยังไปนึกถึงด้วยความอาลัยอาวรณ์อยู่. นี่เรียกว่า **ความยึดถือมันเหนียวแน่น** อย่างนี้.

แม้รู้สึกว่าชั่ว ไม่น่ายึดถือ มันก็ยังละไม่ได้; เช่น พระโสดาบันมีความเห็นว่า *ขันธ์ทั้ง 5 เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; แต่ความเห็นนี้ยังน้อย ยังละความยึดถือไม่ได้,* ทั้งที่มีความเห็นว่าขันธ์ 5 เป็น *อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.* ทิฏฐิ มองเห็น; แต่อุปาทานยังละไม่ได้ เพราะมีความยึดถืออันเหนียวแน่นนั่นเอง.

ขอให้สังเกตดูให้ดีว่า เรากำลังเป็นอย่างนี้กันทุกคน : สามียากที่จะตัดขาดจากภรรยา, ภรรยาก็ยากที่จะตัดขาดจากสามี. *แม้รู้ว่าเล่นไม่ซื่อ แล้วก็ยังตัดยาก เพราะมีความยึดถือว่าตัวตน หรือของตน มันเหนียวแน่น.*

ทีนี้ ก็มาดูพระพุทธศาสนาด้วยหลักธรรมะที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนาว่า มัน**ไม่มีสิ่งที่ควรเรียกว่า**

ตัวตน มีแต่ธรรมชาติ ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นไปภายนอก, ภายใน คิดนึกได้ แล้วก็คิดนึกไปในทางโง่จนมีตัวตน; เลิกโง่เมื่อไร มันก็ไม่มีตัวตน, มีแต่ธรรมชาติที่เป็นไปตามธรรมชาติ. ไม่มีปัญหาเรื่องตัวตน, ไม่มีปัญหาเรื่องตายแล้วเกิด; เพราะว่ามันไม่มีคน มันมีแต่สิ่งที่เป็นไป ตามเหตุ ตามปัจจัย ของธรรมชาติ.

ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ, 6 อย่างนี้ประกอบกันเข้าเป็นสิ่งที่เราเรียกว่า "สัตว์บุคคล" แล้วก็เป็นไปตามธรรมชาติ มันอยู่ด้วยอวิชชา **มันควบคุมอยู่ด้วยอวิชชา จึงมีตัวตน.**

พุทธศาสนาต้องการให้ทราบเรื่องนี้ เลิกคิด **เลิกยึดถือ เลิกโง่ว่ามีตัวตน ให้มีอยู่แต่ธรรมชาติที่เป็นไปตามกฎ ของธรรมชาติ** : มีร่างกายจิตใจอันสะอาด, ควบคุมอยู่ด้วยวิชชา คือ ความรู้ตามที่เป็นจริง แล้วกิเลสทั้งหลายก็เกิดไม่ได้. เราก็อยู่เป็นสุขด้วยกันทั้งหมดทุก ๆ ฝ่าย.

ทีนี้ ก็มาถึง **ระบบการศึกษา** *ในโลกนี้ไม่มีคำสอนเรื่องไม่มีตัวตน,* มีแต่สอนเรื่องมีตัวตน. สอนยุให้มีตัวตนหนักขึ้นไป ๆ; เราจึงมีแต่คนเห็นแก่ตนเต็มไปทั้งโลก, ขจัดความทุกข์ยาก ที่เกิดมาจากการเบียดเบียนไม่ได้; เพราะว่า คนมีแต่ความเห็นแก่ตัวตนกันทั้งโลก. โลก**ควรจะศึกษาสัจจะของพระพุทธเจ้า เรื่องไม่มีตัวตนนี้กันเสียให้ถูกต้อง.**

ตัวตนเป็นความรู้สึกของจิตโง่. จิตที่โง่จึงจะคิดว่ามีตัวตน. จิตที่ฉลาดแล้ว มองเห็นทุกสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ใช่ตัวตน. ตัวตนนี้ เป็นของมายาเหลวคว้าง, ไม่มีวิทยาศาสตร์, ไม่มีความเป็นวิทยาศาสตร์อยู่ในตัวตนนั่นเลย; แต่ในสิ่งที่ไม่มีตัวตน ในความรู้ว่าไม่มีตัวตนนี้ เป็นวิทยาศาสตร์, คือเป็นความจริงของธรรมชาติ; เพราะมันเป็นไปตามธรรมชาติ, เป็นธรรมชาติที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ไม่มีตัวตน.

ฉะนั้น **เรื่องไม่มีตัวตน** จึงเป็น**วิทยาศาสตร์** หรือมีวิทยาศาสตร์; เข้าถึงธรรมชาติอันบริสุทธิ์, มีชีวิตอยู่ได้ไม่ตาย; แต่เต็มไปด้วยปัญญาที่ทำให้ตัวเองก็ไม่เป็นทุกข์, ไม่ทำให้ใครเป็นทุกข์. ลองคำนวณดูว่าถ้าในโลกนี้ **สัตว์ในโลกมีความรู้สึกถูกต้องเรื่องไม่มีตัวตน** ก็คือ **มีปัญญาสูงสุด ก็ไม่มีความเห็นแก่ตนแล้วก็ไม่เบียดเบียนกัน;** มีแต่ความรักผู้อื่นได้โดยอัตโนมัติ.

อัตโนมัติ นี้ ฟังดูให้ดีว่า มัน*ไม่ต้องพยายามอะไรมาก; เพียงแต่เรารู้สึกว่าไม่มีตัวตนเท่านั้น เราก็ไม่เห็นแก่ตัว.* การเบียดเบียนผู้อื่นก็มีไม่ได้ การเบียดเบียนผู้อื่นนั้น มีเพราะความเห็นแก่ตัว; พอหมดความเห็นแก่ตัว มันก็เกิดความรักผู้อื่นโดยอัตโนมัติ.

ถ้า**ความรู้เรื่องอนัตตา เข้ามาเป็นแสงสว่างในจิตใจ**ของคนทุกคนแล้ว; คนก็หมดความเห็นแก่ตน ทำไปด้วยสติปัญญา, รู้หน้าที่ที่ควรกระทำ เขาก็ทำการสงเคราะห์กันและกัน เพราะมีความเห็นแก่ธรรมะ คือ ความจริง, คือ **เห็นว่า ร่างกายจิตใจกลุ่มไหน ก็ล้วนแต่มีปัญหาเรื่องความทุกข์. เรามาช่วยกันดับความทุกข์;** จนเป็นความรักผู้อื่น ก็จะเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ, เสนียดจัญไรของโลกก็หมดไป.

เสนียดจัญไรของโลก ก็คือ ความเห็นแก่ตนนั่นเอง เสนียดจัญไรนี้หมดไป คนก็รักกัน โลกพระ-ศรีอาริยเมตไตรย ก็เกิดขึ้นทันที.

ศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรย คือ *ศาสนาแห่งเมตตา;* รักผู้อื่นสูงสุด และอย่างดีเลิศ จึงได้เรียกว่า "ศรีอาริยะ" *"เมตไตยะ"* คือ *ความเมตตา.* ความรักผู้อื่น เป็นโดยอัตโนมัติ; เพราะธรรมะอันสูงสุด คือ ความไม่มีตัวตน หรือ ไม่เห็นแก่ตน.

สรุป ความว่า **อัตตา ตัวตนนี้** คือ **สมบัติโง่ที่เรามี**กันอยู่ ตั้งแต่คลอดออกมา แล้วเป็นอยู่ตลอดเวลา, กำลังมีอยู่ในจิตใจของทุกคน เป็นสมบัติประจำตน; แต่มันเป็นของเท็จ ของไม่จริง.

ส่วน **อนัตตา** นั้น คือ **ความจริงของธรรมชาติ** ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ มีอยู่เบื้องหลังของตัวตนที่เป็นความโง่ ความเท็จ.

ความโง่ ความเท็จ เกิดขึ้นเพราะอวิชชา; เรามีไว้เป็นสมบัติ หอบหิ้วหาบหามกันอยู่พะรุงพะรังเต็มตัวด้วยกันทุกคน. แต่เบื้องหลังนั้น มีความจริงเรื่องอนัตตา ว่า มันไม่ใช่ตัวตน มันเป็นอนัตตา. นี่สมบัติใหม่ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ และนำมาประทานให้แก่เรา, เพื่อจะดับเสียซึ่งความทุกข์อันเกิดจากความเห็นแก่ตน เพราะมีตัวตน.

อนัตตา นั้น **เป็นความจริงของธรรมชาติ**, ควบคุมสิ่งทั้งหลายทั้งปวงทั้งหมดทั้งสิ้น ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้น ก็มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่แล้วก็มิใช่ตัวตน.

ความจริงที่ว่า **มิใช่ตัวตนนี้ ควบคุมอยู่ในทุกสิ่ง;** แต่เราโง่ เราไม่เห็น. เราเอาทุกสิ่งมาเป็นตัวตนมาเป็นของตน เราต้องทำบาป ทำผิด, เราต้องรับบาป ต้องสนองบาปด้วยความทนทุกข์ เวียนว่ายอยู่ในตัวตน หรือในสิ่งที่เนื่องด้วยตัวตน.

พอรู้เรื่องนี้แล้ว เราก็สลัดความคิดอันนี้ออกไปเสีย; เราก็เป็นอิสระ ที่เรียกว่า "หลุดพ้น", ไม่ถูกผูกพันบีบคั้นอยู่ด้วยเรื่องของตัวตน หรือเรื่องของความดีความชั่ว; ขึ้นเหนือความดีความชั่ว ที่เรียกว่า "เหนือโลก", เป็น "โลกุตตระ" บรรลุมรรค ผล นิพพาน.

เรื่อง **อัตตา** มีอยู่จริง **เป็นสมบัติโง่** ที่เรากำลังมีอยู่.

เรื่อง **อนัตตา เป็นสมบัติใหม่** ที่ยังไม่ได้รับ ที่พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหมายที่จะให้ได้รับ แล้วพวกเราก็ไม่ค่อยยอมรับ เพราะมันติดแน่นในตัวตน ยากที่จะหย่าขาดกันได้.

ขอให้มีความรู้เรื่อง "มิใช่ตน" นี้ให้เพียงพอ แล้วก็จะหย่าขาดกันได้จากความโง่ความหลงว่ามีตัวตน เพราะเหตุฉะนี้เอง เป็นการแสดงให้เห็นชัดแล้วว่าพุทธศาสนาหรือพระธรรมนี้ เป็นสิ่งที่ต้องศึกษาและต้องศึกษาทั้งสองชนิด คือ :–

ชนิดที่มีตัวตน **ให้รู้ความจริงของความมีตัวตน ซึ่งเป็นเพียงผลของอวิชชา.**

และ**ให้รู้ความจริงเรื่องอนัตตา เป็นความจริงแท้ของธรรมชาติ;** แล้วเราก็จะหมดปัญหาอันเกี่ยวกับตัวตน, เกี่ยวกับชีวิตจิตใจ, เกี่ยวกับความสุขความทุกข์ ทุกอย่างทุกประการ.

อาตมาจึงขอร้องท่านทั้งหลายว่า **"ธรรมะเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาทั้งอย่างชนิดที่มีตัวตน และไม่มีตัวตน"** โดยประการฉะนี้.

เวลาสำหรับบรรยายก็หมดแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยายครั้งนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้ ด้วยความหวังว่าท่านทั้งหลาย ทุกคนจะมีความรู้ประจักษ์แจ้ง ทั้งอย่างชนิดที่มีตัวตน และไม่มีตัวตนนี้ จงทุกประการเถิด.

ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่ง
ประเทศไทย ครั้งที่ 16 วันอาทิตย์ที่ 21 ตุลาคม
พ.ศ. 2522 เวลา 08.00 น.-08.30 น.

บางนาที ท่านมีมัน

รสอะไร ไม่ประเสริฐ หรือสุทธิ-ศานติ์
ยิ่งไปกว่า รสของการ "ไม่ต้องได้
ไม่ต้องเป็น ไม่ต้องอยู่ ไม่ต้องตาย
ไม่ระหาย ไม่สงสัย ไม่กังวล
ไม่หวั่นไหว ไม่ถือ ร้ายหรือดี
ไม่ถวิล หวังที่ มันสับสน"
เช่นจวนได้ หรือจะได้ แต่กลายวน
เป็นไม่แน่ ว่าตน จะได้มัน
รส "ความว่าง" อิ่มโอชะ ตลอดกาล
เป็นสัมปราย- โวหาร พระอรหันต์
ดูให้ดี บางนาที ท่านมีมัน
แต่ว่าท่าน ดูไม่ดี ไม่มีเอยฯ

ของท่านอาจารย์พุทธทาส.
27 พ.ค. 19

เรื่องสุดท้ายที่เล่าให้ไขแสงฟัง

ทุกบ่ายวันเสาร์และอาทิตย์ ซึ่งเป็นวันหยุดทำงาน ไขแสงจะขึ้นมารับประทานกาแฟกับข้าพเจ้า และมีขนมที่ข้าพเจ้าชอบมาให้เสมอ ระหว่างรับประทานเราจะพูดคุยกันด้วยเรื่องราวต่าง ๆ ไขแสงมีโรคประจำตัวอย่างหนึ่งคือโรคหอบ เป็นมานานกว่า 10 ปี ต่อมาในปีสองปีนี้ไขแสงหอบบ่อย ๆ และมีอาการหายใจไม่ออก ต้องรีบนำส่งโรงพยาบาลพักรักษาตัวหลายครั้ง ครั้งละหลาย ๆ วัน เมื่อทุเลาการหอบสุขภาพร่างกายก็ทรุดโทรมลงมาก และเมื่อปี 2523 ไขแสงได้รับความกระทบกระเทือนใจอย่างหนักด้วยมาตราบุตรชายคนโตได้เสียชีวิตไปอย่างกระทันหันเพราะโรคหัวใจวาย ไขแสงตกใจและเสียใจสุดขีดเมื่อได้รับข่าวนี้ อีกทั้งยังมีหลานเล็ก ๆ อายุเพียง 4 ปีต้องเป็นกำพร้าพ่อ ไขแสงจึงทั้งเสียดายลูกสงสารห่วงใยหลาน ทำให้ว้าวุ่นกังวลใจไปหมด โรคที่เป็นอยู่จึงกำเริบมากขึ้น มีอาการหอบบ่อย ๆ และหายใจไม่ออก ต้องรีบนำส่งโรงพยาบาล แพทย์ก็สามารถเยียวยาไว้ได้ทุกครั้ง เมื่อไขแสงค่อยทุเลาจากการป่วยก็จะขึ้นมารับประทานกาแฟกับข้าพเจ้าอีก แต่ครั้งหลัง ๆ นี้ไขแสงจะไม่พูดคุยถึงเรื่องอื่นนอกจากระบายความทุกข์ความกลัดกลุ้มที่โรคภัยกำเริบมากขึ้น ระบายความคิดถึงลูกเป็นห่วงหลาน ห่วงธุระอื่นอีกหลายประการ ข้าพเจ้ามีความรักและสงสารไขแสงมากอยู่แล้ว เมื่อเห็นไขแสงมีความทุกข์มากมาย เรียกได้ว่าป่วยหนักทั้งกายและใจ ก็ยิ่งสงสารและเห็นใจมากขึ้น ข้าพเจ้าได้บอกกับไขแสงว่า “ถ้าระบายความทุกข์ออกมาได้แล้วสบายใจขึ้น พี่ก็จะรับฟังทุกเวลาที่ไขแสงต้องการจะคุยกับพี่” ดังนั้นบางคืนที่ไขแสงนอนไม่หลับก็จะขึ้นมาคุยด้วยถึงตี 2 หรือตี 3 ข้าพเจ้ามักเป็นฝ่ายฟัง และพยายามปลอบโยนให้กำลังใจ บางครั้งก็ชวนคุยเรื่องอื่น ๆ เพื่อให้ไขแสงสบายใจขึ้น

จนกระทั่งค่ำวันหนึ่ง เป็นวันอาทิตย์เวลาประมาณ 1 ทุ่ม ไขแสงขึ้นมาหาข้าพเจ้า ซึ่งตามปกติไม่ใช่เวลาที่เคยขึ้นมา เพราะถ้าคืนใดนอนไม่หลับ ไขแสงจะมาในราว 5 ทุ่มหรือสองยาม ข้าพเจ้าตกใจ คิดว่าไขแสงคงไม่สบาย หรือมีเรื่องกลุ้มใจอะไรอีกแน่ ๆ ขณะนั้นมีเพียงไขแสงกับข้าพเจ้าสองคนเท่านั้น ไขแสงนั่งลงบนเก้าอี้ตรงกันข้ามข้าพเจ้า ถอนหายใจแรงแล้วเอ่ยขึ้นว่า “หนูกลุ้มใจเหลือเกิน หมู่นี้ไม่สบายบ่อย ๆ เกรงใจลูกหลานเขาต้องอุ้มหอบไปโรงพยาบาล”

คำปรารภนี้ ไขแสงพูดกับข้าพเจ้าเกือบทุกครั้งที่คุยกัน เนื่องจากไขแสงมีนิสัยเกรงอกเกรงใจคนอื่นอยู่แล้ว ซึ่งข้าพเจ้าก็ตอบเหมือนกันทุกครั้งว่า "เรื่องนี้พี่บอกแล้ว ว่าให้ไขแสงเลิกเป็นทุกข์ได้ เพราะลูกหลานรักและเต็มใจช่วยเหลือทุกคน พี่รับรองได้จริง ๆ จงคิดถึงตัวของเราเองเถิด จงรักษาร่างกายจิตใจของเรา ตัดความนึกคิดที่จะทำให้เราเป็นทุกข์ออกเสียให้มาก ๆ" ขณะนั้นข้าพเจ้าสังเกตดูหน้าตาไขแสงซีดเซียวหมองคล้ำ ร่างกายก็ผ่ายผอม ไขแสงนิ่งอยู่สักครู่แล้วก็หยิบผ้าเช็ดหน้าซับน้ำตา พูดด้วยเสียงสั่นเครือแต่หนักแน่นว่า "หนูอยากตาย"

ข้าพเจ้าใจหายวาบ ทั้งสงสารและตื้นตัน น้ำตาทำท่าจะไหลออกมาบ้าง แต่พยายามข่มสติไว้และรีบพูดปลอบใจเท่าที่จะนึกได้ในตอนนั้นว่า "ยังหรอกยังไม่ตาย ไขแสงอย่าท้อถอยซิมีโรคก็ต้องมียารักษาโรค" ไขแสงยังซับน้ำตาอยู่เรื่อย ๆ ข้าพเจ้าเป็นห่วงมากกลัวไขแสงจะหอบขึ้นมาอีก นึกหาวิธีที่จะปลอบประโลมให้ได้ผลในขณะนั้น ไขแสงไม่ใช่คนช่างพูด เมื่อพูดออกมาก็ต้องด้วยความจริงจังและจริงใจ นิสัยนี้เหมือนกันกับนิสัยของแม่ข้าพเจ้าไม่มีผิด ข้าพเจ้าจึงนึกถึงแม่และเรื่องราวของแม่ จึงรีบบอกไขแสงทันทีว่า

"พี่เคยพบเรื่องราวของโรคที่ใคร ๆ ว่ารักษาไม่หาย จนไม่มีหมอรับรักษา แต่ก็ยังอุตส่าห์มีผู้สามารถรักษาโรคนั้นได้ เป็นเรื่องจริงที่พี่ได้พบมาด้วยตัวเอง พี่จะเล่าให้ไขแสงฟังเดี๋ยวนี้นะ"

แล้วข้าพเจ้าก็เล่าเรื่องนั้นให้ไขแสงฟังโดยย่อ ด้วยความปรารถนาที่จะให้ไขแสงเกิดกำลังใจต่อสู้กับโรคและโลกต่อไป

ส่วนเรื่องราวโดยละเอียดนั้นข้าพเจ้าได้เขียนขึ้นโดยมีหลาน อมดา นวะมะรัตน์ ช่วยตรวจทานต่อเติมจนเป็นที่เรียบร้อย จึงต้องขอขอบใจหลานที่ช่วยให้ข้าพเจ้ามีโอกาสได้นำเรื่องลงพิมพ์เป็นอนุสรณ์แก่ไขแสง ดังต่อไปนี้

ลางเนื้อชอบลางยา

เมื่อพ่อแม่ของข้าพเจ้าให้กำเนิดบุตรหญิงมาแล้วหลายคน ความปรารถนาที่จะมีบุตรชายไว้สืบสกุลก็สมดังหวัง แต่บุตรชายคนแรกบุญน้อย เขาเกิดมาให้ชื่นชมยินดีเพียงหกเจ็ดเดือนก็มีอันต้องเสียชีวิตไป มิหนำซ้ำลูกหญิงอายุสามปีกำลังน่ารักน่าเอ็นดูช่างพูดช่างเล่นก็ตายตามกันไปอีก ทำให้แม่ของข้าพเจ้าเศร้าเสียใจสุดที่จะประมาณ จนในที่สุดล้มป่วยลง มีอาการป่วยค่อนข้าง

แปลกคือ เริ่มด้วยการชอบอยู่คนเดียวเงียบ ๆ นั่งเหม่อใจลอย บางครั้งแอบร้องไห้เบา ๆ นาน ๆ บางครั้งมีอาการเบื่ออาหาร นอนไม่หลับ อ่อนเพลีย ร่างกายค่อย ๆ ซูบผอมลงทุกที พ่อและญาติพี่น้องตระหนกตกใจและมิได้นิ่งนอนใจ รีบไปรับหมอมารักษาแม่ทันที

หมอคนแรกชื่อหมออิ้น เป็นหมอแผนโบราณ คุ้นเคยสนิทสนมกับบ้านเรามานานปี ได้รับความเชื่อถือเป็นอย่างมากเพราะแกสามารถรักษาโรคของคนในบ้านจนหายดีมาแล้วหลายคน เมื่อมาถึงก็ถามอาการป่วยและสาเหตุการป่วยของแม่แล้วจึงลงมือตรวจ แกจับชีพจรที่ข้อมือของแม่อยู่สักครู่แล้วก็ปล่อย หัวเราะก้ากและกล่าวว่า

"ไม่เป็นไร กินยาอีกเจ็ดวันก็หาย จะหิวข้าวและกินได้ นอนหลับ เมื่อรู้หิวก็รู้หาย มีรสก็มีแรง..." พูดแล้วแกก็เปิดล่วมยา หยิบยาในขวดใหญ่น้อยมาแบ่งใส่ห่อ ทั้งหมด 5 - 6 ห่อ บางขนานมีพิมเสนหญ้าฝรั่นเป็นกระสายยา ขณะที่เขียนฉลากบอกเวลากินยาลงบนห่อยาแต่ละห่อนั้น แกสัญญาว่า เมื่กลับบ้านจะปรุงยาต้มส่งมาให้อีกสองหม้อสำหรับกินตอนเช้าและเย็น

หมออิ้นรักษาแม่มาเป็นเวลาเดือนเศษ อาการของแม่ทรงอยู่อย่างเดิม บางครั้งกลับทรุดลงกว่าเก่า หมอจึงแปลกใจเพราะแกเห็นว่าอาการโรคของแม่ไม่ได้หนักหนาอะไร ในที่สุดหมอจึงยอมแพ้ บอกกับพ่อว่า

"โรคของคุณผู้หญิงไม่ได้หนักหนาอะไร ควรจะหายทำไมจึงไม่หาย ลองดูหมออื่นที่เขามีฝีมือกว่าผมให้มารักษาดูบ้าง ส่วนผมจะมาเยี่ยมคุณผู้หญิงบ่อย ๆ นะครับ"

หลังจากหมอคนแรก พ่อพยายามแสวงหาหมอมาจากที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหมอสมัยใหม่ (ได้แก่แพทย์แผนปัจจุบัน) หมอจีน หมอแผนโบราณ คนไหนที่มีชื่อเสียงว่าดีพ่อเป็นต้องเชิญมารักษาแม่ แต่จนแล้วจนรอดแม่ก็ไม่มีทีท่าว่าจะหาย หรือแม้แต่จะมีอาการดีขึ้น กลับทรุดหนักลงเรื่อย ๆ ด้วยซ้ำ

เวลาล่วงมาสองปีเศษ อาการของแม่กำเริบขึ้นถึงขนาดลุกนั่งเดินเหินไม่ได้ ต้องนอนอยู่เฉย ๆ เคลื่อนไหวแทบจะไม่ได้เลย ได้แต่นอนหลับ ๆ ตื่น ๆ และตามปกติแม่ไม่ใช่คนช่างพูดอยู่แล้ว เมื่อป่วยหนักเช่นนี้แม่ก็เลยหยุดพูดไปเสียอีกอย่างหนึ่งด้วย พ่อวิตกทุกข์ร้อนมาก บางครั้งพยายามให้แม่เอ่ยปากพูดคุยด้วยแม่ก็ได้แต่ลืมตามองท่านพูดแล้วก็หลับตาซึมต่อไป พ่อต้องแอบเช็ดน้ำตาอยู่บ่อย ๆ ด้วยความรักและสงสารห่วงใย

แม่นอนอยู่อย่างนั้นโดยมีผู้ปฏิบัติดูแลอย่างใกล้ชิดจนย่างเข้าปีที่สามนับแต่เริ่มป่วย ก็เริ่มมีอาการใหม่แปลกขึ้นอีก คือแม่นอนตะแคงข้างขวาอยู่ข้างเดียว แขนขวาเหยียดตรงไปตามลำตัวแต่ไม่เคลื่อนไหว ทว่านิ้วกลางและนิ้วนางกลับมีอาการกระดิกขึ้นลงอยู่ตลอดเวลา แม่ยกศีรษะขึ้นผงกสองครั้งแล้วพูดซ้ำ ๆ ว่า "ไม่ได้แช่งไม่ได้ด่าใครนะ" ทำอย่างนี้ตลอดเวลาทั้งกลางวันกลางคืน จะหยุดก็เมื่อเผลอหลับไปเท่านั้น ทำให้พ่อและญาติพี่น้องยิ่งตื่นตกใจมากขึ้นพร้อมกับนึกทอดอาลัยว่าคราวนี้แม่คงไม่รอดแน่ ๆ สภาพร่างกายของแม่ก็ยิ่งผ่ายผอมเหลือแต่หนังหุ้มกระดูกซ้ำยังไม่ใคร่มีเวลาพักอยู่นิ่ง ๆ อีกด้วย บรรดาญาติพี่น้องเพื่อนฝูงเมื่อรู้ข่าวก็รีบมาเยี่ยมเยียน บางคนรู้จักหมออื่น ๆ ที่ลือกันว่าเก่งกาจก็พามารักษาแม่อีก คราวนี้มีทั้งหมอผี หมอดู และหมอยา หมอผีก็ว่าแม่ถูกผีเข้า หมอดูว่าแม่ชะตาขาด หมอยาบางคนว่าเลือดลมของแม่เดินไม่ทั่วร่างกายเสียแล้ว และในที่สุดหมอสมัยใหม่ลงความเห็นว่าแม่เป็นโรคจิต ควรส่งเข้ารักษาในโรงพยาบาล แต่ทว่าพ่อและญาติไม่มีใครยินยอม ต้องการให้หมอรักษาพยาบาลอยู่ที่บ้านเพราะพวกเราจะได้มีโอกาสดูแลปรนนิบัติแม่ด้วย

ขณะที่บรรดาหมอเปลี่ยนหน้ากันมารักษาแม่นั้น ข้าพเจ้าสังเกตว่า แต่ละหมอทำการรักษาด้วยกรรมวิธีที่ผิดแผกแตกต่างกันไป บางหมอใช้ปีปต้มยาตั้งบนเตาที่ใช้ฟืนแสม ทิ้งเตายาต้มไว้นอกชาน ยาในปีบได้แก่สมุนไพร มีราก ใบ เปลือก แก่นหน่อหรือหัวของต้นไม้สมุนไพรรวมกันใส่ในปีบ เว้นตรงกลางสำหรับวางกระพ้อ ซึ่งได้แก่ไม้ไผ่สาน รูปร่างคล้ายกระบอกไม้ไผ่สูงระดับเดียวกับยาที่วางใส่ไว้ น้ำยาสมุนไพรจะไหลลงในกระพ้อนี้ หมอก็เอากระบอกไม้ไผ่เล็ก ๆ มีด้ามถือมาตักยาจากกระพ้อใส่ถ้วยให้แม่กิน ข้าพเจ้าสังเกตว่า หลายต่อหลายหมอใช้เครื่องยาสมุนไพรไม่แตกต่างกันนัก ต่างกันแต่กรรมวิธี บางคนใช้ปีบ บางคนก็ใช้หม้อหนู คือ หม้อดินเผาใบเล็ก ๆ ต้มยา ข้าพเจ้ามักนึกถึงเพลงกล่อมเด็กบทหนึ่งซึ่งเคยได้ฟังผู้ใหญ่กล่อมหลายครั้งจนจำได้ขึ้นใจ ดังนี้

เหเหเอย	เห่เหผูกใหม่	ลูกสาวเป็นไข้	เร่งให้รักษา
หมอหยูกหมอยา	เขาหามามาก	เข้านอนตายอยาก	เข้ารากโกงกาง
หนังแรดหนังช้าง	ทองหลางใบมน	มาปนกันแช่	เข้าแก่นแสม
จะแกทั้งห้า	เข้าลูกเม็ดม้า	เข้าข่าตาแดง	เข้าลูกมะแว้ง
ต้นแดงจันขาว	เข้าลูกมะนาว	ทำยาเจ้าสาวน้อยเอย	

ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่า จะมีหมอคนใดในบรรดาที่มารักษาแม่ นำเอาเพลงกล่อมเด็กโบราณนี้มาช่วยในการผสมยารักษาแม่ข้าพเจ้าบ้างหรือไม่

ในจำนวนญาติพี่น้องที่มาเยี่ยมเยียนแม่เป็นประจำนั้นมีอาผู้ชายของข้าพเจ้าคนหนึ่งชื่ออากลึง คราวหนึ่งอากลึงมาเยี่ยมแม่ นั่งเฝ้าดูแม่ด้วยความเวทนาอยู่เป็นเวลานานแล้วก็ฉุกคิดอะไรขึ้นมาได้ จึงหันมาพูดกับพ่อซึ่งนั่งอยู่ใกล้ ๆ ว่า

"เมื่ออาการของคุณ (อากลึงเรียกแม่ข้าพเจ้าว่า คุณ) มีหวังน้อยแล้ว ขอให้ผมพาไปหาหมอเป็นคนสุดท้ายเถอะ ผมรู้จักหมอคนหนึ่ง เขาเล่าลือกันว่า แกรักษาได้สารพัดโรค เดชะบุญของคุณอาจจะดีขึ้นหรือหายก็ได้นะ"

พ่อพยักหน้าแต่ไม่พูดตอบว่ากระไร อากลึงจึงกล่าวต่อไปว่า

"หมอคนนี้ชื่ออาจารย์เนียน แกไม่ยอมไปบ้านใคร ไม่ว่าใครจะให้เงินทองเท่าไร ๆ แกก็ไม่ไป ต้องพาคนเจ็บไปให้ดูถึงที่อยู่ของแกเพียงครั้งเดียวเท่านั้น และแกไม่ค่อยจะรับรักษาใครพร่ำเพรื่อเสียด้วย แต่ผมรู้จักคนที่คุ้นเคยกับแกอยู่คนหนึ่ง ผมจะให้เขาพาไปหาแก ดูท่าทีของแกก่อน แล้วจึงจะมาพาคุณไป ขอเวลาผมสามวันก็แล้วกัน" พ่อข้าพเจ้าไม่ค่อยจะเชื่อนัก แต่ก็เห็นใจในความรักใคร่ห่วงใยอย่างจริงใจของอากลึงจึงไม่อยากคัดค้าน เพียงแต่ถามว่า แล้วจะพากันไปอย่างไร อากลึงรับว่าจะจัดการให้อย่างเรียบร้อย พ่อเห็นว่าอากลึงเป็นคนมีนิสัยทำอะไรจริงจังและไม่กลัวความยากลำบากจึงตกลงยินยอม

วันที่อากลึงพาแม่ไปหาอาจารย์เนียนนั้นพ่อให้ข้าพเจ้าตามไปด้วยคอยช่วยเหลือเล็ก ๆ น้อย ๆ นอกจากนั้นยังมีคุณย่าสาย หรือที่พวกเราเรียกว่า "นายแม่" (ซึ่งข้าพเจ้าเคยเขียนถึงในเรื่อง "หมอดู" พิมพ์แจกงานฌมปนกิจศพหลายมาตรา) ผู้ซึ่งเป็นหัวหน้าผู้ปฏิบัติพยาบาลแม่มาตั้งแต่เริ่มป่วย และก็ยังมีคนแจวเรือกับคนช่วยแบกหามอีกสองคนเดินทางไปด้วย

ที่อยู่ของอาจารย์เนียนเป็นถ้ำบนหินเตี้ย ๆ เห็นได้ชัดว่าไม่ใช่ถ้ำตามธรรมชาติ เพราะตั้งอยู่ที่ตำบลบางวัว จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งแม้ว่าเวลานั้นยังไม่เจริญเหมือนปัจจุบันแต่ก็ไม่ปรากฏว่ามีเขามีถ้ำแต่อย่างใด ที่นั้นจึงถูกสร้างขึ้นเป็นเนินเขาและถ้ำให้คล้ายคลึงธรรมชาติ มีซอกมีหลืบหิน ทางเข้าถ้ำสูงพอที่จะไม่ต้องก้มศีรษะ จากปากถ้ำเราเดินผ่านซอกหินวกไปเวียนมา จนถึงบริเวณที่อาจารย์เนียนพำนักอยู่ที่ตรงนั้นเป็นเหมือนห้องโถงกว้างพอควร จุคนได้ราว 10 กว่าคน

ผนังด้านข้างและเพดานเป็นหินที่ตกแต่งขึ้น มุมหนึ่งของเพดานมีช่องหิน ทำให้มีแสงสว่างส่องลอดลงมาทั่วบริเวณนั้นสว่างไสว พื้นล่างเป็นหินแต่งจนเรียบเสมอกัน ทางขวามือมีโต๊ะหินสลักวางพระพุทธรูปหน้าตักกว้างประมาณศอกเศษสีทองอร่ามสุกปลั่ง ด้านซ้ายมีเตียงหินสลักเตี้ยกว่าที่ตั้งพระพุทธรูปวางรูปปั้นคนนั่งขัดสมาธิ สีดำสนิท ทั้งหน้าพระพุทธรูปและหน้ารูปปั้นมีเครื่องบูชามากมายหลายอย่างวางอยู่พร้อมทั้งดอกไม้ธูปเทียนที่ยังไม่ได้จุด อากลึงกระซิบบอกข้าพเจ้าว่ารูปปั้นนั้นเป็นรูปครูอาจารย์เนียน หล่อด้วยทองสำริด หน้ารูปครูมีหม้อน้ำมนต์และไพรปอกแล้วแง่งใหญ่ ๆ เต็มถาด ข้าพเจ้ากวาดสายตาไปทั่วก็ยังไม่พบตัวอาจารย์เนียน

เราแบกแม่มาบนเก้าอี้ เมื่อมาถึงนายแม่ก็จัดการปูที่นอนซึ่งเตรียมมาลงบนพื้น เสร็จแล้วให้คนช่วยกันอุ้มแม่ลงจากเก้าอี้มาวางลงบนที่นอน แม่ตอนนั้นผอมจนเหลือแต่หนังหุ้มกระดูกเมื่อหลังถึงที่นอนก็พลิกตะแคงข้างขวาตามเคยแล้วผงกศีรษะขึ้นลง บ่นออกมาซ้ำ ๆ ตามเดิมว่า

"ไม่ได้แช่งไม่ได้ด่าใครนะ"

อาจารย์เนียนปรากฏตัวออกมาจากซอกหินด้านหลังพระพุทธรูป เดินอ้อมมาทางหน้าพระพุทธรูปโดยไม่มองดูพวกเรา แกทรุดตัวลงนั่งคุกเข่าจุดธูปเทียนปักที่ที่บูชา พึมพัมเบา ๆ ก้มลงกราบพระแล้วคลานไปที่หน้าเตียงครู จุดธูปเทียนบูชาเสร็จแล้วจึงหันหน้ามาทางพวกเราอากลึงยกมือไหว้และพูดว่า

"ผมพาคนป่วยมาให้ท่านตรวจดู ดังที่ได้เรียนท่านไว้แล้ว"

อาจารย์เนียนลุกมานั่งใกล้แม่ พิจารณาดูแม่ตั้งแต่ศีรษะจรดเท้า เสร็จแล้วก็ยื่นมือมาจับชีพจรที่ข้อมือแม่ จับนิ่งอยู่เป็นเวลานาน แม่หยุดผงกศีรษะและหยุดบ่นทันที อากลึงกับนายแม่มองดูตากันเหมือนจะนึกตรงกันว่า เห็นทีจะพบหมอดีเข้าแล้ว แต่ข้าพเจ้ากลับนึกไปว่า แม่อาจเหนื่อยที่ถูกหอบหิ้วมา มาในสถานที่แปลกและพบคนแปลกหน้า จึงหยุดชะงักอาการที่เป็นอยู่ชั่วคราวก็เป็นได้

อาจารย์เนียนวางมือจากข้อมือแม่ ลุกไปหยิบผ้าสีขาวชิ้นเท่าฝ่ามือมาวางบนฝ่ามือขวาของแม่แล้วเทของในขวดซึ่งหยิบมาด้วยลงบนผ้าจนเกือบเต็มผ้า แกหันมาบอกอากลึงว่านั่นคือการะบูร และให้นายแม่เอาผ้าอีกผืนหนึ่งมารองใต้มือแม่ เสร็จแล้วแกหยิบไม้ขีดจุดไฟจ่อไปที่การะบูรบนผ้าบนมือแม่ ทันใดนั้นแม่ก็ยกมือขวานั้นขึ้นแล้วฟาดลงไปบนผ้ารอง อาจารย์เนียนคงเห็นสีหน้าของข้าพเจ้าและคนอื่น ๆ จึงกล่าวกับเราว่า ไม่ร้อนเพราะมีของกันร้อน แล้วแกก็ก้มลง

ถามแม่ว่า

"มือร้อนไหม"

แม่สั่นศีรษะบอกว่า ไม่ร้อน แล้วฟาดมือลงบนผ้าจนกระทั่งการะบูรที่ลุกโชนไหม้มอด เหลือแต่ขี้เถ้า อาจารย์เนียนดึงผ้าออกจากมือแม่แล้วเทขี้เถ้าลงกระโถน พวกเราพากันประหลาดใจว่า นอกจากมือแม่จะไม่ร้อนแล้ว ผ้าผืนนั้นยังไม่ไหม้ด้วย อาจารย์คลานไปที่หน้าเดียงครู ตักน้ำมนต์ใส่ถ้วยแล้วพยักหน้าเรียกอากลึงให้ยกถาดไพรมาให้ แกหยิบหินมาฝนไพรแล้วเทลงในถ้วยน้ำมนต์ ส่งให้นายแม่แล้วบอกให้ดักให้แม่กินสามช้อน แม่กินหมดสามช้อนและขอน้ำกินเสร็จแล้วนอนหลับดาอยู่ครู่หนึ่งก่อนจะผงกศีรษะขึ้นและบ่นเบา ๆ ในประโยคเดิม

อาจารย์เนียนมองดูแม่แล้วก็ฝนไพรต่อไป คราวนี้ใช้ไพรหลายแง่ง แกนั่งฝนไปเรื่อย ๆ นายแม่และอากลึงก็ซักไซร้ถึงอาการป่วยของแม่อยู่เรื่อย ๆ เช่นกัน ระหว่างนั้นข้าพเจ้ามีโอกาสได้พิจารณาอาจารย์เนียน แกน่าจะมีอายุราว 70 ปี มีผมขาวทั่วศีรษะ เกล้าเป็นมวยเหมือนพวกพราหมณ์ ไว้หนวดเคราบาง ๆ ไม่รุงรัง ใบหูของอาจารย์ใหญ่ยาว ดวงดาแจ่มใสไม่สวมแว่น รูปร่างสูงใหญ่ ไม่อ้วนไม่ผอม หลังดรงไม่ค่อม แลดูแข็งแรงมาก ใบหน้าตลอดจนร่างกายสะอาดสะอ้าน แกนุ่งผ้าโจงกระเบนสีฟ้าหม่น ห่มผ้าขาวสะอาดเป็นสไบเฉียง แกไม่ค่อยช่างพูดนัก เวลาพูดเสียงไม่ดังแต่ฟังชัดเจน มักคิดก่อนที่จะพูดโต้ตอบด้วยท่าทางสุขุมมั่นคง เมื่อนายแม่ถามแกว่า แม่ป่วยอยู่ 3 ปี ไม่ดาย ไม่หาย จะเรียกว่าป่วยเป็นอะไร อาจารย์ก็ดอบว่า

"จะให้เรียกชื่อโรค ก็เห็นจะเรียกไม่ถูก เท่าที่คุณกลึงมาเล่าถึงอาการป่วย และประวัติของคุณนาย (หมายถึงแม่ข้าพเจ้า) ก็สันนิษฐานเหมือนที่เข้าใจกันทั่ว ๆ ไปว่า เกิดจากความเสียใจเกินไปนั่นแหละ เมื่อจิตหมกมุ่นอยู่แต่กับความเสียใจ ไม่มีการยับยั้งผ่อนคลาย ใจขาดการควบคุม ร่างกายที่เป็นบริวารก็ปั่นป่วนรวนเรไปด้วยกัน ผลที่ดามมาก็คือความเจ็บป่วย และที่ป่วยมานานไม่หายหรือไม่ตาย เห็นจะตอบเอาง่าย ๆ ว่า ยังไม่ถึงวาระ"

อากลึงฟังแล้วก็ถามขึ้นมาบ้างว่า

"ที่คุณนายมีอาการยกศีรษะขึ้นแล้วพูดว่า ไม่ได้แช่งไม่ได้ด่าใครน่ะ อาจารย์ว่าเป็นเพราะอะไร หมอหลายคนที่มารักษาบอกว่าคุณนายถูกกระทำ ถูกคุณ ถูกของ แต่ไม่ให้ถึงตาย แต่ก็ไม่ให้หาย จะให้ทรมาน ผมเห็นหมอแก้ไขด้วยเวทมนต์คาถา หมอแล้วหมอเล่า ก็ไม่เห็นได้ผลสิ่งเหล่านี้ยังจะมีจริงหรืออาจารย์"

อาจารย์เนียนยิ้มเล็กน้อยก่อนตอบ

"อย่างที่เรียกว่า ใช้เวทมนต์คาถา คุณไสย หรืออะไรทำนองนี้ ถึงแม้จะไม่เชื่อถือ แต่ก็ไม่คัดค้าน คุณเล่าว่าคุณนายเป็นคนมีธรรมะ มีจิตใจสุจริตบริสุทธิ์ราวกับถือศีลห้า มีความอ่อนน้อมถ่อมตนทั้งกายใจ ไม่คิดปองร้ายหรือล่วงเกินผู้หนึ่งผู้ใด มีแต่คนรักนับถือ ไม่มีใครเกลียดชัง แล้วใครเล่าจะคิดทำร้ายเช่นนี้ ระหว่างที่คุณนายเจ็บป่วย จิตใจไม่ปกติ อ่อนไหวอยู่แล้ว ยิ่งหมอมาพูดกันมาก ๆ ว่า มีคนทำคุณทำไสย ให้เดือดร้อนทรมานเช่นนี้ ก็ต้องนึกโกรธนึกสาปแช่งใครก็ตามที่คิดร้าย แต่จิตใจที่บริสุทธิ์ ไม่เคยคิดปองร้ายใครเกิดขัดแย้งขึ้น จึงต้องระบายออกมาด้วยกิริยาและวาจา เป็นการบอกใคร ๆ ว่ามิได้ทำเช่นนั้น นี่เป็นการสันนิษฐานของฉันเมื่อมองดูด้วยตา"

อาจารย์เนียนฝนไพรใส่ถ้วยอีกใบหนึ่ง เอาช้อนตักการะบูรออกจากขวดหนึ่งช้อนกาแฟมาบดละเอียดด้วยหินบดยาแล้วใส่ในถ้วยไพร เอาช้อนคนให้เข้ากัน ไพรที่ฝนครั้งใหม่นี้ข้นกว่าถ้วยเดิม เมื่อเรียบร้อยแล้วแกเรียกเด็กของแกให้ยกเก้าอี้หวายตัวหนึ่งมาวางไว้ตรงหน้า แล้วบอกให้อากลึงช่วยยกแม่ให้นั่งบนเก้าอี้ อากลึงกับนายแม่มองตากัน คงนึกเหมือนกันว่า จะนั่งได้อย่างไร ไม่ได้ลุกนั่งมาเป็นปีแล้ว แต่แล้วก็ทำตามคำสั่งคือช่วยกันพยุงแม่ให้นั่งเก้าอี้จนสำเร็จ โดยอากลึงเป็นผู้ประคองศีรษะให้ตรง เด็กสองคนที่มาด้วยพยุงตัวแม่ไว้คนละข้าง อาจารย์เนียนค่อย ๆ ดึงขาแม่ให้เลื่อนห้อยลงตามเก้าอี้ แม่จึงนั่งห้อยขาอย่างเรียบร้อย พวกเราเกรงว่าแม่คงจะไม่ยอมหรือเจ็บปวดจนต้องร้อง แต่แม่ก็เฉย ปล่อยให้คนอุ้มง่าย ๆ นายแม่ทำตามคำสั่งอาจารย์คือเอาไพรที่ผสมเตรียมไว้มาทาทั่วตัวแม่ เมื่อทาทั่วแล้วอาจารย์ก็ถามแม่ว่ารู้สึกร้อนหรือไม่ แม่ตอบเบา ๆ ว่า

"ร้อนนิดหน่อย" ทำให้พวกเราประหลาดใจและดีใจที่วันนี้ได้ยินแม่พูดหลายคำ สักครู่อาจารย์เนียนก็ให้อุ้มแม่ลงมานอนที่เดิม เป็นเสร็จสิ้นการรักษาแม่ครั้งแรกของอาจารย์เนียน

ก่อนกลับบ้านอาจารย์เนียนสั่งอากลึงกับนายแม่ว่า

"ต้องช่วยกันพยุงคุณนายให้ลุกขึ้นนั่งบนเก้าอี้ห้อยขาวันละสองสามครั้ง ประคองไว้เหมือนอย่างเมื่อกี้ อย่าปล่อยให้นอนตะแคงอยู่ข้างเดียว หมั่นพลิกนอนหงายหรือตะแคงข้างซ้ายบ้าง อย่างนี้จะทำให้ร่างกายเคลื่อนไหว เวลานี้เส้นเอ็นก็จวนจะยึด กระดูกสันหลังก็จะแข็งอยู่แล้ว ถ้าช้ากว่านี้อีกสักเดือนหนึ่งจะกระดิกตัวไม่ได้เลย การให้ลุกนั่งบ่อย ๆ จะช่วยให้อาการกระตุกและผงกศีรษะน้อยลง และเมื่อชวนให้พูดคุยถึงเรื่องอื่นบ่อย ๆ จะได้ลืมถ้อยคำที่เคยบ่นอยู่ทุกวัน"

อาจารย์เนียนมอบไพรกับน้ำมนต์ให้ แล้วกล่าวว่า

"น้ำมนต์นี้ไม่ใช่น้ำพระพุทธมนต์นะ น้ำพระพุทธมนต์ควรใช้แต่ในที่สูง เช่นพรมบนศีรษะอย่างเดียว ไม่ควรใช้ทาเนื้อตัวแข้งขา น้ำมนต์และไพรที่ให้ไปนี้เป็นของครูบาอาจารย์ฉัน ให้ฝนไพรผสมกับน้ำมนต์ให้คุณนายกินวันละสามเวลา ส่วนฝนไพรทาตัวต้องให้ข้น ใส่การะบูรผสมลงไปสักหยิบมือหนึ่ง ทาให้ทั่วตัววันละสามเวลาเหมือนกัน"

อากลึงรับคำสั่งด้วยท่าทีลังเลสงสัย อดไม่ได้ที่จะถามให้แน่ใจว่ายารักษาแม่มีเพียงแค่นั้นจริงหรือ อาจารย์จึงอธิบายว่า

"ไพรนี่แหละเป็นหัวหน้ายาทั้งหลาย เปลือก ราก ใบ ต้น แก่น ของไม้อื่น ๆ ที่ปรุงยาเป็นสมุนของไพรทั้งนั้น เมื่อคุณนายกินและทายาแล้วมีอาการอย่างไรก็ส่งข่าวมาให้ฉันรู้บ้าง ถ้าไพรหรือน้ำมนต์หมดคุณก็มาหาฉัน จะจัดให้ใหม่ คุณคงสงสัยละซีว่าทำไมฉันใช้ไพรอย่างเดียวรักษาโรคมาก ๆ ของคุณนาย ลางเนื้อชอบลางยาน่ะคุณ"

การรักษาพยาบาลแม่เป็นไปตามคำสั่งของอาจารย์เนียนอย่างเคร่งครัด อีกราว 6-7 เดือน แม่ก็เริ่มหายวันหายคืน สามารถลุกนั่งยืนเดินได้โดยไม่ต้องมีคนช่วย เมื่อครบปีแม่ก็หายเป็นปกติ ร่างกายค่อย ๆ แข็งแรงสมบูรณ์เหมือนเดิม จนถึงปีที่สอง แม่ก็ได้ลูกชายมาทดแทนลูกที่สูญเสียไป คือพันเอกศาสตรา นวะมะรัตน สองปีต่อมา แม่ก็มีลูกชายอีกคนหนึ่ง คือ ซองตีม นวะมะรัตน สามีของไขแสง ซึ่งเป็นลูกสะใภ้ที่แม่รักเหมือนลูกอีกผู้หนึ่ง แม่มีความสุขกายสุขใจตลอดมา เพราะลูก ๆ มิได้ทำให้ผิดหวังหรือเสียใจแต่ประการใด จนกระทั่งแม่สิ้นบุญเมื่ออายุได้ ๙5 ปีเศษ

เมื่อป่วยไข้ได้หมอพอรักษา	ถ้าถูกยาโรคก็เบาบรรเทาถอย
โรคตรอมจิตพิษร้ายอย่าหมายคอย	หมอสักร้อยไร้ยารักษาใจ
จอมแพทย์พระพุทธองค์ทรงธรรมะ	ตัดโทสะโลภหลงปลงเสียได้
สติมั่น ศีล ปัญญา ทาน อภัย	โรคทุกข์ใจหรือจะชนะธรรม

สาระจากเรื่องนี้แม้มีสักน้อยนิด ข้าพเจ้าขออุทิศให้แก่ไขแสง นวะมะรัตน หากมีชาติมีภพอีก ขอให้น้องจงไปสู่ชาติภพที่ดีกว่า สุขกว่าชาตินี้เถิด

ละม่อม นวะมะรัตน

เจ้าภาพสวดอภิธรรมศพ
คุณไขแสง นวะมะรัตน

คืนที่ 1 เจ้าภาพ

คืนที่ 2 ยาสีฟันเกลือไทย

คืนที่ 3 ครอบครัว “บ้านสายลม” และครอบครัวคุณทองผิว นวะมะรัตน์

คืนที่ 4 ศิษย์เก่า “มาร์แตร์เดออี”

คืนที่ 5 บริษัท เงินทุนหลักทรัพย์เฟิร์สทรัสต์ จำกัด

คืนที่ 6 บริษัท คอมเมอร์เชียลมอเตอร์ จำกัด

คืนที่ 7 บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด

พวงหรีดที่มาเคารพศพ
คุณไขแสง นวะมะรัตน

1. บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด ฝ่ายบัญชีการเงินและสมองกล
2. นมัสก์ โชติกเสถียร และครอบครัว
3. พลตำรวจตรีมโน สมิตะพินทุ
4. เพื่อน ๆ มาตรา นวะมะรัตน
5. พลโท ทองสุก บุษสาย - ลูกหลาน
6. เพ็ญพรรณ สุนทรเกตุ และ บุตร
7. ฝ่ายพัฒนาธุรกิจ บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด
8. วรทรรศน์ - ภิรดี กาญจนดุล
9. บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด ฝ่ายอำนวยการสำนักงาน
10. เพื่อนลูก บริษัท อินเตอร์ไลฟ์ จำกัด

11. บริษัท ดีไทย จำกัด
12. บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด ฝ่ายประกันวินาศภัย
13. นรฤทธิ์ - ณัฐินี โชติกเสถียร
14. บริษัท เงินทุนหลักทรัพย์คอมเมอร์เชียลทรัสต์ จำกัด
15. บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด สาขาสัมพันธวงศ์
16. งานรายได้เขตดุสิต
17. บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด
18. บุญธรรม - ละเมียด กานตานนท์
19. บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด สาขาชลบุรี
20. บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด สาขาจันทบุรี
21. บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด สาขาพหลโยธิน
22. สายงานกรุงเทพฯ 3
23. โรงเรียนขจรศึกษา
24. ครอบครัวเทพปัญญา
25. น้อง ๆ บริษัท ไอ.เอฟ.ซี. จำกัด
26. บริษัท คอมเมอร์เชียลมอเตอร์ จำกัด
27. บริษัท เงินทุนหลักทรัพย์เฟิร์สทรัสต์ จำกัด
28. สำราญ - วนิดา สุนทรวรรณ
29. บริษัท เงินทุนหลักทรัพย์อาคเนย์ธนกิจ จำกัด
30. ชนะ - อุษา

เจ้าภาพขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ใน
ไมตรีจิตของบรรดาท่านผู้ที่เคารพ ญาติและ
มิตรสหายที่ได้แสดงน้ำใจในความสูญเสียอย่าง
ใหญ่ยิ่งในครั้งนี้ ทั้งให้ความช่วยเหลือนานา
ประการตลอดจนร่วมในงานฌาปนกิจศพของ

คุณไขแสง นวะมะรัตน

พิมพ์ที่ พี.เอ็น. เซ็นเตอร์เพรส 77/20 ถ.สุทธิสารวินิจฉัย ดินแดง เขตห้วยขวาง กรุงเทพฯ โทร. 2771553